

Євген СКОЦКО

**НА ПОКЛИК
РІДНОЇ ЗЕМЛІ**

**Допомога української еміграції в ЗСА
визвольній дії ОУН**

СПОГАД УЧАСНИКА

**Нью-Йорк — Париж
1986**

Євген СКОЦКО

НА ПОКЛИК РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Допомога української еміграції в ЗСА
визвольній дії ОУН

Спогад учасника

Eugene SKOTZKO

**A CALL FROM
OUR NATIVE LAND**

**UKRAINIANS IN U.S.A.
SUPPORT THE O.U.N.'S
STRUGGLE FOR LIBERATION**

MEMOIRS OF A PARTICIPANT

**Organisation for the Rebirth of Ukraine
O.D.W.U. - Inc. — U.S.A. — Central Executive Committee**

Published by « Ukrainian Word »
Paris, 1986

Євген СКОЦКО

НА ПОКЛИК РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Допомога української еміграції в ЗСА
визвольній дії ОУН

СПОГАД УЧАСНИКА

ОДВУ

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ
УКРАЇНИ В ЗСА

diasporiana.org.ua

Видавництво «Українське Слово»

Париж, 1986

© 1986 by Organisation for the Rebirth of Ukraine (O.D.W.U.) inc.
U.S.A. Central Executive Committee

ПЕРЕДМОВА

Проминуло вже більше, як пів століття від часу створення Організації Державного Відродження України (ОДВУ) в ЗСА. В українському житті на терені Америки ОДВУ відіграла, зокрема до початку другої світової війни, передову та незвичайно активну роль в розбудові запілля Організації Українських Націоналістів. Численні почини та різного роду ініціативи як на внутрішньому, так і на зовнішньому відтинках виходили в той час з рамени ОДВУ та її провідного активу.

Однією з найбільш замітних подій, що в ній велику роль відіграла ОДВУ разом із Братніми Організаціями — Українським Золотим Хрестом і Молодими Українськими Націоналістами — це акція в політичній та допомогівій площині в часі творення незалежності Карпатської України. Утримання Українського Інформаційного Бюро у Вашингтоні та широкі зв'язки із пресою та урядовими чинниками належать також до великих успіхів ОДВУ.

Вага й значення ОДВУ в українському громадсько-політичному житті Америки були в той час не тільки сильні своїм впливом, але передусім були вони рішальними.

В перших 10-ти роках діяння, біля ОДВУ згуртувалися сотки молодого ідейного елемента, що разом із чинними носіями ідеї Самостійної Соборної Української Держави — старшинами та стрільцями всіх Армій Українських Визвольних Змагань в 1917-1921 роках творили природний, спаяний, соборницький моноліт.

Фактичним творцем Організації Державного Відродження України був перший Голова Проводу Українських Націоналістів полк. Євген Коновалець, який в часі свого першого приїзду до ЗСА в 1929 році zorganizував 1-й Відділ ОДВУ в Асторії — передмісті Нью-Йорку. Організуванням та поширенням дальшої дії та мережі ОДВУ займався опісля один з найближчих співробітників полк. Є. Коновальця, член ПУН — сотн. Омелян Сенік-Грибівський.

ОДВУ та українську громаду в Америці відвідували численні провідні й визначні члени Проводу Українських Націоналістів, Організації Українських Націоналістів та Українського Націоналістичного Руху, між ними: ген. Віктор Курманович, ген. Микола Капустянський, д-р Олег Кандиба-Ольжич, д-р Ярослав Барановський, а після другої світової війни: полк. Андрій Мельник, ред. Олег Штуль-Жданович, інж. Осип Бойдуник, інж. Дмитро Андрієвський та інші.

Діяльність ОДВУ продовж понад п'ятьох десятків років є великою та багатою і поява історії цієї великої й заслуженої Організації залишилася тільки питанням часу. Ініціатива видати історію ОДВУ не нова. Вже від довшого часу з цією думкою носяться провідні діячі ОДВУ, а в першу чергу ті, що були в керівних органах ОДВУ від перших років її існування.

Щоб хоч частинно заповнити існуючу прогалину, випускаємо цінні та цікаві спогади Євгена Скоцка, першого секретаря Центральної Управи ОДВУ, а згодом керівника Українського Інформаційного Бюро, що діяло з рамени ОДВУ у Вашингтоні.

Видаючи написаний Євгеном Скоцком збірник у формі спомину, хочемо цим хоч частинно заступити зараз існуючий брак відповідних матеріалів з життя та діяльності ОДВУ. Видання повного збірника-альманаху історії ОДВУ та зроблення підсумків понад півстолітньої діяльності ще чекає на свою появу.

На цьому місці ми хочемо виявити нашу найбільшу пошану, гордість і вдячність супроти піонерів, будівничих та організаторів Організації Державного Відродження України, які доправили ОДВУ до її найкращих вершин і найбільшого росту.

Павло ДОРОЖИНСЬКИЙ
голова
Центральної Управи ОДВУ

Нью-Йорк, серпень 1986 р.



Евген СКОЦКО

ВІД АВТОРА

В 1920-х і 1930-х роках українські поселенці в Америці заманіфестували, більш маркантно, ніж будь-коли перед тим, що вони, хоч на чужині, духово були віткою українського народу, що їм неможливо відчужитись від долі рідної батьківщини. В тому періоді, по недавньому зриві до державного життя, продовжувалась визвольна боротьба української нації з підпілля. Еміграція не стала осторонь цієї боротьби, навпаки, майже всеціло зосередила свою увагу й енергію на допомогу для неї і здекларувала себе по стороні фронту в активній боротьбі з ворогами України. Щоб задемонструвати свою участь в цій боротьбі чином, еміграція стала запіллям цього революційного фронту, де Організація Українських Націоналістів — нова визвольна сила на рідних землях — могла б свobodно виконувати частину своєї праці та здобувати матеріальну допомогу.

В 1931 році постала в З'єдинених Стейтах Америки нова організація — Організація Державного Відродження України (ОДВУ) — якої виключним завданням було якраз служіння бойовій силі. Діяння цієї організації в першій, довоєнній фазі її існування є предметом мого спогаду.

Треба надіятись, що багатогранна й дуже інтенсивна праця ОДВУ та споріднених з нею організацій буде записана для майбутнього в обширному історичному нарисі, який охоплюватиме всі десятиліття її існування. В цій спогадній праці я з конечности обмежуюся до довоєнного періоду — до 1930-х років та початкових років другої світової війни — отже до періоду, коли український революційний націоналізм діяв могутньо й надійно, вірив у перемогу своєї

ідеї та тріумфальне досягнення своєї мети, ріс і був про- бойовою силою нації в її поході до волі. Це був динамічний період, який, на жаль, покінчився так трагічно й несподівано, так безрезультатно і так безглуздо!

Ця невелика панорамна праця базована головно на моїх власних споминах як учасника в діянні ОДВУ на протязі більше, ніж десятиліття, та на документальних матеріялах, які в мене збереглись. Вона покриває головні моменти активності організації на протязі згаданого періоду, wraz з моїми коментарями. Здаю собі справу з того, що прогалини між тими моментами могли б бути заповнені згадками про багато інших справ, деяких підрядного порядку, та цього можна було б доконати при наявності архіву ОДВУ за той час й при дослідженні української преси й інших видань дотичних років. На жаль, об'ємистий архів ОДВУ за дотичний період пропав (знаю, що велику його частину спалено з вибухом війни), а до дослідження преси та різних видань я зараз не збираюся; перш за все, нема в мене часу на це, по-друге, результат такого досліду, на мою думку, мабуть не оправдав би часу й труду, які треба було б вложити для особистого спогаду. Таку працю прийдеться комусь виконати пізніше.

Спомин цей охоплює часи моєї праці в Центральній Управі ОДВУ та в інформаційній ділянці, тобто в Українській Пресовій Службі в Нью-Йорку та в Українському Бюрі в Вашінгтоні, які ОДВУ вдержувала. До цього додаю окрему частину про поставання української громади в Вашінгтоні, в якому я був заангажований після створення там інформаційного бюро в 1939 році.

Зображую тогочасну ОДВУ такою, якою я її знав і бачив. Говорю як справи малися фактично. Нема сумніву, що в деяких випадках мої спостереження відбігатимуть від цієї «правди», яку про ОДВУ деякі часто голосять, та за це не мені треба вибачатися.

Читач напевно завважить деколи мінорний тон в моєму насвітлюванні обставин та труднощів, серед яких приходилося працювати в згаданому періоді. На це маю лише одне оправдання: обставини тоді були дійсно осоружні, а труднощі, що стояли перед ОДВУ, були в даних обставинах

неуникними. Обставин того часу не можна ніяк порівнювати до тих, що заіснували після другої світової війни.

Сьогодні, коли про Україну як націю та про її поневолення світ так часто говорить, коли українські поселенці розкинені по всіх країнах мають великі можливості та свободу голосити українську правду й обороняти українське ім'я, серед українців на чужині зростає оптимізм, мовляв «наша справа прогресує». Фактично, конкретні результати сьогоднішніх зусиль на еміграції не більш надійні від тих, якими увінчалася праця попередніх емігрантських поколінь. Це час від часу пригадують нам моменти, коли вияви суворої байдужості до української справи спадають на нас раптово, несподівано і нанівець розторощують наш надмірний оптимізм, побудований на легких, але нетривких пропагандивних здобутках. Минуле остереігає перед болючими ілюзіями й пригадує, що самою пропагандою, хоч би й високого рівня, нам далеко не зайти. Очевидно, її треба продовжувати, бо в деяких формах вона служить для ознайомлення світу з історичною правдою та духовими вартостями української нації, але не можна зв'язувати з нею великих політичних надій.

Що залишається, це віра в живучість самого українського народу, надія, що він зможе стрепенутися, щоб стати проти ворога лице в лице. Боротьба проти займанця, це одинока надійна можливість на майбутнє України. Голі надії на сторонні сили, це небезпечні ілюзії.

Євген СКОЦКО

ВСТУП

Буремна лють першої світової війни відійшла в історію і українці сумно споглядали на її наслідки. Жорстока доля не дозволила нам — хоч дозволила іншим — на здійснення вікової мрії про власну державу. Російський большевизм «визволив» більшу частину нашої землі й збирався повчати решту світу як треба жити в «свободі» нового ладу. А поляки, хоч раби ще вчорашнього дня, не галяли часу, щоб задемонструвати перед світом свою здібність бути панамиволодарями над іншими народами, в тому й над населенням Західньої України, яку при байдужості, а то й допомозі переможних потуг Заходу, вдалося їм загарбати.

Українські діячі, більшість яких ще донедавна носили військові уніформи, розглянули ситуацію і спитали: що ж тепер, яким шляхом? Відповідь, ясна й зрозуміла, прийшла від тих, що відкинули обманний вирок історії, головно від молододі української генерації та вояків неіснуючих уже українських армій. Для них гідний і надійний шлях був лише один — шлях дальшої боротьби з займанцями.

Минуло заледве кілька років від часу, коли затихли українські гармати на полях боїв, як впали бомби й рознеслися звуки пострілів українського підпілля. Витворився революційний рух, якого окупанти України — особливо Польща, під займанщиною якої та сила почала наростати — не могли легковажити. Швидко почала розгортати свою діяльність Українська Військова Організація (УВО) під проводом полковника Євгена Коновальця, славного з часів визвольних змагань коменданта Січових Стрільців.¹⁾

Однаке фізична боротьба підпілля, сама собою, не могла принести вповні задовільних результатів. Ця боротьба була обмежена до деструктивних бойових акцій. Революція вимагає іншого обличчя — глибшого суттєвого змісту та виразного визначення її політичної мети. По кількох роках діяння УВО, полк. Є. Коновалець скликав конгрес речників революційних формацій, щоб покласти підвалини для ширшого руху. На цьому конгресі, що відбувся у Відні в днях від 28 січня до 3 лютого 1929 року, створено нову українську визвольну силу — Організацію Українських Націоналістів (ОУН) і вибрано її провід — Провід Українських Націоналістів (ПУН), з полк. Є. Коновальцем на чолі. Основною метою нової організації Віденський Конгрес визначив завершення історичного походу українського народу до державности, а моральну міць і непоборну духовість українського народу прийнято як джерело її живучости й боєздатности. Гаслом руху став клич «Наша сила в нас самих!»²⁾

У виді цього поглиблення змісту бойової організації, ворог не міг уже оправдувати перед світом свого гніту тим, що, мовляв, мав до діла з терористичними бандами, проти яких мусів вживати жорстоких самооборонних засобів. Бо стояв він уже лице в лице перед всенациональним рухом, що недвозначно ставив перед світом проблему української державности.

Ця метаморфоза поставила перед ОУН більші оперативні вимоги, ніж ті, які мала УВО. Традиційно, революційні підпілля вели розмову зі своїми ворогами методами деструктивного терору. Новостворена ОУН потребувала ще й іншого роду діалогу, так в підході до окупантів, як і до власного народу. Такий діалог можна було вести лише в обставинах свободного оточення. Багато провідних осіб ОУН, а між ними і сам полк. Є. Коновалець, примушені були шукати захисту поза рідною землею, перебували за кордоном, переважно в Західній Європі, звідки мали сяку-таку можливість керувати революційною роботою в краю. Та навіть ця західноєвропейська «гостинність» не давала провідникам ОУН належної свободи дії.

Відразу після Віденського Конгресу стало ясно, що новоствореній ОУН потрібне свободне запілля, в якому вона

могла б виконувати багато своєї праці, головно праці політичного й інформаційного характеру. Очевидно, таке заплілля можна було створити лише у вільній країні, де запевнена була б повна свобода праці, підтримка українського загалу, та де — і це дуже важливе — можна було б організувати акцію матеріальної допомоги для революційного руху.

* * * *

Приблизно чотири місяці після Віденського Конгресу полк. Є. Коновалець вибрався у відвідини українців в З'єдинених Штатах Америки (ЗСА) і Канаді, щоб передати їм звернення рідної землі за допомогою у визвольній боротьбі. Вимогою часу, казав він, було створення на американському терені руху прихильників, чи пак послідовників ОУН, із завданням помагати новому націоналістичному рухові в його революційній дії, обороняти його та з ним тісно співпрацювати. Словом, була потреба зорганізування тут заплілля для українських націоналістичних сил, яке було б допоміжним для ОУН у реалізації її програмових завдань. Це був досить амбітний задум, і полк. Є. Коновалець прибув за океан з метою перевірити можливості для його реалізації.

Хоча полк. Є. Коновалець вже тоді мав славу історичної постаті, успіх його поїздки не був запевнений. Це був перший крок нової ОУН в бік тих двох найбільших зосереджень українців на еміграції, і Полковник наближався до берегів Америки з певним занепокоєнням.³⁾ Пізніше показалося, що це був правильний крок; показалося, що українці в Канаді й ЗСА були морально й психологічно готові позитивно відгукнутися на його поклик. Вони були добре поінформовані про події в Україні і, вповні одобрюючи ідею чинної боротьби, задекларувалися по боці нового руху й рішили підтримати його. І справді, вслід за відвідинами Є. Коновальця по грамадах почали творитися малі місцеві гуртки симпатиків націоналізму. Декотрі з них, чи то з відданости ідеї УВО, чи з захоплення її романтикою, почали називати себе відділами УВО; ці три букви дальше символізували революційну боротьбу, хоч рух уже змінив свою назву й

поширив свій зміст. Перший такий відділ засновано в Асторії (Л. Айл.), Н. Й., другий — в Чикаго. Подібне діялося в Канаді. ⁴⁾

У висліді поїздки полк. Є. Коновальця до Канади й ЗСА не постало багато таких місцевих гуртків, бо й не була вона на це розрахована. Головним завданням Полковника було підготувати ґрунт для майбутніх організацій, засіваючи в тутешню ниву зерна нових ідей, які вже жевріли серед українських народніх мас в Європі. Під тим оглядом його поїздка до Америки увінчалася поважним успіхом.

Невдовзі після повороту Полковника до Європи, до за-океанської громади прибув другий видатний діяч ОУН. Був ним до того часу маловідомий нашій еміграції Омелян Сенник-Грибівський, член Проводу Українських Націоналістів, сотник Української Армії. Він довершив первісний задум Є. Коновальця. Під час його поїздки по громадах, місцеві гуртки прихильників націоналізму почали швидко зростати і в скорому часі була вже потреба централізувати їх в одну організацію, під однією назвою і під одним проводом, на базі спільного статуту. До цього об'єднання та закріплення націоналістичного руху серед нашої еміграції Омелян Сенник-Грибівський вирішально спричинився під час своїх кількарізових відвідин ЗСА на протязі 1930-х років.

* * * *

Тут виринають питання морального характеру, які не легко оминати. Хоч вони вже не актуальні, по суті вони основні: Чи правильно поступили діячі українського революційного руху, шукаючи для нього схоронища-запілля серед українських поселенців за океаном? і Чи були українці в З'єдинених Стейтах Америки, в більшості горожани цієї країни, морально оправдані, коли апробували й прийняли ідею чинної боротьби та створили тут запільну базу для цього руху? Це ж бо був крок спрямований проти держав, з якими ЗСА мали мирні дипломатичні взаємовідносини.

Державні власті та публічна opinio не виказували ніякого невдоволення з приводу наших починів — в кожному

разі на самих початках. Ніхто не міг закинути українцям нельояльності до ЗСА за те, що вони рішили помагати українцям в Європі в їхніх визвольних зусиллях. На це ми мали моральне право й обов'язок. Політичні обставини на українських землях оправдували реакцію американських українців. Там спадкоємці царів, «визволителі» уполіційованих і експлуатованих, тепер заганяли нарід в шори суворого соціалістичного ладу, ліквідували національні особливості й стремління та здушували всякий спротив володінню Москви. Нововизволена Польща тепер зайняла поставу переможця-завойовника, великого «моцарства» й повела шовіністичну політику гноблення й денаціоналізації не-польських народів, які становили щонайменше одну третину її населення. В подібний спосіб Чехословаччина, яка постала завдяки переможцям у війні, розправлялася із своїми національними меншинами, нівелюючи свої історичні зобов'язання. В тій ситуації не було для українців альтернатив поза невольничою покірністю займанцям та повільним зниканням як нації. Залишалася лише чинна боротьба за визволення.

Не нашим ділом на еміграції було оспорювати правильність дії українського революційного руху в краю. Видно було, що кращого шляху не було. Не могли ми також забути, що концепцію національного визволення шляхом революційного пориву живив у світі хоч би й приклад Американської Революції XVIII століття. Продовж історії З'єдинених Штатів Америки лідери різних поневолених народів, як ось ірландців, мадярів, поляків, чехів та навіть опонентів російського царату прибували до цього американського бастиону свободи за допомогою для визволення їхніх братів в Європі. Чому ж не могли мати цього привілею українці?

Хоч різні люди розуміли ідеологію і цілі українського націоналістичного руху в різний спосіб, головну його ціль можна висловити одним словом — свобода. Це слово, значення якого американець розуміє і шанує; свобода, це наймогутніший елемент у структурі цієї Республіки, база її суспільного існування. У виді цього, зовсім природним і оправданим був тепло-сердечний відгос американських

українців на поклик рідної землі. Нашій еміграції не трудно було зрозуміти та сприйняти бойовий клич українських революціонерів. Що більше, це не вперше приходило до неї звернення від батьківщини за допомогою, тим разом звернення від нової сили, яка кинула виклик ворогам.

Українська еміграція на американському континенті зуміла зберегти свою національну ідентичність. Прибувши за океан, українці перш усього вважали конечним творити рідні організації, щоб не пропасти на чужині як етнічна одиниця. Будуючи різні інституції та церкви, вони не забували за потреби рідного краю і постійно давали йому моральну й матеріальну допомогу, як це було під кінець першої світової війни та під час визвольної боротьби України. Рівнож, коли після упадку держави на рідних землях почав діяти рух чинного спротиву, українська еміграція знову закривилася і пішла йому назустріч.

Історичний досвід насуває думку, що національно свідома частина української еміграції в різних закутинах світу є, так би мовити, барометром громадського клімату старого краю під займанцями, віддзеркаленням того, що там діється. Коли політичне життя там йде енергійно й нарід ставить опір ворожим утискам, еміграція також поживає свою працю в душі солідарности з братами в Європі. Коли ж навпаки — спротив ворогам занепадає, коли не стає духа, на еміграції також завмирає ініціатива і замість спільної, скоординованої праці, настає заколот, як це було після другої світової війни. Взагалі, еміграція співзвучно реагує на події в Україні й старається брати в них участь бодай посередньо, шляхом допомоги.

Коротко кажучи, українська еміграція в Америці була духово здібна сприйняти ідеї, які приніс їй Є. Коновалець в 1929 році. Її відповідь на заклик бойового фронту була вповні позитивною.

Організація Державного Відродження України — американське заплілля ОУН

Довоєнний період

Організація Державного Відродження України є згуртуванням всіх тих українців в Сполучених Державах [Америці]... які не погоджуються з існуючим станом поневолення Українських Земель чотирьома займанцями і які переконані, що визволення України може наступити в головній мірі шляхом безоглядної боротьби з займанцями і для того готові дожити всіх своїх зусиль для скріплення боєздатності крайових національно-українських бойових організацій аж до підготовки і переведення всенароднього зриву включно.

УВАГА: З уваги на те, що під дану пору одинокою боевою організацією на українській території, яка під українським національним прапором веде ту боротьбу з займанцями, являється УВО, Організація Державного Відродження України ставить своїм першим обов'язком нести допомогу УВО, з якою творить одноцільний організм.

Перша точка оригінального проекту статуту ОДВУ, прийнятого з доповненням Першим З'їздом ОДВУ.

Щоб організація підготовки... визвольної боротьби могла бути веденою систематично і пляново, вона мусить... мати заплілля поза кордонами зайнятих ворогами українських земель...

До завдань нашого заокеанського громадянства і нашої європейської еміграції повинно належати створення необхідного для революційного руху заплілля, без якого революційна діяльність не є в силі розвинути і доконати на неї наложених завдань.

Витяг з «Пояснень» до оригінального проекту статуту ОДВУ, прийнятого Першим З'їздом ОДВУ.

Централізація новотвору

ПІДГОТОВЧА ПРАЦЯ О. СЕНИКА-ГРИБІВСЬКОГО

Моє переселення за океан, переломна в моєму житті подія, припало якраз на час вищезгаданих перемін в нутрі українського визвольного руху, що позначали його ріст і ідейне поглиблення. Був це також період назрівання глибокої кризи, як в Америці, так і в інших частинах світу. До Нью-Йорку я прибув (вже вдруге)⁵⁾ при кінці січня 1929 року, приблизно в той час, коли у Відні відбувався Перший Конгрес Українських Націоналістів та коли український рух спротиву польському займанцеві почав раптово пожвавлюватися. Приблизно дев'ять місяців пізніше наступив катастрофічний крах на ньюйоркській біржі й почалася депресія. Ніхто не думав, що вона потриває ціле десятиліття аж до вибуху другої світової війни.

* * * *

Як уже згадано, Омелян Сенік-Грибівський завершив діло започатковане полк. Є. Коновальцем — створення і об'єднання цілої мережі націоналістичних організацій в ЗСА. Своїми частими поїздками до Канади (звичайно, з Нью-Йорку), він також скріпив тамошні гуртки Української Стрілецької Громади (ветеранів визвольних змагань України) та Українське Національне Об'єднання Канади — організації, які стали на позиції українського націоналізму.

Свою акцію О. Сенік-Грибівський почав у Нью-Йорку, нав'язуючи контакт та приятні відносини з різними провідними людьми, як ось д-р Лука Мишуга, д-р Володимир Галан, композитор Михайло Гайворонський, Дмитро Галичін та інші. Декотрі з них були йому знайомі ще з часів визвольної війни. Всі вони прихильно ставилися до українського націоналізму, що почав процвітати на рідній землі й сприймали ідею чинної боротьби з займанцями. Він завів дуже близькі відносини особливо з провідниками Українського Народнього Союзу (УНС, головний уряд якого в Джерзі Ситі, Н. Дж.), тому що ці люди були спроможні дати йому піддержку в його роботі. Вони були в проводі великої і сильної (як на емігрантські обставини) братської організації, а найважливішим було те, що вони мали власну пресу. Д-р Мишуга був тоді співредактором «Свободи» (в Джерзі Ситі, Н. Дж.; в 1933 році він став головним редактором), органу УНС та найбільшого тоді українського щоденника на американському континенті. Що більше, д-р Мишуга був націоналістичного переконання, хоча мав застереження супроти деяких форм революційного діяння ОУН. В майбутньому на цю тему часто виринали різні, деколи поважні суперечки з ним. (Дещо більше про це буде на дальших сторінках цієї праці.)

Отже, сталося так, що я прибув до Америки, вже на постійний побут, якраз на початку періоду цієї дуже інтенсивної праці в краю і на еміграції, спрямованої проти займанців України. Осінню 1929 року одного вечора відвідала мене в Нью-Йорку молода людина. Він представився як Василь Сцібайло та сказав, що знав мого батька й чув від нього про мене. За хвилину він почав говорити, що серед українців в Америці наростає новий рух, що прибув сюди представник українського революційного руху з краю та що я повинен долучитися до того, що тут назріло. Я був засвіжим ще імігрантом, щоб могли належно зорієнтуватися в тогочасній українській ситуації в ЗСА, тому з цікавістю сприйняв його повідомлення та заохоту. Він запросив мене на зібрання, на якому цей делегат з краю мав говорити. Я пішов і там вперше побачив і пізнав Омеляна Сеніка-Грибівського. Сцібайлові я був вдячний за запрошення.

Сеник-Грибівський відзначався незвичайним хистом організатора і провідника та сильною впливовістю. Головно завдяки тим прикметам, після піврічної поїздки по громадах йому вдалося довести до скликання першого з'їзду представників уже існуючих частин нової організації. Для скликання з'їзду створено в Нью-Йорку підготовчий комітет, і Сеник Грибівський вплинув на мене, щоб я став секретарем того комітету. Я прийняв цю функцію, і це був початок мого чинного заангажування в цьому новому русі. ⁶⁾

* * * *

Тут згадаю про один цікавий інцидент, що трапився в часі підготовки до з'їзду, який віддзеркалював тодішнє напруження між українськими та польськими імігрантами. Для мене ця пригода незабутня, бо вона чимало заважила на ході моїх особистих справ.

Було це весною 1931 року, місяць перед заповідженням з'їздом нової організації. В краю тоді шаліла нагінка на українських активістів, якраз напередодні горезвісної «паціфікації», і американські українці безнастанно протестували проти сваволі польських властей. У відгомін, поляки почали маршувати колонами та з прапорами попри українську католицьку церкву на 7-й вулиці Схід в Нью-Йорку, мабуть, щоб застрашити українців. Однієї неділі маршова колона складалася з польсько-американських ветеранів, які несли польські і американські прапори, і коли чоло колони прийшло перед нашу церкву, якраз після богослуження, вчинилася буча: українські хлопці, яким уже досить було польської провокації, відповідно зареагували на це зухвальство. Наступила виміна слів, а за тим і виміна дечого іншого, колона зупинилася і поліція, яка проводжала її, пішла в рух. Мене арештовано й відправлено до цюпи. Там я просидів кілька годин, доки не зложено за мене кавчії («бейл»), яку українці скоренько роздобули. Відтак створено якийсь комітет для піддержання мене — не так морально як матеріально, бо вже був визначений реченець судової розправи, а на це треба було грошей. За той час українська преса, особливо «Свобода» та польський «Нови Свѣят» (Нью-Йорк), пішли в перестрілку на тему польських провокацій на вулицях Нью-Йорку. ⁷⁾

Перед судом було обвинувачення, що я зневажив американський і польський прапори; та польським представникам в суді не повезло. Мій оборонець «Майк» Пізнак, відомий зі своєї діяльності в нашій громаді й добрий промовець, вив'язався знаменито й мене звільнено від вини.

* * * *

Хочу коротко зупинитися на особі «канцлера» Омеляна Сеника-Грибівського — делегата ПУН. Цього звання ми вживали найчастіше — «пан делегат Грибівський»; звання «канцлера» дісталось до нас з Європи, де Грибівському пришилино його з приводу його обов'язків в ПУН, які були досить багатогранні. Компетентну характеристику Сеника-Грибівського як особи та провідника вже записали його близькі співучасники в революційній дії, не мені її доповняти. Коли я зупиняюся на його особі, то лише тому, щоб підкреслити його плодovitи працю для поширення ідеї націоналізму серед українців в Америці, та щоб бодай коротенько сказати яким ми знали й бачили його на тутешньому ґрунті.

Був це природний провідник, всеціло — «во всю» — як голосила часто вживана ним фраза — відданий справі, якій служив. Товариська теплота, щирість, готовість, подати допоміжну руку — це були милі прикмети, що позначали його відношення до друзів та співробітників чи співучасників акцій. Та під цією добродушністю скривалася тверда криця характеру, яка проявлялася, коли йшлося про виконання завдання чи додержання напрямку. В рішальному моменті він ставав людиною непоборної волі й рішучости. Його фізична витривалість була непересічна, як це він виказав у своїх безнастанних подорожах. Ніколи не нарікав він на труднощі, на невгоди щоденного життя (напр., ніколи не нарікав на кімнати, які ми йому замовляли в Нью-Йорку, хоча вони часто були досить невигідні).

Як уже згадано, відвідини Сеника-Грибівського українських громад у ЗСА та в Канаді причинилися більше, ніж що інше до закріплення націоналістичного руху в Америці. Він мав найкращі результати, коли зустрічав людей у вузьких інтимних гуртках. Він тоді промовляв з

повною переконливістю. В нього було особливо тепле відношення до канадських друзів, мабуть тому, що там було багато вояцтва українських армій, з якими він мав дуже багато спільного. Про нашу братію в ЗСА деколи висловлювався критично, закидаючи їй брак належної дисципліни та координації в праці.

ПЕРШИЙ З'ЇЗД ОДВУ

В днях 26 й 27 червня 1931 року делегати 19-ох новозформованих, але ще незалежних, місцевих організацій розкинутих на території ЗСА зібралися в Українському Народньому Домі (тоді при 6-й вулиці Схід) в Нью-Йорку. Був це перший крайовий з'їзд прихильників українського націоналізму в ЗСА, які розуміли konieczність об'єднання сил для ефективної праці. Для Сеніка-Грибівського це був, так мовити б, тріумфальний фінал його довгої виснажливої поїздки по громадах та інших його підготовчих заходів.

На цьому з'їзді в Нью-Йорку засновано центральну організацію під назвою Організація Державного Відродження України, яка в майбутньому стала відома громадянству також під назвою ОДВУ. Даліше, прийнято статут і встановлено керівне тіло організації — Центральну Управу ОДВУ, якій дано мандат розвивати та поширювати організацію, плянувати її діяльність для допомоги ОУН в її революційно-політичних акціях та ангажувати в того роду працю національно-думаюче українське громадянство в ЗСА. Вибори до Центральної Управи рішено відбувати на з'їздах ОДВУ, які відбуваються щонайменше раз в рік; з'їзд встановлено як законодатне тіло ОДВУ. Місцеві організації стали відділами ОДВУ, кожний під окремим числом.

До складу першої Центральної Управи ОДВУ ввійшли: проф. Григорій Герман — голова, адвокат Василь Онишків — заступник голови, Євген Скоцко — секретар, Андрій Дубас — фінансовий секретар, адвокат Теодор Свистун — організаційний референт, Василь Дроботій — скарбник. Контрольна Комісія: Михайло Каришин, Данило Бурдига, і Василь Калина.

Торкнуся тут деяких замітних, хоч може не надто важливих, аспектів творення ОДВУ. Задум заснування націоналістичної організації в Америці виринув в Європі. Звідти теж навіть привезено проект статуту такої організації. Перший З'їзд ОДВУ прийняв цей проект, з деякими змінами та доповненнями, як статут ОДВУ.

Проект цей обіймав сім сторінок великого формату, в цьому три сторінки пояснень. Аналізуючи його зміст, замічується деякі цікаві риси. Перш усього, мова там на кожному кроці про УВО: «...одинокую боевою організацією [що веде] боротьбу зі займанцями, являється УВО...»; «в Америці треба творити відділи УВО та організувати допомогу для УВО»; ОДВУ «творить одноцільний організм» з УВО, і т. п. А чейже полк. Є. Коновалець прибув до Америки вже після Віденського Конгресу, де створено нову Організацію Українських Націоналістів і виразником та керманичем революційних визвольних змагань став Провід Українських Націоналістів. УВО продовжувала свою бойову акцію ще через якийсь час, але вже в короткому часі після Конгресу відповідальною за революційний визвольний рух вважалося ОУН. Чому ж тоді думалося про заплілля в Америці для УВО, а не для ОУН?

Це, мабуть, треба віднести на рахунок деякої непевності, можливо, що так у самого полк. Є. Коновальця, як і в інших провідних діячів руху відносно того, як виявить себе новостворена ОУН. Бо, наскільки відомо, Віденський Конгрес, це було зібрання провідних діячів кількох груп, чи напрямків і авторитет ПУН, мабуть, ще не був вповні сконсолідований. В той же час УВО вже мала славу бойової сили і як така, легко захоплювала сентимент загалу. Люди дуже радо утотожнювали себе з УВО. Європейському центрові мабуть ішлося про те, щоб мати змогу не тільки закріпити, але й контролювати новостворену організацію за океаном, а УВО в той час була одинокою всім відомою силою, яка могла бути каталізатором для сповнення цієї вимоги.

В кожному разі, ідея творення відділів під назвою УВО не прийнялася ні в ЗСА, ні в Канаді. В ЗСА, перших кілька відділів ОДВУ (наприклад, в Асторії, Н. Й. і в Чікаго) спер-

шу, ще заки Полковник вернувся до Європи, назвали себе відділами УВО, але ця назва затерлася. В Канаді, здається, гуртків УВО взагалі не було.

Замітне в цьому проекті також те, що він мав служити організаціям в ЗСА й Канаді. Тобто назва «Організація Державного Відродження України» була назначена для нової організації, що мала заіснувати в обох країнах. Оригінальне перше речення проекту відносно назви (перша точка) починалося: «Організація Державного Відродження України є згуртуванням всіх тих українців в Сполучених Державах і Канаді (підкреслення автора), які...» і т. д. В своїх поясненнях (точно: в «пояснення[х] до тимчасового статуту Відділів УВО в Сполучених Державах і Канаді»), ініціатори оригінального проекту сказали: «...пропонуємо українському громадянству Сполучених Держав і Канади приступити до організації Відділів УВО. Щоб надати тим Відділам більшої свободи рухів і можливість явної діяльності, пропонуємо назвати пляновану нами організацію: Організація Державного Відродження України.» Між іншим, замітний тут дальший наголос на те, що повинні поставати відділи УВО в обох країнах, які одначе повинні прийняти назву ОДВУ.

Та сталось інакше. Назву ОДВУ прийняли українці в ЗСА, але канадські організації, які вже мали за собою традицію досить довгого існування, задержали свої назви й свою організаційну схему.

Перший З'їзд ОДВУ прийняв цей дещо змодифікований проект як статут ОДВУ, хоч майже цілковито виключив з нього назву УВО. Одначе цю назву задержано в точці відносно організації, де статутова комісія З'їзду навіть додала, що ОДВУ «творить одноцільний організм» з УВО. (Стат. комісія: проф. Г. Герман і друг Бережницький.)

Я певний, що Сенік-Грибівський, який фактично був душею Першого З'їзду ОДВУ, здавав собі справу з цього дисонансу, але не давав відвертого пояснення. Згідно з постановою З'їзду, мені, як новообраному секретареві Центральної Управи, прийшлося зладити привітального листа до Команди УВО, який я дав Грибівському до переглядення та одобрення. По перегляденні цього листа він передав

мені також власноручно писаний зміст іншого листа, зверненого до Проводу Організації Українських Націоналістів, з дорученням, щоб його окремо вислати, за підписами голови й секретаря Центральної Управи ОДВУ, на адресу «Розбудови Нації» в Празі. В цьому листі він згадав, що

З'їзд, який поклав основу під більше скоординовану діяльність ОДВУ для несення підтримки УВО, доручив Центральній Управі ввійти в тісні зв'язки з тими всіма організаціями, що стоять на сторожі загально-національних інтересів. Зокрема Організація Українських Націоналістів як та, що в неї інтерес нації є перш за все, є для нас з-поміж усіх наших найближчою по душі і цілях.

Замічується тут ніби відмежування УВО від ОУН. Більш правильно, одначе, йшлося тут мабуть про задемонстрування перед крайовою опозицією, що ось новопостала організація в Америці, яка рішила піддержувати революційну боротьбу, ідентифікує себе з ОУН.

ЗАВДАННЯ ОДВУ

Перший З'їзд ОДВУ одобрив в цілості завдання запропоновані для нової організації оригінальним проектом (знову викреслюючи назву УВО). Нижче цитую з першого статуту ОДВУ:

ЗАВДАННЯ. — ОДВУ буде:

1. вести і поглиблювати пропаганду української справи серед чужинців;
2. вести серед українців в Сполучених Державах пропаганду визвольної боротьби за українську державну незалежність;
3. ознайомлювати якнайширші кола українського громадянства зі сучасним станом на Українських Землях та поширювати і закріплювати ту думку, що тільки шляхом оружно́ї боротьби можна буде здобути Самостійну Соборну Українську Державу;
4. інформувати українців в Сполучених Державах про революційно-визвольну боротьбу і з'єднувати нових прихильників для неї;
5. організувати матеріальну допомогу для революційно-визвольної боротьби;

6. поширювати літературу, зв'язану з революційно-визвольною боротьбою;
7. вдержувати тісний зв'язок з революційною організацією в краю для розбудови систематичної й успішної співпраці між нею та українським громадянством в Сполучених Державах.

Ці завдання ОДВУ можна звести до ось такого короткого окреслення: моральна й матеріальна допомога революційним силам в краю; інформаційні й протестаційні акції проти займанців України, стосовно до подій на рідних землях та до акцій ОУН; та уможливлення провідникам українського націоналістичного руху свобідно розгортати свою закордонну роботу в обороні української визвольної справи та для вияснення політичних і революційних кроків Проводу Українських Націоналістів. Здавалось би, що матеріальна підтримка рухові в краю повинна була бути головним завданням ОДВУ, та фактично не зовсім так було.

На цю тему хочу знову звернутися до оригінального проекту статуту ОДВУ. Бож цей проект, зложений в Європі, віддзеркалював намірення, з якими полк. Є. Коновалець, а відтак О. Сенік-Грибівський, приїхали до Америки. Проект цей є дуже цікаво зладжений. В точці відносно завдань, він наголошує пропагандивну діяльність нової організації, так серед чужинців, як і українців, а матеріальну допомогу для революційної боротьби, здається, ставить на дальшому місці. В той же час, одначе, в інших місцях проекту говориться з більшим притиском про таку допомогу: в точці «Фонди ОДВУ», проект заповідає, що «Фонди Відділів ОДВУ йдуть на піддержку бойової діяльності і на створення *залізного бойового визвольного фонду*»; а в точці «Обов'язки членів» зобов'язує членів «Складати на бойовий фонд *сталу місячну жертву*», отже оподатковує їх (підкреслення автора).

Найбільш відверто наголошується матеріальну допомогу в поясненнях до проекту. Пояснення IV каже (цитую частинно):

В назначені статутум обов'язки членів вставили ми уступ, що члени ОДВУ повинні себе оподаткувати постійними місячними вкладками, при чому висоту тих вкладок ми не визначали, а залишили це управам поодиноких Відділів. Нам не залежить на тому, щоб ці місячні пожертви були високі, але щоб Відділи

охопили організаційно якнайбільшу кількість українців і щоб ті здекларовані членами вкладки були дійсно сплачувані. Бо тільки в той спосіб зможемо ми, не обтяжуючи надмірно наше громадянство в Америці й Канаді, зібрати необхідні суми на організацію нашої визвольної боротьби. Опертя визвольної боротьби на матеріальну базу, створену самими українцями в Америці й Канаді, дасть революційній акції в краю відповідний розмах, забезпечить цю акцію перед випадковостями, незалежить її від посторонніх впливів і, врешті, дасть змогу перевести організацію тої визвольної боротьби по згори складеному плану та звільнить її від дотеперішньої доривочности і дилетантизму.

Нема сумніву, що провід революційної боротьби в краю розчисляв на матеріальну піддержку українських поселенців, коли планував створення для руху заплілля за океаном. На жаль, ці сподівання перекреслив неочікуваний розвиток подій: раптовний наступ економічної депресії — якраз тоді, коли полк. Є. Коновалець передав емігрантам звернення рідного краю за допомогою.

Про залізний бойовий фонд говорено на Першому З'їзді ОДВУ, але не винесено ніякого рішення в тій справі і його не згадано в прийнятому статуті. Фонду такого ніколи не створено. (Є в мене невиразна пригадка, що поза нашим з'їздом, в колах деяких наших прихильників, справу залізного фонду потрактовано досить скептично. Йшлося про те, щоб по жертви нашого громадянства не почали йти виключно на одну ціль — залізний фонд.)

Щодо оподаткування членів «сталою» місячною жертвою, з наступом депресії, ця думка перестала бути практичною: лише декотрі члени могли виконати таке статутове зобов'язання. Тому версія статуту видана після Третього З'їзду ОДВУ (1933 р.), яка обіймала поправки Другого й Третього З'їздів, вже не вимагала від членів сталої місячної жертви, а лише щоб вони складали таку жертву (крім членських вкладок) «з власної волі».

Отже, проект статуту ОДВУ віддзеркалював думку, що від американської організації, та громади взагалі, треба надіятися поважної матеріальної підмоги для визвольної боротьби; певно, що автори проекту дійсно розчисляли на неї. Так вони мабуть думали, коли писали цей проект. Одначе, до часу коли його прийнято як статут ОДВУ,

економічна ситуація зовсім змінилась, а з нею змінився і потенціал жертвенности еміграції. Треба пам'ятати, що Перший З'їзд, який одобрив статут, відбувся в червні 1931 року, коли депресія вже існувала біля півтора року й поглиблювалася. Тому всякі статутіві намічення відносно збирання фондів на революційні потреби треба було приймати лише як пробні намічення. В своєму першому періоді (1930-ті роки) ОДВУ й ціла наша еміграція в ЗСА давали бойовому фронтові матеріальну підмогу лише в такій величині, на яку дозволяли їй існуючі умови життя.

Тому, коли йде про мотиви, які могли спонукати націоналістичних діячів в Європі до творення допоміжної організації в Америці, нема переконливих доказів, що матеріальна допомога революційному фронтові була одинокою, чи найважливішою, ціллю, яку вони переслідували. Якщо полк. С. Коновалець прибув сюди з такою «ельдорадською» думкою (в що я не вірю), то економічна ситуація, яка заіснувала в Америці зараз же після його від'їзду, перекреслила ці надії ще заки ОДВУ заіснувала. Можна з певністю прийняти лише один висновок: попри матеріальну допомогу, ініціаторам задуму про ОДВУ розходилося в не меншій мірі також про можливості пропагандивної активності та свободи рухів, особливо в закордонній роботі, для представників ОУН.

* * * *

Мандат, який Перший З'їзд ОДВУ надав Центральній Управі — плянувати роботу організації й нею керувати — звучав досить просто і необтяжливо, та на ділі не був він легким до виконання. Центральна Управа мала до діла не тільки з самими відділами ОДВУ, але також з цілим рядом всяких братських, політичних, релігійних та інших громадських організацій, яких відданість українській справі була незаперечна, але яких ставлення до революційного руху в Україні ще не було визначене. Що більше, сама Центральна Управа ще не була впевнена в своїй дієздатності, і її перспективи на сповнення накладених на неї надій були непевні. По правді кажучи, не багато очікувано

від неї, ані теж від цілого експерименту з запіллям для ОУН на американському терені.

Великим було здивування усіх, навіть її будівничих, коли цій новій організації вдалося побороти масу початкових труднощів і вона почала рости в силу, спершу повільно, а відтак прискореним темпом. Вже на Другому З'їзді ОДВУ (в Нью-Йорку, в травні 1932 року) секретар Центральної Управи звітував, що організація мала 30 відділів. (На Першому З'їзді, рік перед тим, заступлених було лише 19 відділів.) В 1934 році Четвертий З'їзд був поінформований, що число відділів зросло до 50, а вже в 1935 році (П'ятий З'їзд) організація складалася з 80-ох відділів ОДВУ, 15-ох відділів націоналістичної молоді й 12-ох червонохресних жіночих відділів, злучених з ОДВУ.⁸⁾

Чому можна завдячити цей незвичайний ріст? Майже виключно патріотичності еміграції.

Організаційна робота

ТВОРЕННЯ НОВИХ ВІДДІЛІВ

Діяння ОДВУ в 1930-х роках та в початкових роках другої світової війни треба розглядати під кутом трьох важливих вимог її існування: організація мусіла рости й стати життєздатною в контексті свого призначення; вона мала виконати певний моральний обов'язок супроти рідного краю; і вона була зобов'язана діяти в рамках американської легальності і в повній лояльності до З'єдинених Стейтів Америки. Рівноважне задоволення тих вимог серед важких обставин цього десятиліття не було легке до досягнення.

* * * *

Праця в Центральній Управі ОДВУ була майже безперестанною, щоденною. Економічні обставини (безробіття) уможливлювали багатьом з наших молодих людей віддати поважну частину свого часу, а дехто займався цією роботою всеціло через довгий час. Можливо, що якраз завдяки цій посвяті друзів, головню завдяки невтомній праці місцевих і центральних організаторів, молода ОДВУ росла, сильнішала та поступала вперед розмахистим ходом.

Організування відділів ОДВУ, це було інтенсивне, безнастанне зусилля. В багатьох випадках була це праця

одиниць, які діяли або з власної ініціативи, або в порозумінні з Центральною Управою ОДВУ. Швидкий розвиток організації, як уже згадано, треба класти головно на рахунок тогочасного загального ентузіазму до нової ідеї та громадської спонтанности, яку та ідея викликала. До цього треба, одначе, додати ще й посвяту та здібність, а в деяких випадках також попередній організаторський досвід місцевих діячів, які цією справою займалися. Були це переважно старі учасники української роботи на американському ґрунті, а між ними багато колишніх членів українських збройних сил. На місці буде тут згадати поіменно бодай декотрих: Петро Задорецький, Микола Новак, Василь Дроботій і Микола Цимбалістий в Нью-Йорку; С. Криван, Володимир Череватюк та Володимир Різник в Асторії, Н. Й.; Теодор Свистун у Філядельфії; Василь Калина в Ансонії, Конн, і околиці; Данило Зальопаний в Коговс, Н. Й.; Іван Попович і Дмитро Шмаґала в Клівленді; Володимир Дідик в Детройті; Семен Семочко, Петро Дідик, Пилип Васильовський і Степан Куропась в Чикаго і багато, багато інших в різних місцевостях.

Звичайно, організування було роботою головних організаторів ОДВУ, членів Центральної Управи. Ці останні були безнастанно в поїздках в організаційних справах — до цієї міри, що їхня рухливість скидалася на постійне затруднення, очевидно, без ніякої винагороди. В початкових роках головними організаторами були Теодор Свистун з Філядельфії та Микола Новак з Нью-Йорку. Наслідком їхніх поїздок, які деколи тривали цілими тижнями (в 1933 році Свистун був в дорозі кілька місяців під ряд),⁹⁾ було неочікувано кількісне зростання відділів та членства взагалі, та придбання по громадах великого резервуару доброї волі супроти націоналістичного руху.

Нью-Йорк, Чикаго й Філядельфія, де знаходяться найбільші українські громади в ЗСА, були найрухливішими центрами організаторської роботи нової ОДВУ. Найживішою, мабуть, була громада в Нью-Йорку, місто, яке звичайно вважається за українську «столицю» в ЗСА. Там сприятливою обставиною для розвитку організації було те, що в початкових 1930-х роках у Нью-Йорку й околиці

перебувало досить велике число українців, свіжо прибулих з Європи, де вони були в контакті з УВО або таки були членами УВО й брали участь у підпільній роботі. Деякі з них були студентами, яких надії на продовження своїх студій в Америці розвіялися з приходом економічної депресії. Ідеалізм, енергія, охота до праці для справи, це були спільні їм прикмети — якраз вартості, необхідні для закріплення нової організації. Більше того: ідея, якій ОДВУ піднялася служити, була сповнена чарівності так сприятливої для проявлення молодечого альтруїзму.

Згадую про цю ньюйоркську молодечу групу тому, що її роля у формуванні ОДВУ була досить цікава і не зовсім то обмежена до льокальних справ. Під оглядом відданости справі та духово-моральної підмоги для організації, ця група молоді становила свого роду «форум», який мав вплив не тільки на розвиток місцевих відділів ОДВУ, але також, завдяки своїй близькості до Центральної Управи ОДВУ, і на акції самої централі, бодай до деякої міри. В пам'яті виринають такі імена (деякі вже згадані попередньо), як ось: Микола Новак, Андрій Дубас, Григорій Гаврищенко, Євген Скоцко, Льонгін Годівський, Володимир Різник, Іван Харамбура, Мирон Леськів, Михайло Дудра, Данило Заверуха (з Бабилон, Льонг Айлянд), Микола Цимбалістий, Мирон Сітницький, Михайло Скоробогач, Івась Кібало. Більшість з них займали пости в Центральній Управі ОДВУ, в той час (початки 1930-х років) або пізніше. Були ще й інші, на жаль, не пригадую всіх. Більшість тих молодих друзів, включно зі мною, належали до 10-го Відділу ОДВУ в Нью-Йорку. Був це очайдушний гурток, цей 10-й Відділ, в якого рядах стояли майже виключно молоді особи обох статей. Між нами був лише один член зі старшої генерації — Семен Угорчак з Брукліну, Н. Й., видатний український бізнесмен. Був це дуже продуктивний, надійний відділ, на який можна було поккладатися в організаційній роботі.

Збірним пунктом для цієї братії було всім відоме підприємство «Сурма» (при Евню А, між 6-ю і 7-ю вулицями Схід), якої власником був усім добре відомий Мирон Сурмач, який не противився, коли ми майже монополізували

його просторий базар та заводили палкі «фрі-фор-олл» дебати, які не раз тривали годинами. В пізніших роках, майже всі з цієї молодечої групи видатно відзначилися в громадській роботі.

По другому боці вулиці від «Сурми», в парку Тампкінс Сквер (Thompkins Square) сотні безробітних нещасників висиджували свої сумні дні в атмосфері марксистської аргументації їхніх скомунізованих побратимів. Під час депресії, того роду парки, де збиралися маси безробітних, це були кузні, в яких гартувалися комуністичні «переконавання» безнадійних людей. Гаряча балакучість нашої молоді в «Сурмі» була далеко щасливішим явищем від тих «дебат» в Тампкінс Сквер...

Ще згадаю про одну справу відносно цієї молодечої групи в Нью-Йорку. Коли Центральна Управа ОДВУ зарядила, що члени ОДВУ можуть носити спеціально запроєктовані для нашої організації однострої, її члени з ентузіазмом прийняли це повідомлення, і перші такі уніформи появилися серед них. А був це стрій елегантної форми, особливо для дівчат.¹⁰⁾

* * * *

Рішенням З'їзду в 1933 році, організатори ОДВУ звернули увагу на молодь. Незалежні гуртки симпатизуючої з націоналізмом молоді вже почали поставати в різних громадах, і цей рух поширювався. Ці гуртки евентуально були об'єднані під власною централею; а тому, що між ними й ОДВУ було споріднення під оглядом як ідеології, так і практичних цілей, ці дві організації стали однією, з тим, що для молоді призначено автономний статус. Ця молодеча організація прийняла назву Молоді Українські Націоналісти (МУН). Назву цю прибрано в добрій інтенції, але необачно: вона була зовсім непідхожою для молодих людей, які, хоч українського походження, були в більшості американськими уродженцями. Затягування їх під рубрику революційного руху, що діяв у далекій країні, з якої прийшли їхні батьки та якої майже ніхто з них ніколи не бачив, це, можна сказати, був досить нетактовний крок з нашого боку — нетактовний, але не зловмисний. Після другої сві-

тової війни, коли головою МУН був Мирон Куропась з Чикаго, цей промах виправлено й організації молоді ОДВУ надано назву «Молодь Української Національності» (Ukrainian National Youth Association).

Не можна заперечити серйозності й щирости, з якими молодь горнулася під націоналістичний прапор. Вона бажала служити великій справі в ім'я великих моральних принципів. В Чикаго члени місцевого відділу МУН почали видавати в листопаді 1935 р. англomовну газетку для молоді «*Trident News*» («Новини Тризуба»), яку рік пізніше (у вересні 1936 р.) переіменено на місячний журнал «*Trident*» («Тризуб»). До редакторського складу цього видання входили, крім інших, Михайло Сенчук (редактор «Новин Тризуба»), Люба Ковальська, Павлина Риза та Іван Савчин; першим редактором «Тризуба» був Володимир Дідик, від якого цю функцію перебрала (в січні 1937 р.) Юлія Карпин, а співредакторами стали Ганна Лоханська, Сергій Омелянюк, Осип Пелех та Марійка Любас. «Тризуб» відтак опинився у фінансовій скруті і його перебрала Центральна Управа ОДВУ до Нью-Йорку, де він став видатною публікацією ОДВУ.

* * * *

Ще однією автономною частиною ОДВУ була жіноча організація, яку зформувала панімавка Ганна Середа. Її пізніше очолювала пані Стефанія Галичин, а до розвитку її багато причинилася головна організаторка пані Ганна Гладун. Цю організацію спершу названо «Український Червоний Хрест», та ця назва також не була відповідна і мусіла бути змінена. Причина була ця, що назва Червоний Хрест була законно, на підставі федерального чартеру, надана виключно Американському Червоному Хрестові, якого членом наша організація не була. Просто недогляд з нашого боку відносно закону був причиною цієї невдалої назви. Нова назва організації була Український Золотий Хрест.

« ВІСТНИК ОДВУ »

Від самого початку організація відчувала потребу власного пресового органу — хоч би для контакту з членством. Ми мали доступ до деяких українських часописів, та це

в найкращому випадку була непевна ласка. Ми були залежні від примхливості редакцій цих часописів. Тому Другий З'їзд ОДВУ (1932 р.) доручив Центральній Управі поробити заходи, щоб такий орган заснувати. Добра резолюція і переведення її в життя — це дві різні справи. З'їзд не зробив ніяких специфічних заряджень в тій справі й не виасигнував на це ніяких грошей. Словом, була це одна з тих резолюцій, які, звичайно, йдуть у забуття. Найбільшою перепоною до її зреалізування був, як звичайно, брак фондів, а поруч з тим також недостача професійних сил, готових та охочих піти нам на руку. Як секретар Центральної Управи, я вважав себе зобов'язаним зробити бодай скромний ініціативний крок в тій справі. Кілька місяців після З'їзду я його зробив.

Не звертаючи уваги на безнастанне оплакування деякими членами Центральної Управи фінансового стану організації та протести проти збільшення оперативного бюджету (гроші, що надходили від Відділів та інших джерел мусіли бути висилані до Європи), я почав видавати журнал на мімеографі. Назва: «Вістник ОДВУ», місячник.

Перше число того журналика (за жовтень 1932 року) вийшло накладом 600 примірників, 8 сторін великого формату, бо не здавився я платити більше грошей за папір. Що більше, всі функції пов'язані з виданням того числа, від підготовки матеріялу аж до висилки поштою, треба було виконувати «суб роза», щоб не викликати втручання та гніву з боку наших бюджетних «властей». Скромну суму, яка була мені потрібна, я мав на руках. Ця тайна акція вдалася, та лихо мене таки не оминуло. Мій самочинний крок стягнув на мене всякого роду лайку й закиди марнотратства. На щастя, ніхто не старався — чи не важився — формально домагатися припинення того проекту. Факт був доконаний! Секретар завзято обороняв новозасноване журналістичне «підприємство» і в наступному місяці вийшло друге число «Вістника ОДВУ», ще даліше мімеографоване, але тим разом далеко більшого обсягу — 18 сторін — та більшим накладом, і вже в друкованих обкладинках. В грудні 1932 року, третє число місячника вийшло справжнім друком. Від цього часу орган ОДВУ виходив під різними назвами та в різних форматах.

Перехід на друкований журнал створив, очевидно, нові проблеми, найбільш турботливою з яких було фінансування. Центральна Управа не мала фондів на цю справу. Тому перед випуском кожного числа, коли матеріал вже пішов до друку, треба було зібрати досить платних оголошень від доброзичливих українських підприємців в Нью-Йорку, щоб заплатити друкареві за роботу й папір. І так справа малася через довгий час.

В скорому часі необхідною стала праця більшого числа осіб в тій ділянці, і друг Р. О. Гавришенко, член 10-го Відділу ОДВУ в Нью-Йорку, став адміністратором «Вістника ОДВУ» та інших видань організації. (Його обрано на члена Центральної Управи ОДВУ на Третньому З'їзді СДВУ в 1933 році.) З-поміж інших завідувачів видань ОДВУ пригадую також Михайла Костева (американського уродженця з Брукліну, Н. Й.) та Григорія Кальбу, який також займав інші пости в Центральній Управі.

Весною 1935 року «Вістник ОДВУ» переіменовано на двотижневий часопис, а скоро після того я передав редакторство головному організаторові ОДВУ Теодорові Свистуніві, який переіменив його на тижневик. В тому часі прибув з Бельгії випусник лвовського університету, де він студіював також журналістику, Володимир Душник. Він перебрав від Свистуна функцію редактора видань ОДВУ. Від цього часу аж до вибуху другої світової війни, тижневий орган ОДВУ (якого назву переіменовано, спершу на «Націоналіст», а в 1939 році на «Україна»), як також англomовний місячний журнал «Тризуб», був редагований Душником, який виконував свою працю успішно аж поки його не покликано до війська в 1942 році. Хочу підкреслити, що друг Душник займав також інші пости в Центральній Управі ОДВУ. Після війни він став відомим українцям у вільному світі як редактор англomовного «Українського Квартальника» та взагалі як дуже активний діяч на полі української пропаганди й закордонної політики. Редагував він теж інші видання Українського Конгресового Комітету Америки.

ЛЕТУНСЬКИЙ ВИШКІЛ

В травні 1934 року Центральна Управа поширила діяльність організації одним додатковим проектом — ле-

тунською школою. Місяць пізніше, цей проєкт був одобрений Четвертим З'їздом ОДВУ, що відбувся в Нью-Йорку.

Навіщо летунський вишкіл?

Здавалось би, що на скалі визначених для ОДВУ завдань проєкт летунського вишколу займав далеко підрядне, а то й дивовижне, прямо нереальне місце. Та люди не завше знаходять мотиви до служіння даній справі в реалізмі. Ретроспективно, проєкт летунської школи скидається на екстравагантність; але в 1930-х роках та справа мала для нашого членства вигляди повної пов'язаності зі засадничими завданнями ОДВУ — служити запіллям для українського революційного руху. Вже на Першому З'їзді цю справу обговорювано в присутності делегата ПУН. Одна з «окремих постанов» З'їзду була під заголовком «Вишкіл»:

1. Вибрані члени Відділів ОДВУ беруть заочні курси військової техніки від УВО і в тій цілі кожний Відділ запланує окремі видання після того, як про це подасть до відома Центральна Управа ОДВУ.

2. Центральна Управа ОДВУ старається про висилку, наскільки можливо, вибраних людей на науку авіації до американської армії, щоб мати можливість виховати будучих старшин.

Хочу зазначити, що Центральна Управа ОДВУ ніколи не робила заходів, щоб виховувати в американській армії молодих українців на летунських старшин, як це доручала постанова З'їзду.

Було загально прийнято, що українці мусять бути підготовані до використання нагоди для зриву, коли наступить «слухний час» — гасло, якого звуки безнастанно бриніли в революційній реториці. Засадничої правди того клича не можна було заперечувати, хоч його реалістичності ніхто з льоаяльних послідовників руху не намагався публічно розбирати — наприклад, чи реалістичною була думка про виховування в запіллям летунів для української збройної сили, яка постане в майбутньому. Не можна заперечити, що в 1930-х роках міраж недалекого «слухного часу» не зникав з обр'ю міжнародньої ситуації. Чи ми цей міраж оцінювали реально та чи надмірний оптимізм, що так часто з цієї нашої оцінки був оправданий, це інша справа. В кожному разі, вартість цього гасла — готовости на «слухний час» — як морального фактора була колосальна.

Завданням Української Летунської Школи ОДВУ, очевидно, було вправлення летунів — хоч би й малого числа — які колись могли б взяти участь у боротьбі за визволення України. Як заявляла адміністрація школи в своєму англomовному проспекті, мабуть в приступі невгасимої надійности (подаю в перекладі): «В недалекому майбутньому Україна знову стане до боротьби за... свободу та незалежність. А коли прийде цей момент, для неї конечною буде допомога добре вишколених технічних спеціалістів. Наша школа була створена на те, щоб виховувати таких спеціалістів у ділянці авіації.» Цитую цю заяву головно тому, щоб вказати, які настрої та почування тліли в той час серед нашого загалу на еміграції — а певно й на рідній землі.

І дійсно, наша молодь зацікавилася справою авіації. Невдовзі в повітря появились українські літаки, під українськими назвами та в руках молодих українських летунів. Один, пригадую, належав до 8-го Відділу ОДВУ в Клівленді, де роботою організації керував через довгі роки Іван Попович, колишній вояк Українських Січових Стільців з часів визвольної війни, а з ним співпрацював Дмитро Шмага, один з визначних членів Українського Народнього Союзу. В Канаді, головно в Торонті, наші друзі не лишалися позаду і також набули літака.

У загальному, діяльність тієї школи не була марнотратством зусиль, тим більше що її ведено на скромну скалю. Як я вже натякнув, попри все інше, був це морально-виховний фактор, який мав особливий вплив на молодь. Між іншим, цікаво буде тут згадати, що наші хлопці, які перейшли цей вишкіл відтак мали нагоду помагати — хоч і в мінімальній мірі — альянтам під час війни. На думку приходить Івась Кібало, який працював в той час у вищезгаданій крамниці «Сурма» в Нью-Йорку як асистент Мирона Сурмача. Івась був перший, що летів «глайдером» понад летунською площею школи, коли її відкрито в гористому терені північної частини стейту Нью-Йорку. Під час війни Івась Кібало був заангажований в ризиковній переправі почерез Атлантик поодиноких літаків з Канади до Великої Британії.

Організування і ведення летунської школи доручено було двом членам Центральної Управи — секретареві Євгенові Скоцкові та організаторові Миколі Новакові. Після прелімінарних заходів, Новак перейняв вповні завідування цілим проектом, і на нього спали всі труднощі пов'язані з організуванням та веденням школи.

До навчання в школі авіації були заангажовані компетентні професіоналісти: Р. С. Комарницький і Володимир Семенина — обидва інженери авіації, обидва українці (Комарницький, уродженець України, між іншим, був видатним пілотом та працював як інженер для *Sikorsky Aeronautics Co.*, в Бриджпорт, Конн.); третім був Бертон Г. Гілліген (*Burton H. Gilligen*), авіаційний інструктор, американець. Програма навчання включала (подаю за окресленням адміністрації): *Gliding and soaring*; *Theory aviation (elementary aerodynamics)*; *design features*; *Design and construction*; *Assemblage*; *Motors*; *Aircraft types*; *Meteorology*; *Navigation*; *and Military usages. These subjects are supplemented by field work in the school's aircraft at our airport and field school in Montgomery, N. Y.*

Кількамісячні курси ведено в Нью-Йорку, а летунські вправи відбувалися на летунській площі *Heitz Airport, Montgomery, N. Y.*, де школа мала власні літаки та гараж.

На жаль, цей експеримент з авіатикою не тривав довго. В 1935 році через брак фондів організація була примушена школу закрити.

Обставини праці

БУРХЛИВЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ

Завдання, що стояли перед Центральною Управою ОДВУ, були нелегкі до виконання, особливо тому, що обставини, серед яких організації прийшлося розвивати свою роботу в початковому періоді, були несприятливі. Найбільш дошкульною була економічна криза та, паралельно з нею, агресивне поширення комуністичного руху в Америці. Ще одним негативним фактором, який ОДВУ мусіла поборювати, була опозиція таки самих національно-думаючих українців, спеціально соціялістів та монархістів — т. зв. «гетьманців». Боротьба з власними братами абсорбувала чимало енергії нашої організації.

* * * *

Хочу згадати дещо більше про ці обставини праці в 1930-х роках. В цьому лиходійному десятилітті панував неспокій в цілому світі, а спричиняли його не тільки грізні ускладнення міжнародніх політичних ситуацій, але також, як уже згадано, страшна економічна депресія. В Америці удар депресії був так розторощуючий і деморалізуючий, і спав так раптово, що людина, яка не пережила тих подій, ледве чи може уявити собі картину тодішнього тут життя,

чи теж повірити, що такі умови життя можуть так несподівано заіснувати в багатій і потужній країні, та ще й у мирний час. Для свіжоприбулих імігрантів, це не був час на мрії про маєтність чи розкішну кар'єру; це був час, коли думка зосереджувалася на прожитку.

Десятки мільйонів населення раптом опинилися без праці й заробітку. Багато з них стали також бездомними, і тих доля примусила шукати притулку навіть у т. зв. *shantytowns*, тобто в халупинах, що їх вони будували собі на периферіях міст з уламків різних матеріалів — дощок, картонів, бляхи тощо — які вони находили, де могли. Місто Нью-Йорк вславилося своїм «шентитавном» під назвою Гувервил (*Hooverville*), який розложився на краю горішньої частини міста, на березі ріки Годсон, біля Риверсайд Драйв. Деякі — а їх були маси — тремтіли від холоду й сніговиці на перехрестях вулиць, стараючися заробити хоч дещо на прожиток, продаючи деякі речі та овочі, які давали їм даром всякі добродійні організації. Особиста гордість уступала місця інстинктові фізичного самозбереження. Можливо, що таке явище не зовсім чуже тим, що в пізніших роках переживали страховище світової війни в Європі. Залишком тих часів депресії став рефрен в поточній мові про «продавання яблук на рогах вулиць» («*selling apples on streetcorners*»), як пригадка про нещастя, яке наносить того роду економічна катастрофа.

Серед тих злиднених обставин людині не було легко зберегти рівновагу в політичному чи ідеологічному думанню. Існуючі умови позбавляли людину відпорности на впливи пануючих тоді течій — комунізму, фашизму та нацизму — які почали процвітати в Америці з приходом депресії; в ній вони находили свою живучість. Клімат був пригожий головно для росту й проникання в маси комунізму, який живився безпорадністю і злиднями безробітних мас. Економічний застій страшенно депримував людей. Вони втрачали віру в суспільну систему того часу, в традиційні вартості, в себе самих, і шукали виходу з нещастя; а комунізм, вповні фінансований тоді Москвою, стояв готовий вести їх своїм шляхом. Серед американської інтелігенції, огірченої депресією, комунізм сягав на примат політично-економічного кредо та взагалі позував на спасителя людства.

Українці в ЗСА, отже й членство ОДВУ, були наражені на руйнуючі наслідки економічного застою не менше від інших. Лише завдяки силі ідеї, якій її члени служили, могла ОДВУ задержати здорову поставу як організація.

Сутички з екстремними політичними елементами були на порядку денному. Це були часи успішного масового проникання комуністичних агентів (*fellow travelers*) в американське суспільство; часи палких радіопередач американського священника-коментатора о. Каґлина (*Father Coughlin*), як також таких, ніби суперпатріотичних організацій, як *Silver Shirts* та *America First Committee*; часи зухвалих когорт Німецького Бунду, які сміливо й задириливо парадували в уніформах вулицями Нью-Йорку, збиралися в таборах та ангажувалися в усяких нечистих ділах на користь нової Німеччини.

Тому, що ОДВУ піддержувала український націоналістичний рух, її вороги — навіть деякі національнодумачі її опоненти — п'ятували її як споріднену з німецьким нацизмом. Це, очевидно, був абсурд, злобна інтерпретація нашої ідеї, але, як виявилось в пізніших роках, було це також незвичайно небезпечне обвинувачення. З нього ми спершу сміялися, та воно відтак наробило нам чимало клопоту. Ясно, що ми не мали нічого спільного з німцями. Не було найменшої подібності між нашими політичними цілями: нацизм, по суті імперіялістичний, стремів до завоювання чужих земель та володіння над іншими народами; ціллю українського націоналізму було здобуття незалежного політичного існування для українського народу на його території. Та ці суттєві й очевидні різниці не перешкоджали комуністичному агітпропові змальовувати нас в якнайтемніших барвах. Бож того роду закиди кидали проти нас майже виключно комуністи.

Комуністи, між іншим, не могли забути та простити нам того, що ми не дали їм прокрастися в ряди нашої організації. На протязі 1930-х років Центральна Управа ОДВУ не одержала від відділів ні одного звідомлення про відкриття комуністичної інфільтрації в наші ряди; не було теж ні одного дефекту від ОДВУ до комуністів. Чи були в рядах добре замасковані донощики, про це, очевидно, ми не знали, хоч не було явних познач, що такі були.

ОПОЗИЦІЯ І ПРИХИЛЬНИКИ

Деякі українські політичні групи не зайняли примирливого становища супроти українського націоналізму, так в Європі, як і в Америці. Натомість на західноукраїнських землях під польською займанщиною, де цей рух був особливо сильний, деякі українські партії зайняли примирливу поставу супроти польського уряду, воліючи співпрацю, замість конфронтації. Вони надіялися досягнути для української «меншини» далеко більше шляхом участі в польській системі, ніж шляхом підпільної боротьби. Цих ілюзій ніколи не зреалізовано. Ще інші поборювали націоналізм з ідеологічних причин.

Дуплікати таких протинаціоналістичних організацій та напрямків були також і серед нашої еміграції на американському терені. ОДВУ наткнулася на сильну опозицію з боку двох вище вже згаданих українських груп — соціалістів і монархістів. (Безпотрібно тут підкреслювати, що найбільшим ворогом нашої організації були українські попленятчі-комуністи, зорганізовані як Український Відділ Міжнародного Робітничого Союзу — *The Ukrainian Section of the International Workers Order* — з осідком в Нью-Йорку, де також виходить їхній орган, «Українські Щоденні Вісті» — «*Ukrainian Daily News*».

* * * *

Провід соціалістів рекрутувався головню з тогочасного редакторського персоналу українського часопису «Народня Воля», органу Українського Робітничого Союзу (пізніше перейменованого на «Український Братський Союз»), що виходить в Скрантоні, Па. Передовими серед них були Мирослав Січинський (ушавлений вбивством в 1908 році українофобського австрійського намісника в Галичині, польського графа Андрія Потоцького), д-р Володимир Лівіцький та Микола Цеглинський. До них треба додати Ярослава Чижя, який, хоч не глибоко переконаний соціаліст, помагав їм вести протинаціоналістичну кампанію. Перед приїздом до Америки Чиж був одним із співтворців революційної УВО в Галичині й був у тісній співпраці з полк. С. Коно-

вальцем! Тепер він поборював нас більш завзято, ніж зде-кляровані промарксисты.

Всі ці особи були добре відомі нашому громадянству в Америці, як теж і провідним українським колам в Європі. Монархісты («гетьманці») були, як відомо, послідовниками генерала Павла Скоропадського, гетьмана України під час німецької окупації в 1918 році та претендента на неіснуючий український трон. Ця група, якої членство концентрувалося в околиці міста Чікаго, була під проводом полк. Олександра Шаповала, кол. старшини Української Армії. Жодна з тих груп не відзначалася масовістю членства, зате обидві з них мали здібних речників.

Ця опозиція проти ОДВУ поволі зникла, мабуть тому, що не могла викликати серед українського населення належного відгону. Нашим громадянам імпонувала так ідея революційного чину в краю, як і участь в праці для піддержання його. Відданість справі, патріотизм, завзяття, з якими наші емігранты кидалися до праці, були антиподом проти чужих негативних впливів. До половини 1930-х років ОДВУ вже не мала серйозних, зорганізованих політичних опонентів і найшлася, так мовити б, в щасливому положенні, серед приятелів. Та супроти тих останніх треба було держатися на сторожі.

* * * *

Треба підкреслити, що організація мала також багато приятелів, без допомоги яких їй мабуть було б прийшлося зазнати багато більше труднощів, ніж вона зазнала. Деякі українські братські союзы та їхні відділи, всякі льокальні товариства, як також зцентралізовані відділи Української Стрілецької Громади та мілітаристична «Чорноморська Січ», вповні незалежна організація, якої частини гуртувалися в околиці міста Нью-Йорку — всі вони завели приязне відношення з ОДВУ, а багато з їхніх членів належали до ОДВУ або бодай відверто спомогали їй. Велику підтримку ОДВУ одержала також від українського духовенства, головно католицького та православного, та від церковних організацій, хоч часом в деяких парафіях відчувалося холод обережності. Правлячі єпископы ставилися до

нас прихильно. Хоч декотрі з тих організацій та осіб не завше погоджувалися з націоналістичною ідеологією ОДВУ чи закордонною політикою ОУН, то ці розходження не були настільки серйозні, щоб унеможлилювали йти в спільному з ОДВУ фронті для морального й матеріального піддержання революційного руху в краю.

Молоді та політично ще не зовсім досвідчені засновники ОДВУ та споріднених з нею організацій, які опинилися в проводі організації, находили в громадянстві багато доброзичливості та піддержки. Що більше, деякі видатні українські лідери, ветерани політичної роботи, що вже були на поважних позиціях громадської відповідальності та престижу, деколи допомагали нам цінними порадами, особливо де стриманість була побажана. Ці поради ми доцінювали; коли вони скидалися на снобізм, тоді ми не звертали на них уваги. Все ж таки ОДВУ відносилася до тих діячів шанобливо.

Визначними серед тих доброзичливих нам осіб були головні урядники Українського Народнього Союзу, як ось голова Микола Мурашко, секретар Дмитро Галичин (пізніше голова УНС), касир Роман Слободян та головний редактор (спершу співредактор) «Свободи» д-р Лука Мишуга, який втішався загальним престижем як провідник серед нашої еміграції в ЗСА. До них можна б було додати навіть Омеляна Ревюка, тоді головного редактора «Свободи» (аж до 1933 р.), хоч цей в пізніших роках, на початку війни, давав ознаки, що він був фактично комуністичним донощиком. Не відомо коли ним став.

Взаємовідносини між ОДВУ, а цією групою провідників — зі «свободянами», як ми їх звали — були дуже важливі для сповняння на американському терені завдань, для яких ОДВУ була створена заходами Проводу Українських Націоналістів. Вони були нам допоміжні, а однією з форм — може головною — їхньої допомоги було те, що вони не поборювали нас безпардонно, що вже само собою було неабиякою піддержкою. Вважаю конечним коротко схарактеризувати ті взаємовідносини, тому що в пізніших роках на цю тему витворилися непорозуміння. Коли почато аналізувати й оцінювати справу співпраці між ОДВУ та

УНС і «Свободою», почала виринати версія минулого, в якій дійсна правда розгубилась, а з нею і образ самої ОДВУ довоєнного періоду.

Названі й неназвані визначні провідники УНС утотожнювали себе — бодай сентиментом — з українським націоналістичним рухом в Європі, і в тому сенсі ми, ніби, разом належали до одного табору. Одначе на тутешньому ґрунті вони не зовсім то уникали випадів у сторону ОДВУ — «тих молодиків», які розгортали роботу новоствореної організації та йшли вперед, не переймаючися сторонньою критикою — навіть їхньою критикою. Результат був такий, що заіснувало свого роду внутрішньо-фамілійне напруження — *a tug of war* — між «молодиками», які формально й активно були заангажовані в роботі руху, і «старими свободянами», які уникали формального зобов'язання супроти руху та вважали — можливо з деяким оправданням, в ширшому сенсі — що так як в минулому їх уважалося морально відповідальними за всяку роботу для допомоги рідному краю, так тепер вони, а не ми, молодики, повинні давати напрям роботі американських українців для підтримки революційної боротьби на рідній землі.

Зовсім логічно, ці старі провідники навіть старалися не допустити до відвернення громадської уваги від себе як традиційного проводу — мовляв, все залишається по старому, під тим самим проводом, помимо нової організації. Для прикладу згадаю, що після Першого З'їзду ОДВУ, велика першосторінкова новинка появилася в «Свободі» (за 30 червня, 1931 р.) про З'їзд та про вечірку в честь від'їжджаючого до Європи О. Сеника-Грибівського, в якій наголошено участь д-ра Луки Мишуги як тостмейстра вечірки та його чільну промову на тему підтримки для бойового фронту, але не подано навіть складу новоствореної Центральної Управи ОДВУ. Малосся враження, що новою організацією завідують, як звичайно, старі провідники. Згадано лише, що попри інших промовців, говорив також «проф. Герман з Вилкс Бері, Па.», та що він вручив пропам'ятну книжку делегатові, але навіть не натякнуто на це, що З'їзд обрав професора Германа на першого голову нової ОДВУ.

В такій ситуації не могло обійтися без тертя між нами. Засадничо непорозуміння виринали з різниці віку та до-

свіду, як також на точці громадського престижу, якого нові провідники ОДВУ ще не мали. Справа була в тому, що ці традиційні провідники були людьми старшої генерації, тоді коли наша організація була переважно в руках молодого покоління. Для них наше ставлення до української дійсності тодішніх часів було надто палке, дещо фанатичне, безкомпромісне, отже носило ознаки молодечої вдачі; ми знов же добачували в них недостачу зобов'язання супроти націоналістичного руху, надмірну обережність, замість розмаху — взагалі добачували надто консервативну закрутку в їхньому думанні й поставі. Словом, в нас був молодечий імпульс, в них обережність старшої генерації. Та більше того: ми на кожному кроці (хоч і в рамках легальності ЗСА) були до розпорядження ПУН і діяли співзвучно з діяльністю ОУН, в той час коли «свободяни» на таке піти не могли й зберігали повну окремішність і свободу візаві організованого націоналізму та його політики. Справа була зовсім ясна: вони бажали мати ефективний вплив на діяння ОДВУ, але не приймали ніякої відповідальності.

Обставини та потреби націоналістичного руху в краю не дозволяли на підпорядкування різко націоналістичної організації на американській землі тим старим корифеям українськості в Америці. ОДВУ мусіла бути незалежною, хоч і на приязній стопі зі «свободянами», як і з іншими національними організаціями, тим більше, що УНС-івці репрезентували лише частину української еміграції в ЗСА.

Конечність незалежності ОДВУ була підкреслена Першим З'їздом. На першому місці в резолюціях З'їзду поставлено питання співпраці нової організації з іншими українськими організаціями. Зазначаючи, що ОДВУ «вітає кожний консолідаційний прояв нашого громадянства», З'їзд заповів, що ОДВУ співпрацюватиме з усіма тими групами, які підходять до громадського діяння «із загально-національного становища», а не з вузько-партійного. Резолюція дальше робить ось таке завваження та емпатичне підкреслення відносно відношення ОДВУ до «Об'єднання» (йдеться про Об'єднання Українських Організацій в З'єдинених Державах Америки):

...ОДВУ, взявши на себе обов'язок морально й матеріально підтримувати національно-визвольний рух, зокрема бойово-виз-

вольну акцію, стверджує, що в своїй дотоперішній діяльності зустріла, покищо, уважливіше відношення, хоч деколи й критичне, з боку «Об'єднання». Свідомі консолідаційної праці «Об'єднання» і його національно-політичних напрямних, З'їзд постановляє співпрацю з «Об'єднанням» у загально-національних питаннях, що не впливає в нічому на самостійний характер ОДВУ. (Підкреслення автора.).

Це застереження самостійного характеру ОДВУ відносилось в рівній мірі й до інших прихильників нашого руху — головно до наших приятелів «свободян», тим більше, що ці останні були в проводі Об'єднання.

З'їзд звернув увагу на існуюче спеціальне взаємовідношення між ОДВУ й Об'єднанням в своїх Окремих Постановах. В справі пересилки грошей для ОУН в Європі там зазначено, що «...кожний Відділ [ОДВУ] може пересилати [гроші] через Об'єднання, повідомляючи рівночасно Центральну Управу ОДВУ точно про день і висоту висилки. Коли б з причин місцевих умов годі було Відділові пересилати гроші безпосередньо через Об'єднання, то Відділ повинен зробити це за посередництвом Центральної Управи». Тут потрібне пояснення. Традиційно, громадянство в ЗСА пересилало свої пожертви для краю через Об'єднання, і це була вигідна система з огляду на конечність громадського нагляду для запевнення, що гроші йдуть на призначені цілі. Коли гроші були проголошені в «Свободі», наприклад, тоді вже надужиття були майже неможливі. Центральна Управа ОДВУ дуже радо прийняла цю систему.

* * * *

Тихий психологічний конфлікт між «свободянами» й ОДВУ міг довести до ворогування та боротьби. До цього не дійшло. В кінці кінців, ми звичайно доходили до згоди. Головним архитектом «детанту» був О. Сенік-Грибівський, який добре розумів до чого така ворожнеча могла б довести і тому пізніше навіть з віддалі слідував за нашими взаємовідносинами.

Одначе, ця менш-більш гармонійна співпраця таки не видержала напору скрутної ситуації, яка заіснувала з вибухом війни в 1939 році. Тоді вже братання не було. (Про це обширніше буде мова далі.)

Щодо Об'єднання, то треба признати, що під час першого десятиліття свого існування ОДВУ мала майже повну моральну піддержку з боку цієї централі. Була це високопрестижева українська громадська рада, про яку д-р Лука Мишуга, один із її організаторів та її передовий діяч, любив говорити як про «український парламент на еміграції». Екзекутивний комітет Об'єднання, який вибрано на щорічних конгресах, складався з представників центральних громадських та церковних організацій, в тому й ОДВУ. (Деякі організації в ЗСА не брали участі в Об'єднанню.) Об'єднання було в співпраці з ОДВУ та навіть брало участь в деяких її проєктах, як ось заснування та фінансування інформаційного Українського Бюро в Вашингтоні зараз же перед другою світовою війною.

* * *
*

До ряду приятелів нашої організації ми зачисляли також Українську Народню Поміч, братній союз та його відділи у східній частині ЗСА. Її орган — тижневик «Наше Слово», що виходив в Пітсбургу — ставився до нас дуже прихильно. Його довголітній і заслужений головний редактор Матвій Хандога був відданий нашій справі і дуже радо уділяв місця в своєму часописі матеріалам про ОДВУ та революційний рух. Серед членства двох інших братніх союзів — Українського Робітничого Союзу та католицького «Провидіння» — було багато членів та ще більше симпатиків ОДВУ, зате настрої їхніх провідників, головню редакцій їхніх часописів, був досить суворий супроти нас. «Народня Воля», як уже зазначено, була в руках соціалістів і поборювала нас на всі лади; «Америка», орган «Провидіння», також була для нас майже недоступною, а її головний редактор Антін Лотоцький ставився до націоналістичного руху взагалі з нетерпимістю. Зате його дружина, пані Олена Лотоцька, довголітня і дуже активна голова Союзу Українок Америки, ставилася до нас прихильно — можливо тому, що це було їй на руку.

Результат важких обставин життя в Америці в тому часі був такий, що матеріальна допомога нашого громадянства для визвольного фронту не могла бути такої величини,

на яку можна було розчислити перед приходом депресії. Все ж таки пожертви на ту ціль йшли до Європи безперервно, деколи в поважних розмірах, і на них ОУН могла з певністю числити. Наскільки мені відомо, були періоди, коли ОУН не мала жодних інших джерел доходу.

На мою думку, одначе, пропагандивна й протестаційна робота, як також уможливлення свободи рухів та діяння провідникам ОУН, які так часто прибували до американських берегів, були фактично більш важливими завданнями нашої організації.

Пропагандивно-протестаційна акція ОДВУ велася на двох фронтах — проти Польщі та проти Советського Союзу. На початках 1930-х років наші протести зосереджувалися на горезвісній «пацифікації» в Галичині, а відтак і на інших жорстокостях, яких Польща допускалася супроти українців. Наші акції проти Советського Союзу набрали сильнішого розмаху, коли московський уряд почав робити заходи, щоб здобути дипломатичне визнання від американського уряду.

Протестаційні акції

ПОЛЬСЬКА «ПАЦИФІКАЦІЯ» — ВБИВСТВО ПЕРАЦКОГО

Організування ОДВУ набирало розгону якраз тоді, коли Польща розгортала свою ганебну «пацифікацію» українських земель під її володінням. Каральні загони польської армії пересувалися по країні, насакували на села та малі міста й тероризували невинне українське населення, в помсті за бойові акції, ведені з підпілля Українською Військовою Організацією. Терор став інструментом внутрішньої політики польського уряду, який даліше покликався на це, що діяв в самообороні від «бандитів». Торттури, убивства, насилування жінок, зневажання церков і цвинтарів, закривання шкіл, масові арешти, особливо молодих людей — ці та інші форми репресій лаявіною спадали на українців.¹¹⁾ Ці жорстокі насилля Польщі зворушили совість цивілізованого світу, і пішли протести до Варшави та до Ліги Націй в Женеві — не тільки від українців. На жаль, на протестах і закінчилося.

Перші вістки про цю брутальну «самооборону» польської держави почали напливати за океан на початку жовтня 1930 року. Від болю жажнулись українці в Америці. Вони жили в країні, де того роду насильства не були

можливі — в кожному разі не за санкцією державного уряду. І громада наша заворушилася до діла: треба світ поінформувати про дикунства польської влади; треба, щоб наші брати в Західній Україні відчули, що про них не забувається; а бойовиків підпілля треба запевнити, що вони можуть числити на солідарність братів за океаном, та що їх тут не засуджується за їхні протипольські акції. Врешті, треба зорганізувати фінансову допомогу для цілей, що були найважливіші в тій трагічній ситуації.

П'ятий Конгрес Об'єднання, що відбувся в Нью-Йорку 23 жовтня 1930 року, видав заклик до українських громад, щоб протестувати проти тих подій в Польщі. Конгрес також рішив опублікувати документальні докази тих жахливостей, що були зібрані (деякі таємно) й перекинені з Польщі на Захід. Пару місяців пізніше появилася велика збірка тих документів — пресових репортажів, зізнань поодиноких осіб, та інших дотичних матеріалів — враз із обширним редакторським поясненням польсько-українського конфлікту, скомпільована та зрадагована Омеляном Ревюком, редактором «Свободи». ¹²⁾

Протестаційні демонстрації проти Польщі відбувалися в різних містах (пригадую великий марш українців вулицями Нью-Йорку) і повільно осудливих резолюцій і петицій полилася до Департаменту Стейту, до різних амбасад у Вашингтоні або до їхніх урядів та до Ліги Націй. В той час ОДВУ була щойно в стадії формування як центральна організація, зате існуючі вже пронаціоналістичні гуртки, майбутні відділи ОДВУ, були серйозно заангажовані в організації цієї акції.

Коли ОДВУ вкінці заіснувала, пацифікації ще не припинено; змінено лише її методи. Для нової ОДВУ ще залишалася багато роботи, бо протестаційна акція, спровокована польськими репресіями осінню 1930 року, затягнулася на ціле десятиліття. Бо хоч каральні загони відкликано до казармів, ворожість польського уряду до українців прибрала інші, більш рафіновані форми пацифікації — немилосердне, безнастанне гноблення стосовано до самого кінця польської держави в 1939 році. Невгаваючою була й наша протипольська акція.

Ця гістерична реакція польського уряду на акції українського революційного підземелля була зовсім неефективною. Українське населення перейшло терпіння, але духово не заламалося. Його відношення до Польщі не змінилося, Польща надбала ще більше неслави завдяки своїй брутальності, а українське підпілля непохитно продовжувало боротьбу проти польського панування, всупереч догані та нападам з боку таки своїх рідних політиків. Пару років пізніше сталася подія, яка скидалася на відплату Польщі за «пацифікацію» — хоч фактично справжні мотиви до цього, що наступило, мені не зовсім ясні.

* * * *

Літом 1934 року українські революціонери вбили в Варшаві польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацкоґо — подія, яка потрясла польським «моцарством» та стала бодай чи не переломним моментом в історії українського націоналізму до другої світової війни. (Провідником Кройової Екзекутиви ОУН був тоді Степан Бандера. Він, Микола Лебідь та ряд інших введовзі стали за це перед судом у Варшаві.) Атенат цей вдбився грімким відголосом у світі, а в Польщі викликав сильну реакцію польських властей. Наступив шалений наступ ворога на знищення ОУН. Як же болюче було, коли до цього наступу долучилися також українські опоненти ОУН, які в цьому атенаті бачили доказ терористичної безвідповідальности українського націоналізму.

В тій ситуації, в жовтні 1934 року Голова Проводу Українських Націоналістів полк. Є. Коновалець видав звернення до українського загалу, зокрема до націоналістичних організацій та їм прихильних груп в ЗСА, Канаді й Аргентині, закликаючи їх до оборони націоналістичного революційного руху перед посиленням наступом з боку ворогів та своїх рідних опонентів ОУН. «Закликаю в той важливий і трудний час увесь свідомий український загал в Америці, зокрема всі Відділи й членів цих організацій, що станули на революційно-визвольному ґрунті, до посиленої праці й жертвенности для підтримки націоналістично-революційного фронту» — кликав Полковник. (Ця відозва полк. Є.

Коновальця, wraz з іншими дотичними матеріалами, була надрукована в «Вістнику ОДВУ» за серпень-вересень-жовтень 1934 року. Її поширено також окремих памфлетом.)

* * *

Ці події в Європі, а впарі з ними також відозва Голови ПУН мали підбадьорливий вплив на членство ОДВУ та взагалі на громадянство. ОДВУ звернула увагу на konieczність підвищення жертвенности нашого громадянства. Чи атентат на Перацкогo викликав цей ефект, годі сказати. Фактом є, що атентат виконано в червні 1934 року, і в тому ж місяці відбувся також Четвертий З'їзд ОДВУ (в Нью-Йорку), на якому рішено пожваввити збіркову акцію через заведення системи збірок до спеціальних пушок «Бойового Фонду ОУН». Тобто, вироблено й розіслано до відділів 5000 пушок (дискового формату, прибіл. 6 цм. діаметру і 2 цм. ширини), із закликом, щоб роздати їх одиницям, які повинні збирати монети при всякій нагоді. Залучений памфлет пригадував, що «Минувшого року... допомога визвольній боротьбі [від еміграції] заледве перевищала 4000 дол. А чейже українська еміграція в [ЗДА], якої начисляють 750 тисяч, може спромогтися на побільшення цієї суми бодай в четверо...»

З появою заклику Голови ПУН, Центральна Управа рішила визначити конкретну мету для проголошеної пушкової збірки. «40-тисячий Фонд для ОУН — Ми Організація Державного Відродження України, з місяцем листопадом 1934 р., розпочали посилену кампанію за збіркою фонду 40 тисяч доларів для ОУН» — голосила заява Центральної Управи. Як успішними були ці збіркові акції, мені невідомо; це повинно бути записане в фінансових книжках ОДВУ. Знаю тільки, що громадські пожертви збільшилися. На тодішні часи, 40 тисяч доларів, це була досить поважна сума, беручи до уваги також і це, що тоді ми находились у верху економічної кризи.

ВІСТРЯМ ПРОТИ КОМУНІЗМУ

Дипломатичне визнання Советського Союзу З'єдиненими Стейтами Америки в 1933 році викликало обурення в

широких колах американського населення. Уважалося, що це був загрозовий крок для інтересів американської нації і був відступом від традиційної моральності та ідеалізму в закордонній політиці держави.

Аналіза опінії 300 американських часописів на тему визнання советів, переведена Департаментом Стейту та подана президентові Френклінові Д. Рузвельтові один місяць перед виміною листів визнання («*exchange of letters of recognition*») заявляла, що «*Northeastern and North Atlantic states do not appear to be enthusiastically in favor of recognition; the majority of Southern and Midwestern states are in favor of recognition, and the Pacific Coast states are somewhat indifferent.*» хоч подана в тоні питомого тому департаментові применшення правди, ця аналіза все ж таки була багатомовною: вона майже відверто заявляла, що більшість американців протилежно визнанню російського комуністичного режиму. Герберт Фейс (*Herbert Feis*), дорадник Стейт Департаменту в 1931-44 роках, який цитує повищу аналізу в своїй праці 1933: *Characters in Crisis*,¹³) завважує, «*corn, wheat, cotton and tobacco were having their say*» (кукурудза, пшениця, бавовна й тютюн заявили своє становище — тобто, у внутрішньо-політичному сенсі, перерішили справу). Іншими словами, агрикультурна індустрія надіялася на поважний збут своїх продуктів на голодному советському ринку. Подібні надії мали також і інші роди індустрії. Як виказали пізніші роки, і як треба було передбачувати, це були марні ілюзії. Та в 1933 році ці сподівання мабуть причинилися до вирішення справи в Вашингтоні.

Оптимізм президента Рузвельта, справжній чи симульований, був безмежний. Ще раз цитую Фейса (в перекладі): «Президент висловив думку перед своїм кабінетом, що, загально кажучи, він осягнув добру угоду («*had driven a good bargain*») не тільки для З'єдинених Стейтів, але й для цілого світу, та що ця угода причиниться до збереження миру на майбутнє...»¹⁴) Знову ж Секретар Стейту Кордел Голл (*Cordell Hull*) заявив (подаю за Фейсом): «Крайне безладдя у світовій ситуації буде виправлене в наслідок того природного й вчасного кроку, який доказує,

що поважний поступ є можливий у всіх міжнародних ситуаціях, коли є схильність і бажання підходити до серйозних світових проблем в душі приязні та безбоязности.»¹⁵⁾ Можливо, що секретар Голл тоді дійсно вірив у це, що говорив, та історія приписала йому легковірність в його роботі. Пізніші десятиліття виявили, яким наївним було припущення, що в стосунках із Советським Союзом можна робити «поважний поступ» у «всіх» справах, та ще й «в душі приязні й безбоязности» — тобто довір'я.

В одному з листів визнання советський уряд зобов'язався «не допустити до формування чи існування на своїй території якоїнебудь організації або групи — і не дозволити на діяння на своїй території такої організації чи групи, чи теж представників та урядників якоїнебудь організації чи групи — якої завдання є повалення, чи підготовка повалення, чи переведення насильної зміни політичної й соціальної системи в цілій країні або лише в частині З'єдинених Стейтів, їх територіях і посілостях».¹⁶⁾ Зовсім ясно, що мова про Третій Комуністичний Інтернаціонал, який в той час діяв із советської території по цілому світі, пропагуючи революцію та підготовляючи упадок некомуністичних ладів, в тому й американського.

Та ось зараз же на другий день після підписання договору, комісар закордонних справ Максим Літвінов, який заступав ССРСР в переговорах, мав промову в Нешонал Пресс Клоб у Вашингтоні й там його запитано якраз в справі Третього Інтернаціоналу. Його відповідь була: «Третього Інтернаціоналу не згадується в документах [визнання.] Ви не повинні добачувати в тих документах більше того, що малося на меті.»¹⁷⁾ Ця цинічна заввага Літвінова дала відповідь секретареві Голлові на його віру в приязнь і довір'я в підході до Кремля. Відповідь Літвінова заповіла це, що наступило понад 40 років пізніше, на міжнародній конференції в Гельсінках (1975 р.), коли Леонід Брежнев заявив делегатам, що акт, який вони підписували та який, між іншим, визнавав принцип засадничих людських прав, не давав нікому права втручатися до внутрішніх справ Советського Союзу — значить, квестіонувати його ГУЛАГ-ської опіки над людськими правами. А десять років пізніше,

той самий принцип невтручання відносно людських прав наголосив Михайл Горбачов на пресовій конференції в Парижі — «ви займайтесь своїми власними справами, а ми займемось своїми.»

Українці в ЗСА, як і більшість американської нації, прийняли советські запевнення як типовий вияв обманливості советського уряду, самотнім призначенням якого було досягнути дипломатичне визнання. Наша спільнота долучилася до тих, які запротестували проти цього небезпечного експерименту президента Рузвельта.

Пізною осінню 1933 року Центральна Управа ОДВУ заініціювала протестаційну акцію американських українців проти визнання уряду СРСР. Відділам ОДВУ доручено підготувати до акції свої громади, працюючи спільно з іншими місцевими організаціями. До заклику додано також поради, як переводити маршові демонстрації та зразки резолюцій, якщо б вони були Відділам потрібні. Після підписання та проголошення договору (16 та 17 листопада), тисячі українців пішли вулицями більших американських міст, де наші емігранти жили, в маршових протестаційних колонах. Приватні та публічні погрози большевиків, що їхні контрпротестаційні групи будуть розбивати українські марші, спонукали Центральну Управу ОДВУ зарядити, щоб під час протестів за всяку ціну зберігати дисципліну та не заходити в бійку з комуністами.

* * * *

Українська протестаційна акція почалася після підписання договору визнання. Питання — чому не запротестовано перед договором?

Фактом є, що українці плянували задемонструвати своє становище в справі визнання советів протестами в справі штучно викликаного голоду в Україні. Ця акція мала бути переведена ще заки договір підписано. Ці протести мали звернути увагу американського уряду на це, з яким то режимом він бажав братися. Однак переговори в Вашингтоні покінчилися скоріше, ніж було передбачено. Хоч до того часу вже пороблено досить солідну підготовку до протестів, все ж таки це був випадок, що наш перший

крок — багатотисячний похід вулицями міста Нью-Йорку — відбувся зараз на другий день після проголошення договору. Зовсім ясно, що без попереднього підготовлення це не вдалося б.

Отже, українські протести в Нью-Йорку та інших містах були, так мовити б, *post-mortem* доконаного акту визнання ССРСР. Вони підкреслювали страхіття під советським режимом, як ось масове винищування голодом мільйонів населення України, де масової екстермінації вжито як засобу для закріплення комуністичного ладу варварства, на що, здавалося, адміністрація президента Рузвельта замикала очі з неймовірною байдужістю і давала советам те, чого вони прагнули, що для них було конечним — дипломатичне визнання.

Підготовка до походу в Нью-Йорку, як і самий похід, яким розпочато ширшу акцію по інших містах, відбулися згідно з наміченим планом. Формально спонсором демонстрації був Центральний Комітет Українських Національних Організацій Округу Нью-Йорку, який тоді очолював загальновідомий д-р Андрій Борак. Тому однак, що комуністи заповіли в своїй пресі, що розіб'ють наш похід, Центральна Управа рішила залишити для себе функцію організації і охорони походу. Ми були поінформовані, що централа Комуністичної Партії Америки, з осідком в Нью-Йорку, наказала всім комуністичним організаціям округи вийти на вулиці міста й розбити наш похід — тактика, яку заповіджено також для інших міст, де наші протести відбувалися. І в день ньюйоркського протесту вони вийшли — цілими юрбами, як їм було наказано!

Кружляли поширювані комуністичною пресою фальшиві поголоски (наприклад, самим органом ком. партії ЗСА «*Daily Worker*» за 16 листопада 1933 р.), що наш протестаційний марш, це спільна акція українських і російських білогвардійців; або що демонстрацію зарядив Провід Українських Націоналістів з Європи, а фінансувало її німецьке міністерство пропаганди. «*Daily Worker*» за 17 листопада, отже один день перед походом, подав, що ось такі центральні робітничі організації, що були під комуністичним проводом, та їхні відділи були приготовані до контр-

демонстрації: *Trade Union United Council*; *Marine Workers Industrial Union*; *Needle trade Workers Industrial Union*; *ICOR* і всякі українські й російські робітничі організації.

Хочу тут коротко описати перебіг цієї маршової демонстрації в Нью-Йорку та деякі з нею пов'язані інциденти, щоб вказати на атмосферу, в якій ті протести відбувалися в різних містах. Ця — мабуть перша — масова фізична сутичка нашої еміграції з комуністами на американському терені, між іншим, наголосила їхню ненависть до нас та неперемірність у засобах боротьби з нами.

Понурим ранком, в суботу 18 листопада 1933, десять тисяч українців зібралось на площі Вашингтон Сквер (*Washington Square*) біля Нью-Йорк Університету, перед вимаршом здовж П'ятої та Лексингтон Евенін. Щоб дійти до того збірного пункту, наші люди, самотою чи в групах, мусли пробиватися через комуністичні банди, що заступали їм дорогу на вулицях та намагалися розігнати й не допустити їх до Вашингтон Сквер. Та це їм не вдалось. Вони спричинили лише двогодинне опізнення вимаршу.

На переді колони, поза американським і українським прапорами, йшли: проф. Григорій Герман, в уніформі старшини американської армії, враз з деякими іншими передовими членами ОДВУ, д-р Андрій Борах — голова нью-йоркського Центрального Комітету, д-р Лука Мишуга — головний редактор «Свободи», Микола Мурашко — голова центрального уряду УНС, Дмитро Галичин — головний секретар УНС та інші визначні українці, включно з духовними особами. На жаль, не можу всіх пригадати.

Від самого початку похід був безнастанно під атакою большевицьких зграй. Лють їхнього нападу вибухла повною силою особливо коли перед нашої колони дійшов до Юніон Сквер (*Union Square, East 14th St.*), який в той час становив центральний пункт комуністичної домени в місті, поблизу централі комуністичної партії і лише шість бльоків від місця нашого вимаршу. Не було сумніву, що входячи на цю територію, ми вривалися в їхнє *sanctum*, де комуністи традиційно збиралися для своїх ритуальних потреб — для чолобиття Москві в доказ вірнопідданости їй: щорічного святкування дня Першого Травня та річниці Жовтневої

Револуції, як теж і для всяких пропагандивних церемоній. Словом, Юніон Сквер, це була їхня земля. Перетинати її протикомуністичним, протимосковським демонстративним маршом, це в їхньому понятті напевно було блюзнірським зухвальством з нашого боку. Тепер тисячі тих фанатиків чекали на нас і з ошалілою жорстокістю кидалися на наших демонстрантів. Через хвилину здавалося, що розіб'ють демонстрантів, та це їм знову не вдалося. Це ми завдячували не тільки справності наших хлопців в охоронних частинах, але також — і мабуть в головній мірі — дуже вдатному оперуванню численних відділів міської поліції, головно кінних частин. Демонстранти, хоч у загальному зберігали дисципліну, деколи були примушені боронитись. Від Юніон Сквер і через 53 бльоки, здовж Лексингтон Евню (маршова колона була 22 бльоки довжини), це була безперестанна баталія. Але маршу не розірвали. Він закінчився в Централь Опера Гавз (при 67-й вулиці Схід) масовим вічем тих, що могли знайти місце в залі.

(В пізніших роках Юніон Сквер перебудовано в такий спосіб, і без сумніву доцільно — що його вже не можна успішно вживати для масових зібрань, як давніше. В давніх часах та площа справляла чимало клопоту ньюйоркській поліції.)

Після походу виявилось, що поліція відвернула від Вашингтон Сквер велике число людей, які прибули з околиць Нью-Йорку запізно. Здовж маршруту багато осіб по обох боках були поранені й забрані до шпиталів в амбулясах, які, за зарядом міських властей, були розставлені в різних місцях. Поліція добре знала, що під час цієї демонстрації без зудару не обійдеться, бож це заповідали самі комуністи перед походом.¹⁸⁾

Треба признати, що ньюйоркська поліція, якої на вулицях була колосальна кількість, під час походу причинилася дуже багато до збереження цілості демонстрації. Що більше, відчувалася навіть її прихильність до українців; вони знали з ким ми мали до діла. Ньюйоркська американська преса світлинами задокументувала перебіг походу.

Потерпівши невдачу на вулицях міста, комуністи рішили вдарити нас доносом. На другий день після демон-

страці, ранком три члени Центральної Управи ОДВУ — Андрій Дубас, Микола Новак і Євген Скоцко — були покликані до головного управління ньюйоркської поліції. Там їх делікатно допитувано: Чи правда то, що ОДВУ плянувала висилати когось до Європи тим самим кораблем, що мав везти також Максима Літвінова, і що мав би той висланець робити на тому кораблі? Допити ці покінчилися вибухом сміху та взагалі веселого настрою в кімнаті. (Гл. на цю тему передову новинку в «Свободі» за 25 листопада 1933.)

Як уже згадано, подібні походи зорганізовано також в інших містах, де жили українці, і вони також відбулися в супроводі вуличних боїв, в яких потерпіло багато людей по обох боках. В Чикаго, наприклад, де українську громаду повели протестаційним походом такі провідні ОДВУ-істи, як інж. Степан Куропась, Пилип Васильовський, Семен Семочко та інші, наші маніфестанти мали сильну сутичку з комуністичною зграєю, і доходили до Нью-Йорку вістки, що по стороні комуністів були фатальні випадки. (Центральна Управа не провірювала тих вісток, ані теж подібних відомостей від інших громад, але без сумніву в них було дещо правди.)

* * * *

Цей короткий опис українських протестаційних походів в 1933 році змальовує обставини, серед яких проходила політична робота в ЗСА якоїнебудь організації в 1930-х роках. Вуличні бої за ту чи іншу справу чи ідею, це не винахід доби після другої світової війни, ані теж не впровадило їх до Нью-Йорку перенесення туди Об'єднаних Націй — інституції, поблизу якої масові демонстрації та фізичні бої стали явищем майже щоденного порядку. Різницю замічується лише в тому, що в 1930-х роках масові демонстрації і маршування вулицями були далеко рідшими. Тому поліційні власті не відмовляли дозволу на маршові демонстрації, але не знали чого очікувати від них. Вони лише старалися бути приготованими настільки, щоб могли відвернути поважні заворушення. Тим мабуть пояснюється добра оборона, яку поліція дала нашому поході в Нью-Йорку.

Протести проти визнання Советського Союзу та в справі голоду в Україні ясно й емпатично визначили позицію американських українців, головно ОДВУ й споріднених з нею організацій, візаві СССР та комунізму в загалі: була це постава безкомпромісної ворожості. Це ставлення нашої еміграції до червоної Москви ніколи не похитнулося в пізніших роках, хоч деколи воно могло йти в розріз із офіційною політикою ЗСА, яка часто була політикою нестійкості та часової доцільності.

* * * *

В половині 1930-х років ОДВУ була вже на вершині свого росту й поступу в довоєнному періоді. До неї громадянство ставилося з пошаною; вона раділа довір'ям, яким наділяла її українська суспільність в ЗСА. Цей стан безперечно позначав щиро-позитивне відношення еміграції до Організації Українських Націоналістів і її визвольної боротьби в Україні, ідею якої заступала ОДВУ на тутешньому терені.

Приблизно в тому часі настали деякі ускладнення в нутрі ОДВУ, в наслідок яких наступили зміни в її проводі. Проф. Григорій Герман, голова ОДВУ від самого її початку, під проводом якого організація досягла вершка сили та впливу, через особисті причини не міг залишатися на своєму пості. З'їзд ОДВУ в червні 1936 року, що відбувся в Клівленді, вибрав на голову Центральної Управи ОДВУ зовсім нову для нашого середовища тоді особу, про яку відомості до того часу були дуже скупі. Був це д-р Олександр Неприцький-Грановський, родом з Волині, професор етимології в Міннесота Університеті. Його минуле, про яке ми мало знали попередньо, позначалося літературною працею на рідній землі ще за царського режиму, а відтак на еміграції, визначною науковою працею в його ділянці, з якої він був відомий в американських наукових колах.

На З'їзд в Клівленді д-р Грановський прибув як представник Відділу ОДВУ в Міннеаполісі. Тим майже випадковим кроком д-р Грановський починав нову й незвичайно важку кар'єру, нову фазу свого життя, якої він мабуть не передбачав, а яка тривала довгі роки, аж по кінець його

віку. В той час з-поза міжнародного обрію вже визирали свіжі катаклізми. Стаючи головою ОДВУ в тих обставинах, д-р Грановський прийняв незвичайно важке завдання — вести організацію тоді, коли їй прийшлося продиратися крізь щораз то густіші перепони цього бурхливого періоду — до вибуху й під час світової війни — періоду, з якого вона вийшла живою, хоч і поважно знесиленою.

ПРИМІТКИ

1) Володимир Мартинець: «Українське підпілля. Від УВО до ОУН». Видання Українського Національного Об'єднання в Канаді, Вінніпег, 1947 року; «Євген Коновалець і його доба», стор. 237-355. Видання Фундації ім. Євгена Коновальця, Мюнхен, 1974 р. Обставини підпільної праці УВО барвисто описує в своїх спогадах Зиновій Книш, особливо в: «На повні вітрила — УВО 1924-1926», вид. «Срібна Сурма», Торонто, 1970 р. і «Далекий приціл — УВО 1927-1929», вид. «Срібна Сурма», Торонто, 1967 р.

2) «Організація Українських Націоналістів 1929-1954» — збірник статей у 25-річчя ОУН. Видання Першої Української Друкарні у Франції, Париж, 1954 р.; також «Євген Коновалець і його доба», стор. 357-617.

3) Свою місію в Новому Світі полк. Є. Коновалець починав дуже скромно, навіть його відвідини до громад відбувалися серед скромних обставин. Про свою першу зустріч з Полковником розповідав В. Чагарин, передовий в тих часах громадянин в місті Вотервлит, Месечусетс та провідник місцевого відділу ОДВУ. Одного вечора він підійшов до приміщення, де, звичайно, відбувалися громадські наради, і побачив, що на низькій кам'яній стіні спокійно сиділа невідома йому людина. «Хто ви такий?» — спитав Чагарин. «Я Євген Коновалець. Чекаю, щоб побачитися з людьми» — відповів чужинець. Видно, що його приїзд до Вотервлит не був відповідно підготовлений.

4) Поїздки полк. Є. Коновальця докладніше описує Петро Задорецький у статті «Фрагмент з діяльності полк. Є. Коновальця за часів його поїздки по Америці», опублікованій у збірнику «Євген Коновалець і його доба», стор. 825-45.

5) Це був мій другий приїзд до Америки. Вперше я прибув сюди в серпні 1928 р., але скоро від'їхав до Львова, де розпочав студії на політехніці. По першому семестрі я повернувся до своїх батьків у Нью-Йорку.

6) До Комітету З'їзду ввійшли: Михайло Каришин, Микола Новак, Василь Дроботій та Євген Скоцко. Після З'їзду цей комітет влаштував прощальний бенкет в честь Омеляна Сеніка-Грибівського, який в скорому часі від'їхав до Європи.

7) «Свобода», Джерзі Ситі, 27 травня 1931 р.; «Америка», Філадельфія, 29 травня 1931 р.; «Нови Сьвят», Нью-Йорк, 30 травня і 7 червня 1931 р.; «Чорноморці», Нью-Йорк, червень 1931 р.

8) Надруковані в оглядовій статті в журналі ОДВУ «Самостійна Україна» на стор. 10-14 за жовтень-листопад 1968 року числа подані за звітом П'ятому З'їздові ОДВУ в 1935 році — вимагають провірення. Хоча нема причини сумніватися, що вони бодай приблизно подають тодішній стан ОДВУ.

9) При кінці своєї тримісячної поїздки, Свистун дав такий організаційний звіт «по 9/9/33»: Відвідано місцевостей — 48, відвідано старих відділів — 11, відновлено старих відділів — 2, засновано нових відділів — 16, засновано комітетів ОДВУ — 3, приєднано молоді до ОДВУ — 5, нема відділів у місцевостях — 5, не було відчитів у місцевостях — 6, разом — 48.

П'ять місцевостей відвідано два рази; крім відчитів, говорив на двох Українських Днях, одному пікніку, двох з'їздах української молоді і на з'їзді Українських Професіоналістів.

Теодор Свистун, гол. орг. ОДВУ

Поруч організаційного звіту, Свистун дав також фінансовий, як і список усіх відвіданих громад та числа присутніх на відчитач. Власноручно зладжений звіт знаходиться в автора.

10) Справу одностроїв видвигнуто в організаційній комісії Першого З'їзду ОДВУ, яка відтак поставила перед З'їздом для одобрення пропозицію, щоб «кожний відділ, який вважає це за конечне, в своїй місцевості!» впровадив однострої для своїх членів; «форма однострою має бути вирішена на загальних зборах або екзекутивною Централі». Зараз не пригадую, яким чином Центральна Управа ОДВУ рішилася на позитивне вирішення цієї справи. Ношення однострою не було обов'язкове; і хоч деяке число членів в різних околицях придбали й носили однострої при різних нагодах, ОДВУ не мала ніяких «штурмовиків» парадуючих вулицями, на зразок деяких чужих організацій. Це просто була мода тодішнього часу, яка прийнялася і серед нас.

11) Про обставини в підпіллі ОУН та про масові арешти під час пацифікації обширно пише Зиновій Книш в «Дрижить підземний гук» — роки 1930-1931 в Галичині. Вінніпер, 1953 р.

12) Emil Revyuk, ed. and comp., *Polish Atrocities in Ukraine* (New York, United Ukrainian Organizations in the United States, 1932).

13) Herbert Feis, 1933: *Characters in Crisis* (Boston, Little, Brown and Co., 1966), p. 327.

14) *Ibid.*, p. 326.

15) *Foreign Relations of the United States — Soviet Union, 1933-1939* (Washington, U.S. Government Printing Office, 1952), p. 39.

16) Cited from Litvinov's letter to President Roosevelt, *ibid.*, p. 29.

17) Про це пише Donald G. Bishop, *The Roosevelt-Litvinov Agreement: The American View* (Syracuse, University of Syracuse Press, 1965), p. 32.

18) Мій опис ньюйоркського маршу появився в кількох статтях в «Свободі», в числах починаючи від 27 листопада 1933 р. Відносно комуністичної реакції на нашу акцію в Нью-Йорку, гл. ньюйоркські «Дейлі Воркер» за 17 листопада 1933 р. та «Українські Щоденні Вісті» за 9 грудня 1933 р., як також деякі числа тих часописів за другу половину листопада того року.

В збірнику «Євген Коновалець і його доба», Юрій Войко в статті «Націоналізм на східноукраїнських землях у добі Коновальця» пише (стор. 613): «1932-33 рр. на Наддніпрянщині вибухає голод. Є. Коновалець ставить в зв'язку з цим перед націоналістами завдання широкої пропагандивної акції проти Москви. Спрямувати громадську опінію Заходу проти більшовиків і тим зв'язати шаленство їхньої сваволі на Україні — такий план. В Америці — в Нью-Йорку, Бостоні, Чикаго — відбуваються масові антисоветські демонстрації з гаслами, які звертають увагу на винищення українського народу голодом. (В Нью-Йорку демонструвало близько 8 000 українців). Комуністичні боївки пробують розігнати демонстрантів, але дістають відсіч, наслідком чого багато комуністів опиняється в шпиталях (в Чикаго поранено коло 200 „советських ступайків“). Про все це пише американська преса (напр., „Нью Ворлд Телеграм“, „Нью Йорк Гералд Трибюн“, „Нью-Йорк Таймс“ та ін.). Очевидно, така широка анти-більшовицька активізація українства в Америці могла розгорнутися на загальноукраїнській базі, але в успішній відсічі комуністам видко руку націоналістів.»

Автор статті пов'язує цю акцію із намаганням ОУН звернути увагу Заходу на страхіття штучно викликаного голоду в Україні. Як зазначено в тексті, голод в Україні був засадничою причиною тих протестів; рівномірною причиною було також визнання ССРСР адміністрацією президента Рузвельта. Щодо учасників ньюйоркського походу: їх було понад 10 тисяч, а не «близько 8 тисяч», як подає автор статті.

На переломі: 1938-1940

On the basis of the people's right to self-determination, we demand the creation of an independent Subcarpathian Ukrainian State, which would also incorporate the region of Presov... »

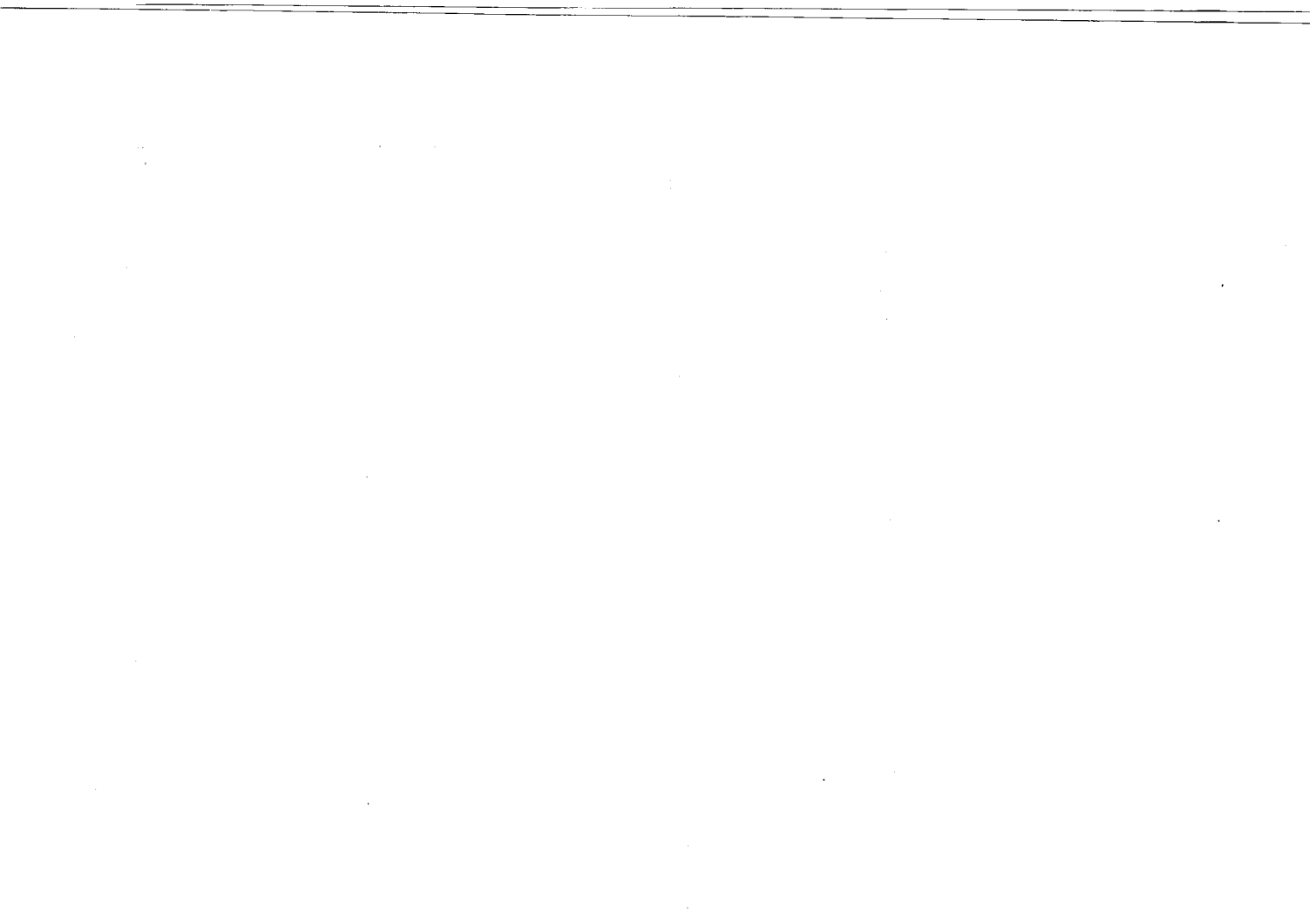
Resolved at a New York rally sponsored by the Committee for the Defense of Carpatho-Ukraine, Oct. 9, 1938.

BY THE AUTHORITY OF THE HOUSE OF REPRESENTATIVES
OF THE UNITED STATES OF AMERICA

To the Sergeant of Arms, or his Special Dessenger :

You are hereby commanded to summon... Manager, Ukrainian Press Service, Southern Building, Washington, D.C., to be and appear before the Un-American Activities Committee of the House of Representatives of the United States, of which the Honorable Martin Dies is chairman, and to bring with him all books, records and documents relating to the activities of the Ukrainian Press Service... forthwith, then and there to testify touching matters of inquiry committed to said Committee ; and he is not to depart without leave of said Committee.

...at the city of Washington, this 13th day of September, 1939
(signed) W. B. Bankhead, Speaker.



В ТІНІ РОТТЕРДАМСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

Не було сумніву, що назрівали великі й вирішальні події, і до них світ мчав з небувалою швидкістю. Був це рік 1938. На українському обрії миготів міраж чогось великого, якоїсь незвичайної, довгоочікуваної події. Відчувалося, що наближається переломовий історичний період.

Серед української еміграції в Новому Світі замічалось поживавлений рух та підйом, і росли надії, хоч і в супроводі тривоги за невідоме майбутнє. Було загальне переконання, що невдовзі западе якесь рішення про долю рідної землі та що в ньому провідну роль відіграє революційний рух українського націоналізму.

Заокеанська Україна в 1938 році розгортала свою діяльність в бадьорому настрої, головню у відгомін на звуки посиленої політичної рухливості, що доходив від українців із Закарпаття. В З'єдинених Штатах Америки (ЗСА) Центральна Управа Організації Державного Відродження України (ЦУ ОДВУ) — експонент-запілля українського націоналістичного руху та передова політична організація в цій країні — почала вже ранньою весною готувитися до свого щорічного з'їзду — Восьмого З'їзду ОДВУ — який того року мав відограти більшу роль, ніж коли перед тим. На назначений на початок вересня з'їзд заповіджений був приїзд численної делегації від Проводу Українських Націоналістів (ПУН) із самим полковником Євгеном Коновальцем на чолі. Плян цілої імпрези включав також велику маніфестацію в Нью-Йорку, з метою підкреслення в цей історичний мо-

мент міжнароднього напруження державних аспірацій українського народу та звернення уваги світу на справедливість тогочасних зусиль закарпатських українців до автономного існування в Чехословаччині.

Періодичні звідомлення про з'їзд та маніфестацію появлялися в пресі (головно в «Свободі») цілі місяці наперед, наголошуючи приїзд поважного числа представників ПУН, без заповідання їхніх імен. Проголошення імен залишено до останніх днів перед З'їздом. Громада, отже, була поінформована про задумані події, не знала лише одного — що в той же час мав відбутися в ЗСА — отже перший раз на цьому континенті — Великий Збір Українських Націоналістів (ВЗУН), якими називалися періодичні конгреси Організації Українських Націоналістів (ОУН). Центральна Управа ОДВУ була про це поінформована під наказом, щоб задержати цю відомість в повній довірочності. (Про це повідомлено довірочно лише управи відділів ОДВУ, що було помилкою, на яку Референтура Зв'язку ПУН скоро зареагувала гостро й негативно. На щастя, довірочність була збережена в усіх відділах.)

Я тоді був секретарем Центральної Управи й пригадую, що це був період пожвавленої рухливості — не в зв'язку з підготовою Збору ОУН, а з підготовою Восьмого З'їзду ОДВУ та інших сполучених імпрез. Збір ОУН накладав на нас лиш працю технічного порядку.

І ось під час тих заподатливих підготувань спала поражаюча вістка про Роттердам. Одного ранку американська преса принесла крикливі заголовки про смерть полк. Є. Коновальця з руки большевицького агента. Пригадую, що я працював в канцелярії Української Пресової Служби (УПС) в Нью-Йорку, коли прийшов телефон від Володимира Душника, тоді редактора органу ОДВУ «Націоналіста», подаючи мені цю жахливу вістку. (Я в той час завідував також Українською Пресовою Службою, яка була відчинена в Нью-Йорку осінню 1937 року.) Для впевнення, я вислав запитальну телеграму до Євгена Онацького в Римі. Його негайна відповідь була в двох словах: «гірка правда». Здається, того ж таки дня пішли від Центральної Управи формальні телеграфічні повідомлення до всіх відділів ОДВУ.

Атентат в Роттердамі (23 травня 1938 р.) був потрясаючий, та, на щастя, не знівечив він наших підготовчих заходів. Невдовзі радіограма з Цюріху від О. Сеніка-Грибівського повідомила Центральну Управу, що ВЗУН відложено, а на З'їзд ОДВУ прибуде група членів ПУН.¹⁾ На чолі тієї групи, коли вона прибула сюди, був генерал Віктор Курманович — діючий Голова Проводу, а три інші члени були: Олег Кандиба-Ольжич, Ярослав Барановський — секретар ПУН, і полк. Роман Сушко, якого ми вже вітали тут попередньо. Ольжич прибув до Нью-Йорку пару місяців перед приїздом решти делегації. (Іміграційні власті задержали його в іміграційному центрі на Елліс Айланд, в ньюйоркській пристані для провірення його ідентичності та цілі його приїзду до ЗСА. Він подав як свого спонзора ЦУ ОДВУ, і мені та другові Володимирові Душникові прийшлося їхати до Елліс Айланд зізнавати про нього в іміграційному бюро, заки його випустили. Що спонукало власті до задержання його, було загадкою.)

Особливим завданням Ольжича була підготовка мистецької програми заповідженої маніфестації, хоч можна було помітити, що мав він ще й інші відповідальності, мабуть пов'язані з приїздом до ЗСА цілої групи делегатів ПУН, про які він нам не говорив. Тому можливо, що функції Ольжича не були обмежені до опрацювання мистецької програми маніфестації.

Решту делегації ПУН — ген. Курмановича, Барановського та полк. Сушка — я зустрів на французькому кораблі «Норманді», коли вони прибули до Нью-Йорку. Вони перейшли кордонний контроль без жодних труднощів.

Це вперше Провід Українських Націоналістів вислав до Америки багаточленну делегацію. Як уже згадано, це зумовлював задум відбутися Великий Збір Українських Націоналістів на американському терені, до чого не допустила роттердамська трагедія. В попередніх 1930-х роках індивідуальні відвідини Америки відбули представники ПУН, крім згаданих полк. Є. Коновальця та О. Сеніка-Грибівського: ген. Микола Капустянський — два рази, полк. Роман Сушко під псевдонімом Мельничук — один раз, сот. М. Клименко — один раз.

Заздалегідь проголошена участь передових членів ПУН у З'їзді ОДВУ та в маніфестації запевнила тим імпрезам успіх. Восьмий З'їзд ОДВУ відбувся в Ньюарку, Н. Дж., в днях 3, 4, і 5 вересня 1938 р., а вечером 4 вересня відбувся багатолюдний здвиг в Нью-Йорку. На це масове зібрання прибуло до залі Гипподром принаймні п'ять тисяч народу. (Гипподром, це була найбільша зала в Нью-Йорку, колосальних розмірів, при 6-й евеню, між 42 та 43 вулицями Захід. Зараз вона вже не існує.)

Ньюйоркська маніфестація була призначена на сповнення важливого завдання. Часи були непевні і, здавалося, що ґрунтовні територіяльні зміни в Європі були неунікними. Українські націоналісти вважали за краще знову заявити, ясно й недвозначно, цілі й домагання української нації та зробити це в умовах повної свободи. Такі умови існували на гостинній землі З'єдинених Стейтів Америки. З'їзд ОДВУ та ньюйоркський багатотисячний здвиг були задумані як дві сполучені частини цієї важливої події.

Маніфестацію формально влаштував окремих комітет, зложений з представників ОДВУ та інших організацій. Його назва та склад були такі: «Комітет Української Національної Маніфестації — *Committee of Ukrainian Manifestation for Independence*» — *New York City, Sept. 4, 1938. Members: Walter Bukata, President; Nicholas Blyznak, John Hussar, Vice Presidents; Eugene Skotzko, Wm. Iwanik, Bohdan Buchak, Rec. Secretaries; Jacob Hutak, Fin. Secretary; Stanley Krywan, Treasurer; Michael Prypchan, Ass't Treasurer; Controllers — H. Didocha, E. Onyschuk, I. Halychyn, T. Bodnar and Mrs C. Huryn.*

Передовими промовцями на маніфестації були члени делегації ПУН, а прийняті резолюції торкалися головно справи Закарпаття, про яке вже говорилось як про «Карпатську Україну», яка була якраз на часі.

Оригіналів резолюцій як Восьмого З'їзду ОДВУ, так і ньюйоркської маніфестації в мене нема і я не є певний, чи вони десь збереглися. Вони зовсім певно попали до секретаріату Центральної Управи ОДВУ. А як уже згадано, більшу частину архіву ОДВУ з довоєнного періоду спалено на початку війни чи теж затрачено, і годі зараз сказати,

які фактично документи пропали. Одначе уривки резолюцій Восьмого З'їзду ОДВУ опубліковано в бюлетені ньюйоркської УПС (ч. 21, 1 жовтня 1938 р.), які подаю тут в англійській мові, так як вони були зацитовані в бюлетені:

Here are some of the resolutions in their entirety :

CHAPTER I — Ideological — № 1 : The highest ethical quality a of man is his national quality. The welfare of the nation in the interpretation of the organized Ukrainian nationalism is the supreme law, paramount to all kinds of internationalisms and universalisms, no matter whence they come and in what form.

CHAPTER II — Political — № 4 : The Congress demands the creation... of an independent Subcarpathian Ukrainian State which in due time should unite with the whole sovereign Ukraine, with Kiev as its capital, bringing to Ukraine's development an invaluable contribution.

№ 10 : The Congress rejoices in ascertaining a complete ideological, moral organizational deterioration of bolshevism in Russia, under the pressure of the revolutionary forces of Ukraine as well as of real life, and its decline in the whole world.

№ 13 : Czechoslovakia suppresses the Ukrainian liberation movement in Subcarpathian Ukraine..., supports artificial "russophile" doctrine, forbids the teaching of the Ukrainian language to the Ukrainian youth and prevents industrialization of the rich Ukrainian land, thus causing a low standard of living as a means of abating the Ukrainian growth.

CHAPTER III — International — № 1 : The Congress asserts that our (Ukrainian) rightful international political conception is that which is based upon the principle of the creation of a sovereign Ukrainian state, and which, therefore, takes into consideration those nations of the world that are interested in the existence of independent Ukraine... Our cooperation is possible only with those nations and powers of the world which accept the Ukrainian problem as an indisputable fact.

Тут уважаю коненим випривити одну редакторську недоречність. В цьому числі бюлетеня подано, що під час Восьмого З'їзду ОДВУ, відбувався в Ньюарку також (подаю в перекладі) «Другий Конгрес Українських Націоналістів Америки [ЗСА, Канади й Аргентини]» та що вищеподані резолюції були резолюціями того конгресу. Це твердження вимагає деякого вияснення. Зв'язування Восьмого З'їзду ОДВУ з т. зв. «Другим Конгресом Українських Націоналістів Америки», це пересадне зображення справжньої ситуації. Участь представників націоналістичних організацій з-поза ЗСА в з'їздах ОДВУ не була тоді чимсь новим. Їх запрошено в попередніх роках, запрошено їх і тим

разом, тим більше, що була надія, що в ЗСА відбудеться Великий Збір Українських Націоналістів. Йшлося про за-демонстрування націоналістами в американських країнах повної солідарності з ОУН. Підкреслення цієї солідарності було ще більше бажаним після роттердамської трагедії, а відтак стало конечним, коли ОУН повела кампанію в обороні карпатоукраїнської справи. Більше того, сильне між-народне напруження тих часів висувало на перше місце потребу консолідації українських сил та вимагало за-певнення і скріплення авторитету ОУН як виразника держав-ницьких змагань українського народу. На цьому тлі зроди-лася думка про Другий Конгрес Українських Націоналістів Америки. (Перший такий конгрес відбувся в 1935 році в Нью-Йорку.) На ділі, одначе, під організаційним оглядом цілий цей націоналістичний збір в 1938 році зводився до Восьмого З'їзду ОДВУ, в якому було присутніх кілька осіб з Канади й Аргентини.

Вище зацитовані резолюції, без сумніву, віддзеркалю-ють зміст заяв, з якими делегати ПУН прибули з Європи, щоб їх тут виголосити з нагоди цього здвигу, яким були З'їзд ОДВУ та маніфестація в Нью-Йорку взяті разом.

Згаданий бюлетень УПС ч. 21, це один із перших ви-пусків під редакцією друга Романа Лапиці, американського уродженця, якого в той час назначено займатися УПС під час моєї відсутности, про що мова на дальших сторінках. Як спритний професіоналіст (він тоді працював як Асо-сиейтед Пресс репортер), друг Лапиця, зовсім ясно, бажав надати тим націоналістичним імпрезам більшої ваги в своїх звідомленнях, зв'язуючи їх з подією ширшого значення — отже, з «конгресом». Для пропагандивних цілей це був крок доброго заміру; як історична записка, це не є достатне ствердження правди.

ЛИЦЕМ ДО ЗАКАРПАТТЯ

Як уже згадано, напруга української еміграції в під-держку визвольних зусиль України сягала високого рівня тоді, коли з рідних земель доходили вістки про посилену конфронтацію з займанцями. В 1938 році політична актив-ність відбувалася під знаком того, що діялося на Закарпатті.

Там українці піднялися до нового життя і, використовуючи історичну нагоду, хоч і непевну, наполегливо домагалися від Чехословаччини належного їм права. В тій ситуації, головною — точніше, найбільш актуальною — темою наших маніфестацій в Нью-Йорку та Ньюарку була справа Карпатської України. Українська еміграція зосередила свою увагу на Закарпатті після того, як надійшли вісті про те, що карпатоукраїнська парламентарна репрезентація в парламенті ЧСР у Празі, під проводом посла Юліяна Ревая, як також багатолюдні зібрання закарпатського населення під проводом о. Августина Волошина видвигали домагання кращого статусу як партнери чехословацької держави.

* * * *

В другій половині вересня 1938 року світ тривожно поглядав в бік Мюнхену, де Невил Чемберлен і Адольф Гітлер договорювалися в справі «миру нашої доби», за ціну судетської території. В той же час польські й мадярські представники переговорювали з німецьким урядом відносно «своїх» меншин в Чехословаччині. Було ясно, що поляки й мадяри зазіхали на українське Закарпаття, і американська Україна виступила в його обороні. 21 вересня Організація Державного Відродження України, як також ще існуючий Комітет Маніфестації, що недавно відбулася в Нью-Йорку, вислали відповідні телеграми до Чемберлена й Гітлера в Бад Годесбергу, які передаю тут в оригіналах (за бюлетенем УПС ч. 21, 1 жовтня 1938):

While international efforts at settlement of central Europe's future and preservation of universal peace are being made, the Czechoslovak government by instituting martial law, terrorism and arrests prevents Subcarpathian Ukraine, known as Ruthenia, from expressing its true desires and aspirations. Ukrainians of Subcarpathia and Eastern Slovakia fight for their independent Ukrainian State. Any intention to leave these territories with Czechoslovakia or to annex them by other neighboring countries — the historical enemies and oppressors of the Ukrainian nation — will be strongly resented by Ukrainians throughout the world. Considering the nations' rights to self-determination, we demand

for Subcarpathian Ukraine and Eastern Slovakia a plebiscite under international supervision.

(Signed) Central Executive Committee of

ORGANIZATION FOR THE REBIRTH OF UKRAINE
Prof. A. A. Granovsky, President
Volodymyr Riznyk, Secretary

Forty five hundred representatives of Ukrainians of United States, Canada and Argentina, gathered at the all-Ukrainian national Manifestation in New York, unanimously stated the fact that Czechoslovakia exploits Subcarpathian Ukraine, known as Ruthenia, fosters in its territory anti-Ukrainian, russophile trend, and by oppressive methods abates Ukrainian culture, school and political life. The Manifestation also demanded that independent Subcarpathian Ukrainian State be created which in the future will join the united sovereign Ukraine. All efforts to annex Subcarpathian Ukraine by any of its neighboring countries will meet with strong resentment of all the Ukrainian nation.

(Signed) MANIFESTATION COMMITTEE

Walter Bukata — Chairman, Eugene Skotzko — Secretary.

Подібні телеграми вислали до Бад Годесбергу також ряд інших організацій, в тому Український Народний Союз, регіональні центральні українських організацій в стейтах Нью-Йорку й Нью-Джерзі та інші.

Безсумнівно, найревнішим опікуном карпатоукраїнської справи за кордоном під цю пору була Організація Українських Націоналістів. Як відомо, ПУН розвинув широку акцію, головно на емігрантських теренах, де діяли націоналістичні організації, обстоюючи право закарпатців на суцільність їхньої території. Рівночасно ПУН інспірував творення відповідних оборонних комітетів. У Відні, перший такий комітет, який прийняв формальну назву «Делегація Карпатської України», зложено з біженців із Закарпаття, членів ОУН, як ось Юліян Химинець (голова Делегації) та Іван Рогач, цей останній заслужений націоналістичний активіст-організатор на Закарпатті, пізніше секретар Прем'єра Карпатської України о. Августина Волошина. Віденський комітет сповняв функцію, так мовити б, центральні цієї оборонної акції. В Нью-Йорку, заходами Центральної Управи ОДВУ (і з доручення ПУН) постав, скоро після Восьмого З'їзду ОДВУ, Комітет Оборони Закарпаття (повна назва: Комітет Оборони Закарпаття в Злучених Державах

Північної Америки й Канаді), до якого покликано передових емігрантів з Закарпаття: на почесного голову — о. Омеляна Невицького з Пенсильвенії, колись передового дяча на Закарпатті, на езекутивного голову — о. Василя Бєня, також з Пенсильвенії, на головного секретаря — Андрія Кістя, колишнього вчителя закарпатських шкіл.²⁾ (Кість пізніше став православним священиком.)

Тодішній сентимент закарпатських емігрантів, та взагалі українців в Америці, висловлювали резолюції, які прийнято на вічу в Нью-Йорку 9 жовтня, скликаному тим Комітетом. Переводив його Андрій Кість, а секретарем був Юрій Габода. Підкресливши історичний факт, що Закарпаття, це частина України, зібрання поставило такі домагання (подаю за бюлетенем ньюйоркської УПС ч. 22, 15 жовтня 1938):

1. On the basis of the people's right to self-determination, we demand the creation of an independent Subcarpathian Ukrainian State which would also incorporate the region of Presov ;

2. We protest vigorously against the efforts of Hungary and Poland directed toward annexation by either of them of the said Ukrainian national territories, and we assert that the people of Subcarpathian Ukraine and of the territory of Presov, as well as the whole Ukrainian nation, will rise united against these plans and will resist them with arms if necessary ;

3. Of the Czech government we demand the immediate release of the arrested Ukrainian leaders and all other Ukrainian political prisoners ;

4. We demand an immediate elimination of officers and soldiers of Ukrainian origin from the Czechoslovakian army into separate military units under Ukrainian command, to be transfered to Subcarpathian Ukraine (Ruthenia) and the region of Presov for the defense of the borders as well as the maintaining of internal order and enabling the organization of the country under a legal Ukrainian government ;

5. We, the free citizens of (the United States of) America, raise our voices in defense of our oppressed brothers in our native country, convinced that we express their will at the time when they are unable to speak for themselves.

6. These resolutions shall be issued to the press and shall be sent to the Governments of the United States of America, Great Britain, Germany, Italy, France and Czechoslovakia.

By the Presidium of the meeting —
Andrey Kist, Chairman
George Gaboda, Secretary

Тогочасні акції американських українців в піддержку автономних домагань Закарпаття не були рівнозначними з участю в наступі на Чехословаччину з боку її драпіжних сусідів. Цей неправильний погляд подекуди дошкулював нам, з огляду на те, що опінія вільного світу стала в обороні чехів (більш правильно, мабуть, проти насильства Гітлера), особливо президента Едварда Бенеша, який втішався великими симпатіями в Америці.

Піклування ОУН Карпатською Україною не мало нічого спільного з німецькою, польською чи мадярською агресіями. Своім коренем, стремління закарпатців до автономії сягало в далеке минуле. Історично ці домагання мали свій початок в подіях, які на довгий час попереджували тогочасні клопоти чеських правителів. Вони базувалися на історичному праві закарпатців на самоврядування, як теж і на історичних, уже забутих, зобов'язаннях з попередньої генерації, зокрема на міжнародних гарантіях Сен-Жерменського договору з 10 вересня 1919 року, Генерального Статуту Підкарпатської Русі з 1919 року та самої конституції Чехословацької Республіки з 29 лютого 1920 року.

Для чехів далеко більш болючими ніж українські домагання, були нещирі жести приязні з боку західних потуг, на яких чеський уряд покладав надії як на покровителів — як ось заходи лорда Ронсимаена (*Lord Runciman*) іменем британського уряду. Ронсимен висланий до Праги 3 серпня 1938 року ніби як приязний посередник для залагодження кризи Судетенлянду, хоч в дійсності, як історія записала, його завданням було наклонити чехів до передання судетської території Німеччині. Вільям Шайрер (*William Shirer*), визначний американський журналіст, який в той час був у Празі, пізніше писав у своїх спогадах (подаю в перекладі): «Чехи дуже добре знали, що Ронсимаена вислав Чемберлен (*Prime Minister Neville Chamberlain* — *ES*) на те, щоб він промостив шлях до передання Судетенлянду Гітлерові. Це був підлий дипломатичний обман (*"a shabby diplomatic trick"*)». ³⁾ Про цей «подвиг» Ронсимаена, та взагалі про поставу уряду Чемберлена в справі Чехословаччини в тому часі вимовно говорить Вінстон Черчіль у своїх спогадах про другу світову війну, особливо про передвоєнне міжнародне становище. ⁴⁾

У виді вищенаведених фактів, ледве чи міг хтось заперечувати, що діяльність українців на всіх теренах, включно з Америкою, для піддержання стремлінь закарпатців до автономії була морально оправдана. Це треба підкреслити тому, що в той час у ЗСА оцінювалося критичне наставлення до Чехословаччини, отже жертви німецької агресії, як відступництво від демократичного світу, отже як щось каригідне.

Отже, щойно коли на Чехословаччину посипалися німецькі удари, а байдужість та інертність її західних «союзників» почала раптово зростати, чехи, які дотепер нехтували зобов'язаннями супроти українців та словаків, почали виказувати нахил до компромісу та готовість дати їм деякі політичні полегші. Закарпаття тоді відновило свої національні домагання з повною завзятістю та енергією. Чехи вже не були в силі відмовитися. Закарпаття було вже на шляху до самоврядування.

Словом, коли закарпатські українці так енергійно видигнули свої оправдані домагання, моральним обов'язком української спільноти було ці домагання однієї вітки української нації піддержати. Організація Українських Націоналістів поставила Карпатську Україну в центрі своїх визвольних зусиль, а з нею пішла ОДВУ та решта української громади в Америці.

* * * *

Восьмий З'їзд ОДВУ переобрав д-ра Олександра Неприцького-Грановського на голову Центральної Управи ОДВУ. Секретарство Центральної Управи перебрав від мене друг Володимир Різник, так що я став менше обтяжений, ніж перед тим і мав змогу більш свobodно займатися Українською Пресовою Службою в Нью-Йорку.⁵⁾ Та не довго втішався я цією полегшою. Приблизно півтора місяця після З'їзду ОДВУ та після від'їзду делегації ПУН до Європи, Комітет Оборони Закарпаття рішив вислати до Карпатської України делегацію і Центральна Управа ОДВУ призначила мене до її складу.

У загальному, вислання цієї делегації мало подекуди символічне значення. Йшлося про те, щоб задемонструвати солідарність нашої еміграції з закарпатськими братами, як

також підкреслити її готовість на піддержку їхніх змагань. Більше того, делегація мала також бути до розпорядження ПУН у його акціях, призначених на закріплення позиції Закарпаття в його політичних домаганнях. Делегація складалася з трьох осіб: попри мене, до неї ввійшли Микола Беньо з Майнерсвил, Па., уродженець Закарпаття, вихований в Америці, та Юрій Габода, член ОДВУ, американський уродженець, який виріс на Закарпаттю.

Треба зазначити, що хоч формально Комітет Оборони Закарпаття був самостійною організацією, майже вся його праця була фактично виконувана персоналом Центр. Управи ОДВУ. Тому, хоч делегацію вислав Комітет Оборони, на ділі її виряджувала Центральна Управа ОДВУ на бажання ПУН — і виряджувала поспішно. 11 жовтня чеська влада затвердила перший уряд автономної Карпатської України, з Андрієм Бродієм на чолі,⁶⁾ і зараз після цього запало рішення про нашу делегацію. На скору руку роздубото повновласті від ряду організацій в ЗСА й Канаді, на які ми могли покликатися у своїй роботі.⁷⁾

Для мене особисто участь в делегації спричиняла приватні ускладнення. Приблизно місяць перед тим я розпочав осінній семестр як студент Університету Коллумбія в Нью-Йорку і тепер прийшлося мені все це покидати, включно до заплачених уже грошей. Я на скору руку мусів їхати до Вашингтону за пашпортом (на щастя, одержав його на протязі одного дня, помимо браку деяких документів), і 20 жовтня Беньо і я відплили з Нью-Йорку на англійському кораблі «Квін Мері». Габода був уже в Ужгороді і долучився до нас пізніше. До виконання функцій директора УПС під час моєї поїздки Центральна Управа назначила Романа Лапицю, про якого вже була мова.

* * *

Події на Закарпатті розвивалися дуже швидко. Як уже згадано, чеський уряд дав українцям автономний статус і затвердив перший уряд, з Андрієм Бродієм на чолі. Одначе положення того новотвору було дуже непевне — головню з приводу зазіхань Угорщини на українські землі. Що більше, Андрій Бродій був мадяроном, і не важко було

догадатися куди він вестиме Карпатську Україну. Провід Українських Націоналістів, звернувши свої зусилля на закарпатський експеримент, повів інтенсивну акцію на всіх емігрантських теренах в обороні недоторкальности та автономії Карпатської України.

В день після від'їзду нашої делегації до Європи, нью-йоркський Комітет Оборони Закарпаття вважав за конечне вислати телеграму до урядів Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії, протестуючи перед ними, як сигнаторами недавнього мюнхенського договору (29 вересня 1938 р.) «проти польсько-мадярського пляну збройного знасилування волі Закарпатської України до незалежности та прохаючи вжити свого впливу для його ударемнення». (За українським перекладом загоданим в «Самостійній Україні», стаття Петра Стерча «Допомога ОДВУ Карпатській Україні», жовтень-листопад 1968 р., ст. 34. Телеграму підписали о. Невицький, М. Беньо і А. Кість.)

Подібну телеграму вислала Центральна Управа ОДВУ, за підписами голови д-ра Олександра Неприцького-Грановського та секретаря Володимира Різника:

У хвилі, коли Мадярщина й Польща готують через збройну окупацію Карпатської України знасилування принципу самовизначення народів, який ліг в основу Мюнхенського Пакту, в імені 110 відділів нашої Організації, що об'єднує американських горожан українського походження, кличемо Вас стати в обороні його прав та не дати постати в Європі нового вогнища воєнної небезпеки. Населення Закарпаття та ціла українська нація ніколи не визнають чужої окупації.

Хочу тут зауважити, що в тій статті Стерчо згадує про ньюйоркську делегацію до Карпатської України, одначе не подає повного її складу. Він пише, що «...ОДВУ й Комітет Оборони Закарпаття... висилають своїх представників у особі Юрія Габоди та Миколи Беня до Європи, куди їде також д-р Лука Мишуга». З невідомої причини, мою особу пропускає.

Відносно поїздки д-ра Мишуги до Європи, треба зазначити, що вона не була й не могла бути з рамени Комітету Оборони Закарпаття в Нью-Йорку. Цей останній ще

не існував, коли д-р Мишуга, непомітно, виїхав під кінець весни чи на початку літа. Не ініціював цієї поїздки й Провід Українських Націоналістів. Провід навіть не був про неї формально попереджений. В мене зберігся лист від Референта Зв'язку при ПУН, Пригоди (псевдонім), який я одержав в Українській Пресовій Службі в Нью-Йорку, де додане є пост-скриптом: «п. с. Случайно дізнались ми, що п. Мишуга вибирається в Європу. Добре б було, якщо б Ви дещо ближче довірочно про це дізнались і нам написали». Дата: «Постій 19 травня [1938]», отже чотири дні перед убивством полк. Є. Коновальця. Пізніше, з розмов із Сеником-Грибівським у Відні, я догадався, що під час поїздки д-р Мишуга зустрів деяких людей із ПУН.

Поїздка д-ра Мишуги овіяна загадковістю. Автори які згадують про неї як частину акції в обороні Карпатської України не говорять про це нічого конкретного, з ким та про що д-р Мишуга говорив під час поїздки та з якими наслідками, та чи він взагалі був в той час в Карпатській Україні. Відомо, що він був у Будапешті, Празі, Лондоні та, здається, в Парижі. Можна припускати, що він розраховував на можливість побачення з лордом Ронсименом, коли той був у Празі, від початку серпня до половини вересня, та це лише здогад. Можливо, що він також був у Берліні в часі поїздки.

* * * *

Відень був центром націоналістичної роботи в обороні Карпатської України, і тут ми зупинилися перед виїздом до Срібної Землі. Тут, в пансіоні «Моцарт» при Теобальдгассе містилася Делегація Карпатської України і тут був збірний чи пак переходовий пункт для багатьох наших активістів в дорозі з Заходу на Закарпаття. В тій централі мав я нагоду вперше зустріти деяких провідних та визначних націоналістів, як ось інж. Миколу Сціборського, Ярослава Оршана (псевдо Ореста Чемеринського, мого краяна з Золочева), сотника Сидора Чучмана, який тоді жив і заступав ОУН в Стокгольмі, сотника Ріка Ярого та інших. А незабутнім для мене залишився Кость Мельник (псевдо Горський), справний і невмолимий «диспетчер» наших поїздок з Відня. Опікувався він численною лавою переїзджих,

бо плила з Заходу на Закарпаття струя талановитих молодих українців — студентів, професіоналістів та різних технічних спеціалістів, головно в мілітарній ділянці, яких ПУН вербував для служби в пробудженому до самовладного життя Закарпатті.⁸⁾ Пару років пізніше, під час війни, Костик Мельник сповняв аналогічну функцію, виряджаючи зі Львова Похідні Групи ОУН на Східню Україну.

У Відні ми замітили прискорений рух серед наших емігрантів, головно роботу Юліяна Химинця та його заподадданої й справі щиро відданої дружини Марусі, з дому Кедюлич. Вони вивтікали з Закарпаття і очолили у Відні Делегацію Карпатської України, яка формально виступала як офіційне представництво Закарпаття та фактично була центральним комітетом допомоги. Це пожвавлення їхньої активності зумовлювалося головно тим, що справа закарпатської автономії перейшла на певніші рейки. Чехи арештували прем'єра Бродія 26 жовтня, якраз тоді, коли ми прибули до Відня, закидаючи йому державну зраду (він був промадярських переконань і мав одержувати з Будапешту фонди на політичну роботу), а уряд перебрав о. Августин Волошин, задержуючи міністрів Юліяна Ревая та Едмунда Бачинського.

Наша делегація не одержала ніяких конкретних інструкцій від ньюйоркського комітету, зате мала одне загальне доручення: в імені Комітету Оборони Закарпаття та інших організацій бути допоміжною Проводові Українських Націоналістів і віденському комітетові, тобто Делегації Карпатської України під проводом Химинця, в їхніх зусиллях допомогти Карпатській Україні закріпити свої автономні позиції. Це залишало провідникам ОУН багато свободи для використання нашої присутности в Європі в бажаний спосіб. Як американські горожани, ми мали змогу свobodно обертатися там, де вони мусли бути обережні.

Зараз після приїзду до Відня, М. Беньо подався до Ужгорода, де був уже третій член делегації, Габода, а для мене зразу найдено функцію у Відні. Тут перебував Іван Рогач, емігрант — фактично втікач — з Закарпаття, якого в той час треба було перевести назад до Ужгорода.

Як відомо, Іван Рогач, студент богослов'я, був одним із найбільш діяльних, динамічних молодих закарпатців,

присутність якого була помітна на всіх ділянках громадського життя країни. Він був співтворцем напівмілітарної Карпатської Січі. Як організований націоналіст, він виступав з палкими промовами на масових з'їздах, що відбувалися в той час по всій країні. На одній такій маніфестації в Ужгороді (Всеукраїнський З'їзд Закарпаття, 17 жовтня 1937 р.), він, на очах чеської поліції, запрягнув тисячі учасників імпрези на вірність українській нації та на боротьбу за державність України.⁹⁾ Зовсім ясно, що поліція того роду виступів не бажала, але Івана Рогача лишила тоді в спокою. Для нього більшою загрозою міг бути сам Андрій Бродій у ролі міністра внутрішніх справ автономного уряду і тому Рогач у жовтні 1938 року опинився у Відні, щоб допомагати Юліянові Химинцеві за кордоном.

Коли автономія Закарпаття стала дійсністю, поворот Рогача додому був остаточним. Його треба було переправити до Чехословаччини, і це завдання припало мені. Одного мрячного ранку Кость Мельник тоді відвіз Рогача й мене до корабля в пристані на Дунаю, і за пару годин ми були в Братиславі, столиці тоді вже автономної Словаччини. Тут проблемою було, як прошморгнути з корабля до міста, не попавши в руки чеського кордонного контролю. При допомозі інших людей, це вдалося. В Братиславі ми перебули пару днів, відтак поїздом переїхали до Ужгороду.

В КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ

Поїздка на Карпатську Україну дала мені неймовірну нагоду бути свідком переломного історичного моменту, коли то частина української нації робила зусилля стати вільною. В мене було почуття вдячності, що мені попала така нагода. Це не були наші заокеанські маніфестації в обороні інтересів України — це була дійсність, де сама така Україна діяла в обороні своїх прав. Вправді, в моїй пам'яті ще була захована картина з-перед двадцяти років, коли міліціанти з синьо-жовтими відзнаками перебирали владу в нашій громаді в імені «українського уряду»; та це залишилося лише як дуже невизначне враження десятилітнього свідка.

На жаль, я побував на Закарпатті надто короткий час, щоб могли говорити про тодішні там події як свідок з повною авторитетністю. Все ж таки я зупинюся над деякими моментами, щоб передати свої спостереження й враження.

Рогач і я прибули до Ужгороду пополудні 1 листопада 1938 року і довідалися, що попереднього дня, тобто в неділю 31 жовтня відбулися багатолюдні маніфестації у всіх більших містах і містечках Закарпаття для підтримки новоствореного уряду о. А. Волошина та в обороні інтегральності української території Карпатської України напередодні т. зв. віденського арбітражу. Ці маніфестації всюди проходили у святковому піднесенні, лише в Мукачеві й Ужгороді намагалися мадяри й мадярони їх зірвати. Тоді, як у Мукачеві обійшлося без більших інцидентів, то в Ужгороді дійшло було до вуличних сутичок до тієї міри, що потрібно було заангажувати військо для наладнання порядку, бо в поліції служило чимало місцевих мадярів, яким не можна було вірити.

Вечером того дня я і Беньо взяли участь у засіданні Центральної Народньої Ради, яку тоді очолював Федір Ревай, брат міністра Юліяна Ревая, де ми зложили привіт і побажання від нашої еміграції та передали запевнення піддержки. (Присутнім був кореспондент львівського «Діла», який брав від нас деякі інформації.) Того ж вечора Рогач і я зайшли до канцелярії міністра Юліяна Ревая, який уже знав про поворот Рогача й очікував нас. Тут Рогач зовсім відверто передав міністрові побажання Проводу Українських Націоналістів. Ревай, хоч сам соціал-демократ, покладав надії на Організацію Українських Націоналістів, бо це була чи не одинока організована сила, на яку новий уряд міг розраховувати та з якою був у повній солідарності. Пригадую, що його відповіді Рогачеві були, що він міг задовольнити деякі з тих побажань, хоч не міг виконати інших.

Пригадую також, що наступного вечора я мав нагоду взяти участь у зібранні місцевої клітини ОУН, в товаристві Івана Рогача та Степана Росохи, який, здається, був провідником цієї групи. Присутність на цьому зібранні підпільної організації викликала в мене сильне враження. Рогач і Росоха, це були головні організатори націоналістич-

ної роботи на Закарпатті. Вони організували Карпатську Січ (спершу під назвою «Українська Національна Оборона»), уряджували масові протестаційні маніфестації та керували підпільною сіткою ОУН. Їхніми устами ОУН кидала гасла спротиву ворогові та стремління до волі. Обидва вони були під безнастанним наглядом чеської поліції

В цьому початковому періоді поставання автономної Карпатської України помітним було в Ужгороді велике пожвавлення громадського життя та зростання зацікавлення й надії щодо майбутнього. Добачувалося на кожному кроці зацікавлення назриваючими подіями, нервово очікування чогось вагомого для вирішення долі закарпатців, відчувалося, що якась сила зміцнювала людей. Панувала атмосфера підйому, а серед провідної інтелігенції був оптимізм. Надії росли. Через польський кордон пробивалася галицька молодь і, в більшості, ставала в ряди Української Національної Оборони, тобто майбутньої Січі. Деяких з них ми зустрічали. Між ними був один, про якого ми вже знали — Євген Врецьона, комбатант політичних процесів у Галичині, фізично мала крихта людини та з гострим, критичним розумом. Взагалі була атмосфера, яку історики утотожують з переломними подіями, які заповідають краще майбутнє. Ніхто не думав про можливість чогось такого жахливого, яке наступило кілька місяців пізніше.

Хоч політична доля Карпатської України була аж надто непевна, символічно вона почала набирати в очах українців по всіх усядах великих розмірів, як початок довгоочікуваного конкретного чину, що обійме цілу націю. Закарпатці були дуже горді з цього. Пригадую гордовиті слова Федора Ревая на засіданні Народньої Ради, якими він звернув увагу на те, що закарпатці здобули автономний лад, в той час коли інші чисельно далеко більші й сильніші частини української нації не могли на таке здобутись.

В Ужгороді, щовечора збиралася молодь в Народньому Домі «Просвіти», так для товариства, як і з цікавості про політичні події. Попри уряд, це був одинокий центр в місті, куди доходили відомості з дальшого світу, головню через радіо. В тому ж домі була також централь Української Національної Оборони (УНО) й тут відбувався вишкіл її

членів. Коли ми відвідали полковника Миколу Аркаса, начальника штабу УНО, він висловився про свою організацію дуже оптимістично, заповідаючи, що УНО напевно стане ядром оборонної сили Карпатської України. Невдовзі його слова сповнилися.¹⁰⁾

На жаль, як пізніше виявилось, поруч із патріотичним підйомом, так помітним в Ужгороді, існувала немала доза лицемірства та опортунізму в деяких прошарках закарпатського суспільства. Можливо, що відповідальною за те була історична доля цієї вітки нашого народу: довгі століття відірваності від решти нації та вороже закривання національної правди принесли свої наслідки — виплекали тип людини, що відрізняється від ширшого загалу Срібної Землі гнучкістю характеру, так проголою для особистого самозбереження. Ця гнучкість різко проявилася, коли віденський договір між Ріббентропом і Чіано, міністрами закордонних справ Німеччини й Італії, в перших днях листопада 1938 року, відірвав окраїнні землі від Карпатської України та приділив їх Угорщині.

Коли почали надходити радієві звідомлення про результати віденської конференції, багато українців стояли в залі Українського Народного Дому «Просвіти» в тишині й слухали. Падали назви місцевостей на малярському кордоні, які приділено мадярам. Вкінці прийшла назва — Ужгород. Вмить люди почали розпадатися та плисти до дверей. Такої спонтанної масової реакції я ніколи перед тим не бачив. Рушійною силою тут мусів бути страх; так пізніше мені пояснювали. Але ж — страх перед чим? Зовсім ясно, що був це страх перед приходом малярів. Українці кріпких переконань боялися ворожих переслідувань, знову ж ті з гнучкими спинами та опортуністичними здібностями до самозбереження, мабуть боялися малярського бука за свої минулі зв'язки з українськими організаціями чи діячами. Те, що я бачив, це мабуть був психологічний відрух.

Наступного дня рух на вулицях Ужгороду був дуже живий. Пасажирські та тягарові авта, навіть селянські вози, були наладовані всякими домашніми приладами. Багато людей тікало до місцевостей, які залишалися під українською владою, забираючи з собою що мога. Українські

синьо-жовті відзнаки, так популярні ще вчорашнього дня, зникли з грудей багатьох прохожих, а на їх місце раптом появилися мадярські червоно-біло-зелені кольори — моментальна метаморфоза.

Ніколи не забуду одного панюгу (прізвища не пригадую), з яким з запізнався був в одному з урядових департаментів, де він вижидав назначення на якийсь поважний пост в уряді. На другий день після проголошення віденського «арбітражу», я зустрів його на вулиці: на грудях у нього вже не синьо-жовтий прапорець, а мадярська лента. Він привітав мене усмішкою, наче б нічого не змінилося.

Мадярофільщина швидко піднесла голову. Навіть звуки української мови на вулиці викликали підозріння. Пригадую, що Беньо і я рішили взяти карету, щоб поїхати на двірець та перевірити чутку про перервання сполучення зі Словаччиною. До нас долучився сотник д-р Микола В. Галаган, голова Української Громади в Празі та член ОУН, який тоді також опинився в Ужгороді. Заки ми підійшли до візника, сотник Галаган порадив, щоб ми заговорили англійською мовою, а він (Галаган) відтак пічне говорити до візника по-українськи. Коли візник побачить, що має до діла з чужинцями, він не відмовиться везти нас. Ми так зробили. Українське пояснення візник прийняв із суворим обличчям, та все таки рішив повезти нас на двірець.

Останній поїзд до Братіслави вже дійсно був відійшов і ми з Беньом подалися на летовище та успіли дістатися на вже останній чеський літак. В скорому часі ми були в Братіславі, звідки поїздом повернулися до Відня.

* * * *

Приблизно два тижні пізніше прийшлося мені знову їхати на Карпатську Україну, тим разом до Хусту, нового осідку уряду о. Волошина. Того разу я був у складі «експедиції», що обіймала біля двадцяти осіб та цілий ряд пасажирських і тягарових автомобілів. Ціла та «моторкада» вирушила з Відня 18 листопада, під проводом секретаря ПУН Ярослава Барановського і сотника Ріка Ярого та подалася в напрямі Хусту, через Братіславу й Пряшів.

Завданням цієї групи було доставити до Хусту деякі технічні прилади, головню в ділянці радіокомунікації, по-

трібні так урядові, як і Карпатській Січі. Їхав з нами також гурток молодих, технічно й мілітарно вишколених людей, яких вичікували в Хусті. Як я орієнтувався, цією поїздкою ОУН починала акцентувати свою присутність у визвольницькому процесі, що тоді відбувався на Закарпатті. Бож їхали з нами два високо поставлені представники Організації, а на протязі днів, іншими шляхами, наспіли інші, як ось Ольжич-Кандиба та цілий ряд визначних молодих членів ОУН.

Подорож з Відня до Хусту тривала понад три дні й була досить прикрою, головно з приводу непривітної погоди. В мене залишилося досить погане враження з цього «походу» на Хуст: вперті дощі, препогане болото, та ще одне — похнюплені, огірчені лица старшин чеської армії, на яких ми часто натикалися в рестораціях та інших публічних місцях. Чехословачина була вже в процесі розкладу і їхні безпорадні, підозрілі погляди в бік нашої, на вигляд безтурботної, групи чужинців були для нас зовсім зрозумілі, хоч деколи занепокоючі: ці пригноблені старшини все ж таки мали силу й владу, в той час коли ми мали лише безтурботний вигляд та чужинні прапорці на наших автах, а в тому й американський «стар спенглд беннер».

В Хусті, перед готелем «Корона», зустрів нас Ярослав Оршан, згаданий вже попередньо, один із наймолодших членів ПУН, відомий націоналістичний публіцист. З ним був Іван Рогач. (Як відомо, пару років пізніше німці розстріляли обох в Бабиному Ярі на передмістю Києва.)

З Оршаном, який був моїм краєм із Золочева, я був у близькому відношенні під час мого перебування в Європі й зустрічав його в кількох місцях. Була це дуже товариська людина, на високому рівні розуму й характеру. Вперше я зустрів його, як вже згадав, в пансіоні «Моцарт», при Теобальдгассе у Відні, де містилася Делегація Карпатської України, та де багато з нас переїзних перебувало, бодай якийсь час. Він якраз повернувся з Іспанії, куди ПУН вислав його як обсерватора під час громадянської війни, хоч, наскільки мені відомо, його головним завданням було простудіювати суть новонаростаючого еспанського націо-

налізму та нав'язати контакти з урядовими чинниками генерала Ф. Франка.

* * * *

В Хусті панувала атмосфера напруження і непевности. Уряд о. Волощина був в стадії формування, яке, між іншим, не могло відбутися без бувалого в таких історичних ситуаціях балагану. Як звичайно, була гонитва за державними постами, та важливішим було те, що помітною була теж свого роду політична криза: трудно було зформувати політично репрезентативний уряд. Треба відмітити, що в тому періоді політичні кроки, головню в малих середньоевропейських державах, роблено по лінії одного важливого міркування — щоб уникнути конфлікту з німецьким колосом, якого потужність досягала небувалих розмірів. Того роду думання замічувалось і в Хусті, де представники німецьких — а попри них і польських, румунських та навіть мадярських — урядових агенцій вже вешталися серед нас, зовсім свobodно й арогантно, як це вони, зрештою, робили в цілій Чехословаччині. В присутності тих німецьких висланців я не раз чув аргументи деяких українських місцевих інтелігентів, яким ще не дано ніяких постів в уряді, що, мовляв, треба створити уряд, який був би прийнятний українцям, а в той же час і німцям, та що можна було б найти людей охочих до очолення такого уряду.

Атмосферу неспокою в Карпатській Україні в той час загострювали також прикордонні операції терористичних банд, на півночі польських, а на півдні мадярських. Вістки про терористів приносили до Хусту переважно чужинні журналісти, що поверталися з прикордонних полос. Я мав нагоду відбути цілоденну подорож до однієї місцевости на мадярському кордоні, де терористи появилися кілька днів перед тим. Один з редакторів «Нової Свободи», яку було перенесено з Ужгороду, проважав мене й англійського кореспондента «Дейлі Експрес», який хотів перевірити правдивість кружляючих вісток про терористів. Ми побули в цій місцевості аж до пізнього вечора, та терористи не з'явилися. (Цікаве ось що: повернувши до Америки, я дістав відомість, що наш провідник, співредактор «Нової Свобо-

ди», був здемаскований як малярський агент. Можливо, що його мадяронська функція мала щось до діла з тим, що того дня ми на терористів не наткнулися.)

Відомості про те, що діялося на польському кордоні, як теж новості про реакцію українців під Польщею на карпато-український експеримент, приносили молоді добровольці, що тоді масово перекрадалися через кордон, щоб дістатися до Карпатської Січі. А Січ росла числом та справністю.

Перед від'їздом з Хусту, я виконав ще одне завдання. На бажання ПУН я купив мешкальний дім, який мав бути приміщенням для націоналістичного культурного осередку. Дім цей, який належав до одного бувшого чеського урядовця, що не бажав залишатися під українською владою, я купив і підписав документи трансакції в імені Центральної Управи ОДВУ, і на неї його інтабульовано. За нього я заплатив готівкою (близько дев'ять тисяч доларів), вживаючи на це частину більшої суми гроша, яку Сенік-Грибівський, в присутності Я. Барановського, передав мені в Відні для перевезення до Хусту. Були це гроші з вільного фонду ПУН.

Першим українським мешканцем цього дому став письменник Улас Самчук, який прибув до Хусту — як я розумів, на заклик ПУН — якраз перед моїм від'їздом звідти на початку грудня 1938 р. Пругадую, як Барановський радісно голосив, що «українська література вже тут закріплена». Якщо не помиляюся, до Самчука скоро долучився Ольжич-Кандиба, який уже був в Хусті після повороту з Америки. (Він перший прибув на маніфестацію до Нью-Йорку і останній від'їхав звідти, вслід за іншими делегатами ПУН, які взяли участь в маніфестації.) Кілька днів після закупу дому, я виїхав назад до Відня, куди вернувся 3 грудня.

Новорічні й різдвяні святкування при кінці 1938 року я провів у Відні, перший раз далеко від родини. Новий Рік (нового стилю) ми з Давидовичем стрічали в Ратскеллер, в товаристві Я. Барановського, інж. М. Сціборського, сотника Сидора Чучмана, Ореста Оршана-Чемеринського та ще деяких осіб. Пригадую, що був це дуже приємний вечір. Мене відтак звербовано до участі в українській програмі

віденської радіостанції для передання короткого свят-вечірнього слова до краю від заоканської еміграції.¹¹⁾

* * * *

По коротких відвідинах Праги й Берліну, я повернувся до Відня, звідки в скорому часі від'їхав додому. На маргінесі тих відвідин хочу зробити деякі зауваження.

В Празі моїм головним завданням було придбати рукопис обширної книжки-компіляції про Україну, виготовленої Українським Академічним Комітетом під проводом проф. А. Яковлева. В цій справі я поїхав туди на доручення О. Сеніка-Грибівського і Я. Барановського. Праця та була зладжена на замовлення Українського Бюро (Макогона) в Лондоні, яке мало видати її в англійській мові — хоч не видало з приводу якихось непорозумінь. (Були підозріння, що лондонське Бюро надіялося на фінансову піддержку для тієї цілі від певних англійських чинників, однак ці останні, ознайомившись зі змістом рукопису й, мабуть, використавши його для своїх потреб, не вважали вже за потрібне книжку фінансувати.)

Я дістав український оригінал рукопису, який, згідно з умовою підписаною проф. Яковлевом з рамени Академічного Комітету та мною з рамени Української Пресової Служби в Нью-Йорку, мав бути виданий в Америці англійською мовою. На жаль, книжка та ніколи друком не вийшла. Наступили трагічні події в Чехословаччині й Карпатській Україні (я тоді вже був у Вашингтоні) і Референтура Зв'язку ПУН доручила мені відіслати цей рукопис до Європи — наскільки пригадую, на руки інж. Сціборського, який був тоді в Римі. Я так і зробив.¹²⁾

Кілька місяців пізніше, коли я в курсі своєї роботи в Вашингтоні відвідував французьку амбасаду, перший секретар амбасад Ж. Дюмен (*Jacques Dumaine*) несподівано спитав мене: «Що ви зробили з рукописом книжки про Україну, який привезли з Європи?» Це мене неабияк заскочило. Питання: звідки він довідався про це, та чому запитував? До сьогодні не знаю. Зовсім ясно, що хтось з українців поінформував французів.

До спомину про мої відвідини в Берліні спонукує мене одна особлива справа — питання відносно сотника Ріка

Ярого, помітного співробітника Проводу Українських Націоналістів. Він був — і після смерті залишився — загадкою. Тому найцікавішим для мене моментом в Берліні тим разом була зустріч з його дружиною — зустріч, яка насувала багато питань про сотника Ярого, як українського діяча на німецькому ґрунті. Тут хочу занотувати деякі власні думки та спостереження на ту тему. Авторитетну оцінку його ролі в Русі можуть дати лише особи, які його добре знали й з ним працювали, або бодай були свідками його діяльності в Організації через довгі роки. Таку оцінку можна було б видати також на підставі дотичних документальних матеріалів, якщо такі ще існують і якщо в них можна розшифрувати правду.

Всім кидався в очі ось такий дисонанс. Ріко Ярій, незвичайно рухлива й дуже допоміжна Організації особа в закордонній роботі ПУН, яка втішалася повною свободою діяння та подорожування в гітлерівській Німеччині, яка також мала легкий доступ до німецьких державних властей, особливо армійських, був одружений із жидівкою, якої нещасний нарід тоді стогнав під жахливим нацистським режимом. Німці знали про те, та ставилися до ситуації толерантно. Знали про це й товариші Ярого в центрі Організації, та для них, зовсім правильно, та обставина його приватного життя не була в нічому вирішальною — хоч, ніде правди діти, німецьку «поблажливість» в тій справі треба було взяти під увагу.

Щодо дружини сотника Ярого, то вона знала «своє місце» й дискретно держалася в тіні. Я мав нагоду побачити це, коли одного дня Володимир Стахів, студент і передовий націоналіст серед української молоді в Берліні, та я і ще один друг запросили пані Яру на полуденок. В ресторації я замітив, як спритно вона уникала цікавого ока. Коли ми бажали зайняти вигідний стіл біля вікна, вона відмовилась і попросила кельнера, щоб посадив нас у менше помітній частині їдальні. А коли ми вийшли з ресторації і наш друг запропонував взяти знімок з нас, пані Яра моментально зникла за углом будинку й не повернулася аж пока фотографування не скінчилося. Не пригадую точно, яку розмову ведено при столі, пам'ятаю лише, що коли

порушувано політичні справи, наша гостя мовчала, або обмежувалася до обережних, незначних фраз. Не важко було догадатися причини її поведінки. Я не розчисляв на якісь ревелаяції з її боку, і таких не було; мені казали, що зустріч з нею, це рідкість, і я був цікавий приглянутися цій містерійній особі.

Як запевняли мене вже після війни деякі люди, які його добре знали, Ріко Ярій членом ПУН формально ніколи не став. Зате був він одним із тих, які на різних теренах виконували для Організації багато праці та стояли в безпосередньому контакті з ПУН. Його майже виключною доменною була Німеччина і до неї обмежена була його діяльність, хоч це не перешкоджало йому ангажуватися в деяких акціях на інших теренах. Було загальне переконання серед українців, що він завідував інформаційним апаратом Організації з осідком в Берліні, хоч після війни це заперечували люди, які стояли ближче української роботи в Берліні. Особливо помітними були зв'язки Ріка Ярого та впливи в армійських колах, і були згоди (хоч не певність, бо ж робота революційних діячів з необхідности оповита тайною), що завдяки тим контактам сотник Ярій був допоміжним Організації в різних справах.

Після другої світової війни націоналістична опінія заговорила по-різному. Наведу декілька зразків:

Друг Кость Мельник, який знав Ріка Ярого та був свідком його роботи, каже, що це «була така „кольорова” фігура в нашому Русі, що ніколи не було знати якої й коли краски він був... На мою думку, його використовував ПУН для певних конкретних завдань (технічні справи, документація, інформація і под., як, зрештою, робилося з багатьма особами), які Р. Я. формально виконував, але з якою ціллю він це робив, важко сказати.»¹³⁾

Олександр Сокіл, довголітній секретар і помічник Голови ПУН полк. Євгена Коновальця, твердить,¹⁴⁾ що робота сотника Ярого в Німеччині була в значній мірі корисною для Руху, особливо в періоді діяння УВО, завдяки його контактам і впливам в колах німецької армії. Ці впливи, одначе, коже п. Сокіл, підупали з приходом Гітлера до влади, а з ними підупала й практична вартість Ярого як націоналістичного діяча.

У своїх споминах ¹⁵⁾ Ярослав Гайвас пише: «Довгі роки, десятки років, діяв [Ярий] у керівному осередку нашої революційної боротьби, виконував прерізні важливі завдання, мав, можна сказати, колосальні впливи, і багато подій сталися під впливом його думки та ініціативи, або принаймні в його тіні...»

Опінія колишніх націоналістичних діячів не є однозгідна, коли йдеться про оцінку важливості завдань, які Ріко Ярий виконував в Організації, як теж про рівень його авторитету й відповідальності в ієрархії Руху. Треба надіятися, що евентуально особа Ярого буде представлена в повному світлі. Зараз можна лише загально сказати, що розмах та нерідкі його успіхи на німецькому ґрунті, як і його відверто пронимецьке становище, зовсім певно викликали неспокій і побоювання у провідних колах Організації, бож інакше й не могло бути. З бігом часу почали дискретно появлятися знаки запитання біля його імени. Почали кружляти шепоти, які мабуть зроджувалися на тлі політичних дискусій в осередку Руху, що, мовляв, біля Ярого наростає середовище відданих йому послідовників. Чулося деколи про «берлінську групу» як центр політичної орієнтації Ярого, отже — різко пронимецької.

Під час мого перебування в Берліні, мене поведено до одного українського центру в дільниці Шарльотенбург, якого існування ніби підтверджувало пошепти про нове середовище Ярого. Була це свого роду бурса, де знаходили приміщення українські студенти вищих шкіл. Вона належала до Ріка Ярого, хоч я не певний, що та реальність була його власним майном. Згуртована там молодь становила резервуар інтелігенції для української роботи, головно інформаційної, яку вів сотник Ярий. (Бюро було в іншому місці — на Мекленбургштрассе.) Завідувачем того центру був тоді Іван Габрусевич, один із найближчих співробітників Ріка Ярого, добре відомий тоді націоналістичному загалові. Габрусевич опровадив мене по цьому заведенні, пояснюючи про обставини життя і праці його мешканців. Молодь ця, очевидно, була безпосередньо під впливом сотника Ярого.

Як я орієнтувався, все це взяте разом — подружня ситуація Ріка Ярого, справність його роботи в Німеччині,

його прони́мецька орієнтація, поголоски про його «берлінську групу» і под. — оправдувало неспокійні думки та наростаючі побоювання щодо результатів, які того роду ситуація могла принести так для визвольної політики ПУН, як і для революційного діяння в краю.

Я стрічав сотн. Ріка Ярого досить часто під час мого тоді перебування в Європі та їздив з ним до Карпатської України (до Хусту). Це дало мені нагоду виробити собі деяке поняття про цю особу. Одначе, в повищій характеристиці його як націоналістичного діяча, моя власна оцінка з конечности у великій мірі уступає місце opinіі людей, які знали його особисто далеко краще й довше, ніж я. Коли я говорив з тими людьми вже після війни, вони, звичайно, виказували тенденцію принижувати його статус і важливість як діяча в структурі Організації Українських Націоналістів, особливо його пов'язання з ПУН, хоч не заперечували, що він виконав для Організації багато доброї праці. Така оцінка, очевидно, дивує тих, які в довоєнному періоді мали зовсім інше поняття про Ріка Ярого.

Під час мого перебування в Європі я помічав, що відповідальні члени ПУН були схильні ставитися до Ріка Ярого з підозрою. Наведу один маленький випадок. У вечір мого від'їзду з Відня на захід, Сенік-Грибівський і Славко Барановський запросили мене до каварні поблизу Вестбангофу й там розвелася розмова про мої враження й помічення. Їх цікавило, що я думав про сотника Ярого — головно, про що він зі мною говорив. Кажучи правду, того роду допити не були мені до смаку. В Америці я до того не привик, тому й не спішився я з відповіддю, тим більше, що фактично я не мав нічого особливо важливого, про що міг їх поінформувати. Побачивши мої вагання, згадані панове зазначили, що якщо я помітив щонебудь негативного, «організаційний обов'язок» наказував мені подати це до відома ПУН. Я пам'ятав лише, що одного разу, здається під час подорожі до Хусту, сотник Ярий висловив переді мною бажання відвідати Америку. Це я їм передав, хоч не вірив, щоб це мало якунебудь вагу. Можливо, що мало. Що для мене було замітним, це те, що про Ріка Ярого почали випитувати його власні товариші, члени ПУН, з якими він співпрацював.

З кінцем другої світової війни почалося приписування Рікові Ярому різних катастрофічних подій, які довели до розторощення ОУН. До сьогодні, одначе, не видано остаточного вироку. На цю тему Ярослав Гайвас пише в своїх спогадах: «...На жаль, дотепер він не дочекався вичерпної холодної оцінки своєї особи та своїх намірів і діл. Одні бачать в ньому чорну руку і лихого духа різних помилок, невдач і катастроф, а другі ще й сьогодні величають його комендантом, раді контактуватися з ним (коли він ще жив — Є. С.), хоч він залишив українські справи і, мабуть, забув про них. А правда? Може одне, може друге, а може десь посередині.»¹⁶⁾ Отже — розмашисте прославлення, без остаточної оцінки.

* * * *

День чи два перед моїм остаточним від'їздом з Відня, мене поінформовано про рішення ПУН відчинити інформаційне бюро в Вашингтоні. На зустрічі з О. Сеником-Грибівським і Я. Барановським я одержав доручення, щоб по повероті домів негайно податися в тій справі до Вашингтону й поробити потрібні заходи. Патроном бюро мав бути комітет зложений з теперішніх і колишніх членів Центральної Управи ОДВУ та з ексекутивних членів тодішнього Об'єднання. Доручено мені також зупинитися в Лондоні та відвідати Українське Бюро (Макогона), як також сконтактуватися з деякими англійцями, яких відношення до української справи вважалося за позитивне.

В другій половині січня 1939 року я подався на захід в товаристві Степана Давидовича, давнього друга з Нью-Йорку та представника ОУН в Лондоні (де його попередником був Євген Ляхович, також з Нью-Йорку). Давидович також був покликаний до Відня. Звідти він їздив на Карпатську Україну. В Лондоні я виконав свої доручення, завдяки опіці друга Давидовича, який тоді вже мав добрі зв'язки серед англійців.

Так ось після кільканадцяти тижнів перебування в Європі, наша делегація дійшла до кінця своєї місії. Вона, так мовити б, розплилась і кожний член вертався домів окремо. Беньо й Табода від'їхали до Нью-Йорку скоріше.

ІНФОРМАЦІЙНА РОБОТА

ОДВУ брала участь в інформаційній діяльності українського націоналістичного руху, і в тій справі тісно співпрацювала з ОУН. Дехто з її членів був покликаний Проводом репрезентувати рух в ділянці закордонної політики, а робота інформаційних бюро ОДВУ доповняла зусилля ОУН та споріднених з нею організацій у різних частинах світу. Якраз завдяки тій співпраці українців в комунікаційній ділянці в цілому світі, ОУН могла успішно координувати ширення інформації про українську справу краще, ніж будь-коли перед тим.

В 1933 році полк. Є. Коновалець покликав Євгена Ляховича з Нью-Йорку на важку функцію — репрезентувати ОУН в Лондоні. Головним завданням на цьому пості було придбання прихильників для українського визвольного руху та правильне наświetлювання його політичних цілей. До того часу українську справу в Лондоні репрезентувало Українське Бюро, політично неутраляна інформаційна організація, яку утримував Яків Макогін, людина — як було загально прийнято — незалежних фінансових засобів, та якою завідував відомий і загально шанований д-р В. Кисілевський. Для українського революційного руху Лондон був непевною базою: не позначався він відвертою ворожістю до руху, але й не ставився до нього та його представників з особливою прихильністю, взагалі не був це резервуар симпатії та допомоги для нашої справи. Коротко кажучи, місія Ляховича мала досить бліді перспективи, але він прийняв це призначення і, на протязі наступних приблизно двох років, виконував свої завдання з таким успіхом, якого можна було очікувати в існуючих тоді умовах. Його праця в британській столиці була причинком до українських зусиль переконати англійців, що українське питання повинно бути трактоване як незалежна світова проблема, на підставі його окремих особливостей, а не як внутрішня справа Советської Росії, Польщі чи котрого іншого окупанта українських земель.¹⁷⁾

На жаль, помимо всіх українських заходів у Лондоні, українська справа ніколи не здобула собі серйозного трактування лондонським урядом, чи то як незалежна проблема,

чи як щось інше. Хоч як важко працювали українці, шукаючи розуміння та допомоги серед англійців, ряди їхніх прихильників залишалися незначними та без ефективних засобів допомоги.

Ляхович повернувся до Нью-Йорку й став членом Центральної Управи ОДВУ. В 1938 році ОУН відновила свою активність в Лондоні, назначаючи туди нову особу — члена ОДВУ, Степана Давидовича. Був це канадський уродженець, який покінчив університетські студії в ЗСА і працював в Пасайку, Н. Дж., як індустріальний інженер. Він виїхав до Європи осінню 1937 року.

На протязі досить короткого часу, не більше року, Степан Давидович здолав наладнати зв'язки в авторитетних колах, які могли бути допоміжні нашій справі. Його поважним плюсом було те, що він був канадець; попри англійську й українську мови, він добре володів також французькою. Заки його вислано до Лондону, він перебув приблизно один рік в підготовчій стадії, переважно в Женеві — наскільки орієнтуюся, під доглядом самого полк. Є. Коновальця. Його приємна персональна вдача була також фактором у відчинюванні дверей.

Одначе С. Давидович набув у спадщину одну колосальну ділову недостачу, яка в'язала руки також його попередників: брак відповідних фондів, який, зовсім ясно, зужував обсяг роботи. Було це дошкульне недомагання, і тільки почуття обов'язку та самопосвята представника руху це лихо перемагали. Давидович, евентуально по короткій співпраці з Українським Бюром, відкрив репрезентативну канцелярію ОУН під назвою Українська Національна Інформаційна Служба (*Ukrainian National Information Service*). В додатку до своїх персональних контактів, він почав видавати місячний інформаційний бюлетень "*The Ukrainian Bulletin*", який появлявся аж до кінця 1940 року.

* * * *

В З'єдинених Стейтах Америки потребу систематичної інформаційної роботи почалося відчувати особливо в останніх 1930-х роках. Як уже згадано, осінню 1937 року Центральна Управа ОДВУ заложила в Нью-Йорку інформаційне бюро — Українську Пресову Службу (УПС, 51 East

42d Street ; code : *Ukrainpress New York*).¹⁸⁾ Бюро це фінансувала Центральна Управа ОДВУ, а відчинено його на доручення перебуваючого тоді в Америці О. Сеніка-Грибівського. Мені припало організування цього бюро і я став його директором. Коли, рік пізніше, мені прийшлося їхати до Європи, бюрою УПС під час моєї відсутности займався, як уже згадано, Роман Лапиця, українець уроджений в ЗСА, професійний журналіст, який працював в агенції *Ассосіейтед Пресс*. Він став директором УПС коли я, повернувшись з Європи на початку 1939 року, виїхав до Вашингтону в зв'язку з відчиненням там бюро. Про Лапицю хочу сказати, що його заангажування в нашій інформаційній роботі дало йому змогу наблизитися до української громади та її роботи. Він пізніше став співредактором англomовного журналу ОДВУ «*Trident*» яким завідував Володимир Душник.

* * * *

Під час відвідини в Лондоні в повороті з Карпатської України, я мав нагоду, завдяки зв'язкам Давидовича, зустріти деяких осіб, головно журналістів, що цікавилися проблемами національностей Східньої Європи, особливо Советського Союзу. Одним з них був Ленсилот Лотон (*Lancelot Lawton*), який був відомий — а для українців «надійний» — як видавець та редактор кварталника «*Contemporary Russia*». Було тоді переконання, що його працю фінансував лорд Джан Саймон (*Lord John Simon*), бувший секретар закордонних справ в кабінеті Ремзея Мек-Данальда (*Ramsay MacDonald*). В одному числі цього журналу (весняний квартал 1939 р.), Лотон надрукував свою обширну статтю на тему українського визвольного руху,¹⁹⁾ передрук якої я пізніше поширив з вашінгтонського бюро у формі брошури.

Друг С. Давидович взяв мене також у відвідини до Українського Бюро. Директор цього бюро, д-р Володимир Кисілевський, мила й зрівноважена особа, викликав у мене дуже приємне враження. Довідавшись про задум заложення подібного бюро в Вашингтоні, д-р Кисілевський висловив ряд завваг на тему діяння такого бюро, які я прийняв з цікавістю. Розходилося йому головно про те, щоб не було

конфлікту між тими двома інформаційними організаціями. Бо був це період сильної партизанщини на українській політичній арені. Революційну ОУН обстрілювали з усіх боків, як чужі так і свої, у великій мірі за те, що її ставлення до окупантів було безкомпромісне, в переконанні й на ділі, отже й у тоні її інформаційної роботи. В той же час деякі з її противників не уникали нагоди до компромісу з займанцями, якщо вважали це за побажане, а в своїй пропагандивній і політичній реториці приймали витончену позу «дипломатичної» гнучкості. Д-р Кисілевський, мабуть, побоюювався, що наші звідомлення з Вашингтону будуть віддзеркалювати ОУН-івську безкомпромісність, вносити конфузю в українську інформаційну роботу та взагалі противорічити його ставленню української справи перед англіцями.

Правдою є, що головним завданням української інформаційної акції, без огляду на це ким веденої, повинно бути репрезентування української визвольної справи в загальних зарисах, не чіпаючи внутрішніх політичних чварів. Тому свого роду координація української пропаганди є побажана (чого, на жаль, провідники політичних партій за кордоном не зовсім то розуміють, і супроти чого ми, здається, всі грішні). До тієї міри побоювання шановного директора лондонського Бюро були зрозумілі й оправдані, хоч і зайві, бо ніхто по нашому боці не думав про непотрібні розбіжності. І не можна було недоцінювати його доброзичливості, коли він, пару місяців пізніше, привітав свіжовідчинене Українське Бюро в Вашингтоні словами: «Віримо, що [Бюро] буде заступати українців загалом та буде оминати партійних, групових, чи релігійних вирізнювань, які так багато нам пошкодили в національному розвитку в Америці й Канаді.» (Привітальне письмо від Українського Бюро в Лондоні з 21 квітня 1939 р.)

З другого ж боку, годі було недобачати однієї важливої справи: Українське Бюро в Лондоні було власністю приватної особи (таке бодай було загальне поняття про нього), відомого американським українцям пана Якова Макогона, який жив в Англії, та який самозванчо, хоч може й доброзичливо, заступав українську визвольну справу перед ан-

глійцями, але не репрезентував ніякого сегменту української спільноти і не був ніким контрольований. Що більше, про джерело його фондів не було ніяких певних інформацій. Приймалося його запевнення, що він вдержував Бюро за власні гроші, хоч, можливо, що бодай частина фондів походила з інших українських джерел.

Згаданий Ленселот Лотон писав мені пізніше (лист з 13 березня 1939 р., тут в перекладі): «Росіяни атакують Українське Бюро і називають його власника „підробленим князем” та, взагалі, обманщиком і самозванцем». Дальші завваги Лотона в тому ж листі можна було розуміти так, що публічна опінія Англії, як теж і «форейн офіс» (міністерство закордонних справ), були в той час досить байдужі до турботних проблем таких, як українська, хоч, можливо, що добре фінансована пропаганда могла б дати українцям позитивні результати. Одначе, добре фінансування нашої пропаганди, це була нездійснима мрія. Як показник холодного ставлення «форейн офіс» до українців під тодішню пору була вістка від друга С. Давидовича (лист з 18 квітня 1939 р.) на тему Карпатської України:

Тяжкі часи настали для нашого брата... В часі минулої кризи (захоплення Карпатської України мадярами — Є. С.) говорив я з людьми з «форейн офіс». Що ж думаєш сказали? «Хай українці йдуть до Гітлера за допомогою. Чейже Карпатська Україна фашистська; хай її фашисти боронять.» Говорю йому, що нема там ніяких фашистів, тільки українці, які хочуть національної незалежности. Нічого не помагає. «Та ж там підносять руки вгору й перекликаються по-фашистівськи, організують штурмовиків, мають тільки одну партію, і т. п...»

Цей інцидент свідчить до певної міри про «ефективність» та шанси на успіх української пропаганди в Лондоні. Та чи тільки в Лондоні?

В ХОЛОДНОМУ ВАШІНГТОНІ

Повернувши до Нью-Йорку (9 лютого 1939 р.), я негайно виїхав до Вашингтону, щоб поробити ініціативні кроки в справі заснування бюро. Фактично, найголовніші заходи

в тій справі треба було поробити вперед на українській ниві. Перш за все, це бюро треба було поставити в осередку зацікавлення та апробати ширшого українського загалу, щоб запевнити йому матеріальну піддержку; кінцевим було також встановити центр відповідальності за його діяння. По узгодненню думок відносно тих питань між Центральною Управою ОДВУ та езекутивною Об'єднання, у висліді чого ці дві організації стали патронами бюро, створено Комітет, чи пак раду Українського Бюро, до якого увійшли: проф. Олександр Неприцький-Грановський — голова Центральної Управи ОДВУ, проф. Григорій Герман — кол. голова Центральної Управи ОДВУ, д-р Лука Мишуга — головний редактор «Свободи», Микола Мурашко — голова центрального Народного Союзу, Володимир Череватюк — місто-голова Центральної Управи ОДВУ, Дмитро Галичин — головний секретар Українського Народного Союзу, та Євген Скоцко. Директором бюро став Євген Скоцко.

Бюро відчинено 24 березня 1939 року (адреса: *Southern Bldg., H St., betw. 14th & 15th Sts., N. W.; code: Ukrainburo, Washington, D. C.*).²⁰ Ми з дружиною перенеслися в околицю Вашингтону, де вже й залишилися на постійне проживання, на що вплинули обставини.

* * * *

Коли сягнути думкою в минуле, насувається питання — чи українська пропаганда на американському ґрунті, основним призначенням якої було, очевидно, здобуття прихильності американців для української визвольної справи, могла в той час бути ведена з сьаким-таким успіхом? Об'єктивно кажучи, мабуть ні, тобто, систематичну, більш інтенсивну працю в тій ділянці мабуть зачато дуже пізно. Є це, очевидно, післясуд з віддалі багатьох десятиліть.

Потреба ширення правильної інформації про Україну була пекуча, як завжди, зате менш сприятливого моменту для розгорнення такої роботи, у Вашингтоні і в Нью-Йорку, не могло бути. Світ стрімголов мчав до катастрофи, сентименти були гостро й недвозначно зарисовані. Ніхто не міг передбачити обставин, які в скорому часі запанували, особливо вгадати напрям, в якому світові події покотяться.

Швидким темпом наступило ускладнення сил у світі, в якому не було вже багато місця на увагу для проблем таких, як українська визвольна справа. Американська публічна опінія, як теж і увага вашінгтонського уряду, почала зосереджуватися на проблемах далеко більш важливих для інтересів ЗСА, як теж на подіях, які йшли в розріз з їхніми моральними та ідеологічними засадами. Українці та їхня справа залишалися поза обсягом політичного зацікавлення, а ще менше прихильності чужого світу.

В тій метушливій ситуації, елементи, що традиційно ставилися вороже до справи визволення України, опинилися на боці, на який сяяла ласка й прихильність американців. З вибухом війни вони відновили старі закиди, що, мовляв, українська справа, це німецька інтрига, а до цього додали оскарження про вислужництво нашого націоналістичного руху нацистському режимові, головню в ділянці розвідки. Пригадую, що коли після відкриття бюро у відгомін на наше повідомлення часопис «Вашінгтон Пост» прислав репортера, цей скептично завважив: «Ви стрінетеся тут з великими труднощами... Вашу справу будуть зв'язувати зі справою нацистської Німеччини». Цю прогнозу він висловив зовсім добровільно. Сам він, щоправда, подав у своєму часописі досить приличну, хоч і коротку, новинку про відкриття та завдання бюро, але його усне привітання звучало зловіщо.

Така атмосфера ледве чи була пригожою для пропагування української справи. Ставало щораз то трудніше викликати в американському суспільстві, головню в пресі, прихильний та об'єктивний відгомін на наші заходи в справі українського питання. Від самого початку Українське Бюро в Вашінгтоні та УПС в Нью-Йорку мусіли продиратися почерез гушавину упередження, яке не раз межувало з презирством.

Негативний акомпаньямент того роду супроводив наші перші кроки в справі Вашінгтонського Бюро та пізніше всю його роботу. Згадаю тут про деякі інциденти, які хоч по суті не великої ваги, влучно ілюстрували «теплоту» обставин нашої акції.

Заки відчинено Бюро в Вашінгтоні, «спеціальний агент» Стейт Департаменту (розвідчого відділу) на ньюйоркську

округу покликав мене листом (з 2 березня 1939 р.) на переслухання в справі моєї поїздки на Карпатську Україну. Йому особливо розходилося про з'ясування причини моїх відвідин Відня, Праги й Берліну. Лист вимагав, щоб я приніс свої горожанські папери й паспорт; і, йдучи на це переслухання до будинку головної пошти в Нью-Йорку, де було приміщення того агента, я роздумував, чи зможу ще принести ці документи назад. Та нічого лихого не сталося. Мої зовсім одверті й правдиві відповіді мабуть були для нього переконливі. Все ж таки цілий цей інцидент зовсім не скидався на сприятливий жест на самому початку нашого почину в Вашингтоні.

Приблизно три місяці пізніше, Гарлан Міллер (*Harlan Miller*), відомий тоді в Вашингтоні політичний сатирик — вірніше, політичний пліткар — в своїй щоденній рубриці, яка появлялася в багатьох містах ЗСА, а в «Вашінгтон Пост» під заголовком «*Over the coffee*» («При каві»), стругнув пару слів ось такої гуморески:

Some suspicious souls detect a strong Teutonic accent in the mimeographed propaganda pouring out of the Ukrainian offices in Washington... And slightly disguised... 21)

Кілька того роду їдких слів, ще й підкреслених товстим друком, наносять більше шкоди, ніж довга стаття. Коли я запросив того пана на «лонч» (полуденок) щоб побалакати на тему «тевтонського акценту», він почав випитувати мене, скільки, на мою думку, німецьких шпигунів оперувало тоді в З'єдинених Стейтах...

Роздратований тим цинізмом безвідповідального писарки, я використав його напад для зладження окремого бюлетеня п. з. (в перекладі) «Слово до джентлменів преси» (ч. 10, 17 червня 1939 р.) на тему нечесного трактування українців і їхньої справи американською пресою. Я вказав на несправедливість, з якою преса безнастанно зв'язувала нашу визвольну справу та визвольний рух з Німеччиною, не на підставі фактів, а самого підозріння, хоч в той же час трактувала інші нації заангажовані в боротьбі за свої права із зовсім людиною толерантністю. Я даліше вказав на дуже цікавий збіг обставин того дня, коли появився закид Міллера в «Вашінгтон Пост» (передаю частину, в оригіналі):

...A few days ago a certain item appeared in one of the local papers, strongly implying a «Teutonic» character of our office.

Also, by a curious coincidence, there appeared in the Washington Times-Herald of that day a HAVAS Agency dispatch from Warsaw, to the effect that large sums of money were appropriated by the German Government for the renewal of an «intensive campaign on behalf of Ukrainian independence» through propaganda in the United States and Canada. This item, as the dispatch stated, (had) originated with Polish sources. As we learned later, even officials of the State Department expressed surprise at such inference...

A gentleman from the TASS (Soviet News Agency) appeared in our office that morning, asking for some information and pointing out to us the abovementioned articles even before we had a chance to notice them ourselves. And it was interesting... to note what quarters (were) particularly interested in the appearance of such articles in the press.

Кілька днів пізніше Гарлан Міллер листовно заперечував, що згаданий в нашому бюлетені представник советської агенції ТАСС (яким був американець *Laurence Todd*) мав щонебудь до діла з його згадкою про нас, даючи таке «пояснення»:

...The whole thing illustrates the rather feverish atmosphere in everything concerning our foreign relations. I am printing a paragraph shortly, as I promised, along the lines of our conversation... (Harlan Miller's letter of June 17, 1939.)

Тиждень пізніше Міллер відкликав свій закид.²²⁾

* * * *

В Департаменті Стейту добачувалося толерантність супроти нас, хоч були також позначки поіритування. Там про нашу справу знали, але видно було, що бодай деякі особи воліли, щоб їх нею не займати. Не забуду, як одного разу проф. Грановський покликав мене піти з ним на зустріч, яку він замовив у підсекретаря Стейту Сомнер Веллса (*Undersecretary of State Somner Welles*). Веллс був зайнятий і не міг прийти на зустріч, і, вибачаючися, прислав на своє місце радного департаменту, Джеймса Донна (*James Dunn*, пізніше амбасадор в Італії). Коли під кінець розмови я повідомив його про недавнє відчинення Українського Бюра в Вашингтоні, він зреагував поіритованим тоном, заявляючи, що він уже чув про це та не дуже то радо сприймав цю вістку, й висловив надію що я не буду «переступати лінії» і не справлятиму їм ніяких клопотів.

Не було це дуже відрadne й надійне привітання з боку Донна, хоч правда, не всі в Департаменті Стейту ставилися до нас в такий спосіб. Наприклад, Лой Гендерсон (*Loy Henderson*), колишній політичний аташе в американській амбасаді в Москві, а в 1939 році шеф східноєвропейського відділу в Департаменті Стейту, який був ознайомлений з українською справою, ставився до нас зовсім прихильно й ніколи не відмовляв нам побачення. (Під час війни він був головою дипломатичної місії ЗСА в Іраку, з репрезентативними функціями також в Індії та Непалу, тоді під британським правлінням. В 1948 році став амбасадором в Індії, відтак шефом відділу для справ Близького Сходу, Південної Азії та Африки.) Проф. Грановський мав свободний доступ в Департаменті Стейту до Чарлса Боглена (*Charles E. Bohlen*), який тоді був спеціалістом в советських справах та в тісній співпраці з Білим Домом (після війни був амбасадором в Москві), та який трактував нашого професора дуже коректно. Це був чи не найвидатніший контакт професора Грановського в Вашингтоні в тому часі.

Взагалі, треба признати, що в тому часі відношення Вашингтону — так офіційного як і приватного — до української справи, хоч не дуже тепле, не зводилося аж до рівня відвертої ворожості чи нетолерантності. Департамент Стейту ставився до нашої проблеми з коректністю, хоч і з підкресленням нейтральності, а в європейському відділі нас приймали чемно. Все це, однак, майже не виходило поза межі теплуватого сентименту; з вибухом війни постава до нас набрала холодної настороженості, якої температура спала майже до рівня льодовика. Увага ЗСА зосередилася на воюючих державах.

В минулому українська громада в ЗСА не мала безпосередньо багато до діла зі столицею. Деколи висилалося туди делегації в тих чи інших справах, йшли наші протестаційні резолюції до Департаменту Стейту та амбасад, а деякі особи (д-р Мишуга, наприклад) з віддалі вдержували особисті зв'язки з різними визначними людьми. В 1939 році ми починали роботу на самому столичному ґрунті й тоді вперше наткнулися на реальні труднощі. На місці тут підкреслити, що коли йдеться про сприятливість обставин для

української пропагандивної роботи, то нема ніякого порівняння між тими, що існували до війни й під час другої світової війни, а тими що заіснували після війни. В післявоєнному періоді навіть самі совети, видвигнувши Україну перед світом як «державу», нехотячи причинилися до звернення на неї уваги. Можливості для української національної пропаганди радикально змінилася, особливо під час т. зв. «холодної війни» з Советським Союзом, коли зацікавлення Україною та її народом почало швидко зростати, навіть без спеціальних заходів з боку самих українців. Українська проблема набула великого розголосу та прихильної уваги, хоч і без якихнебудь значних позитивних результатів. Зовсім інакше стояла справа в 1939 році.

* * * *

З часом наспіли відомості про розгорнення інформаційної роботи другом С. Давидовичем в Лондоні. Як висланець Проводу, він, зовсім ясно, міг вести свою роботу лише незалежно, згідно з його інструкціями. Та тут виринув якраз оцей конфлікт, якого д-р Кисілевський, директор Українського Бюра (Макогона), бажав уникнути, а який, фактично, був не до уникнення. Друг С. Давидович, який спершу співпрацював до певної міри з Українським Бюром, невдовзі відокремився від нього та заложив своє — *Ukrainian National Information Service* — формально під патронатом Українського Національного Об'єднання Канади, і почав видавати «*Ukrainian Bulletin*». Це розчарувало д-ра Кисілевського, який мабуть уявляв собі роллю С. Давидовича як постійного співробітника в його бюрі. Та з огляду на інтереси ОУН, інакше бути не могло. Цитую тут обширніше з довгого довірочного листа від д-ра Кисілевського, якого я одержав у Вашингтоні:

Що торкається Вашого останнього запиту (в листі до нього — С. С.), себто про п. Давидовича, відповім... по щирості. Дуже ціню енергію, працьовитість та добрі заміри п. Давидовича. Коли він приїхав до Лондону та заявив, що йому припоручено допомогти в українській пропаганді в Англії, ми не ставили найменших застережень. Я особисто запізнав його з рядом англійських прихильників, включно з п. Лотоном. Я запропонував

його до Королівського Інституту, дістав «промотора», говорив за ним і т. д. Пан Давидович протягом кількох місяців перебував щоденно в Бюрі, мав змогу приглянутися як ведеться праця, користувався нашими архівами, матеріялами, знайомостями. Думаю, що ми дійсно дали йому доказ найбільшої прихильности. Він теж мав змогу переконатися, що Бюро ніколи не виступало з якимсь партійництвом, було ведене строго понадгрупово і понадпартійно. Логічно — треба було припускати, що маючи Українське Бюро в Лондоні, з його дев'ятилітньою практикою, фінансовим вивінуванням і далеко глибшими зв'язками, чим [ті, які мав] новоприбувший п. Давидович, коли він прийшов з завданням працювати виключно для української справи, а не з рамени якоїсь групи, так як приміром п. Коростовець з рамени гетьманців, то можна було заощадити українській нації нового видатку і злучити працю разом. Бо признаєте, що офіс п. Давидовича коштовна річ. Навіть такі дрібниці, як секретарка, телефон, пошта, світло коштує. Поминаю вже дивне враження, яке викликає заснування двох станиць в одному місті з ідентичним завданням...

Що Ви відповіли б на десятки запитів зі сторони англійців? Як відповіли б Ви на запити зі сторони українців? До нас приохдять такі запити і з краю, і з-за моря. Приходять навіть довірочні прохання від дуже поважних осіб, щоби провірити, чи дійсно п. Давидович одержав таку-то суму гроша (подано докладну дату і докладну цифру, яка впрочім сягає чотирьох чисел в долярах) і т. д. Ми в таких випадках відповідали, що Українське Бюро займається справами української пропаганди, а не інвестиції. Звертаю Вам на це увагу, бо для українського загалу грошеві справи дуже важлива річ. Особливо там, де річ йде про громадські фонди.

(Лист з 14 липня 1939 року. Його довірочність вважаю вже неактуальною і думаю, що витяг з нього тут є відповідним.)

Нарікання д-ра Кисілевського звучали слушно, але й дивно, бож він зовсім певно знав хто прислав Давидовича до Лондону — що він був висланцем ОУН. Злучування

пропаганди існуючого Бюро з пропагандою націоналістів в одне русло могло б принести небажані для ОУН наслідки, головню тому, що бюро п. Макогона, як я вже натякнув, було овіяне містерією. Щодо суми «чотирьох чисел в долларах», то вона не була аж така велика в тодішні часи — якщо Давидович її взагалі коли одержав — щоб кидати тінь підозріння, бо життєві видатки та кошти такого бюро були, як сам д-р Кисілевський писав, не малі. Та тут повинен заговорити сам друг Давидович.

Одним із перших кроків Українського Бюро в Вашингтоні була інтервенція у французькій амбасаді в справі Олександра Бойкова, редактора «Українського Слова» в Парижі, та генерала Миколи Капустянського, яких паризький уряд хотів видалити з Франції. Листом з 11 травня, п. Бойків звернувся з проханням, «щоб Ви пішли, по можливості якнайшвидше, до французької амбасади та зложили там протест проти викидування українців звідси на доноси большевицьких агентів, які доносять брехливі інформації на нас французькій поліції. Можете назвати ім'я генерала [Капустянського] та мое й вказати, що я одержав 8 травня видалення; що одним із доносів... було те, що ніби я є німецьким агентом, тим часом я дістаю 25 доларів місячно від „Свободи” [в Джерзи Ситі, Н. Дж., ЗДА], якої я є кореспондентом... Може мені пощастить ще одержати тут продовження на дальших два тижні... [Ця мафія] не тільки плянувала викинути членів управи Союзу [з Франції], але й... захопити друкарню та „Українське Слово” й Союз у свої руки.»

В цій справі п. Бойків звернувся також до д-ра Луки Мишуги, редактора «Свободи», про що цей останній повідомив мене (листом з 19 травня) та інтерв'юював у французькому консуляті, головню, щоб зазначити, що Бойків, це платний кореспондент «Свободи».

Я звернувся в цій справі письмом до французького амбасадора де Сен-Квентена (*A. de Saint-Quentin*), як також зложив в амбасаді меморандум, а рівночасно вислав від Бюро протестну телеграму до міністра внутрішніх справ Альберта Сарота (*Albert Saraut*), в якій, між іншим, було зазначено, що (в перекладі) «якщо б пана Бойкова депор-

товано до Німеччини, він був би там переслідуваний за своє протинімецьке ставлення, яке він виказав багато разів в минулому». (Телеграма 20 травня 1939 р.)

Чи наша інтервенція була помічною, невідомо, але листом з 28 травня Бойків повідомив: «Можу Вас повідомити, що хрия, яка постала була зі мною, проминула добре для мене, тільки не знати на як довгий час».

У ФОКУСІ КОМІТЕТУ ДАЕСА

В 1939 році почався період всяких деструктивних для української справи подій, в наслідок яких дієздатність та провідницькі впливи Організації Державного Відродження України почали хилитися вниз. Вперед приголомшив нас, як і всіх українців, трагічний кінець Карпатської України, відтак, в другій половині року, посипалися на нас в скорому темпі шалені удари з усіх боків, не тільки від чужих, але й від своїх, а також і з боку державних властей — удари, яких ми не очікували та які, здавалося, були безконечні.

Одного дня, в половині жовтня одержав я в Вашингтоні коротку записку з централі ОДВУ, писану олівцем на формальному листовому папері «України», тоді місячного журналу ОДВУ в Нью-Йорку: «Вш. пане Скоцко! — Були тут в нас пани з ФБІ (Федеральне Бюро Інвестиґацій — Е. С.), випитували про Вас і Ваше життя — писати ані телефонувати про це я не хотів, передайте записку (дальших кілька слів нечіткі). Здорові — Кальба». Автор був заангажований в адміністрації «України». Видно було, що він був сильно схвильований і писав тих кілька слів з нервовим поспіхом. Він мабуть не бажав, чи не вважав за відповідне, писати про те іншим поза Нью-Йорком і хотів, щоб я поширив його повідомлення про обшук.

Це був передвісник назріваючої грози — сигнал бурі, що вже починала шаліти довкола нас. Дата цього «рейду» на Центральну Управу була 16 вересня, а «панамі», які виконали його, були агенти спеціального конгресового комітету для неамериканських акцій (*Special Committee on Un-American Activities, House of Representatives*), тоді вже загально відомого під назвою «Комітет Даеса» (*Dies Committee*).

На місці буде тут додати декілька слів про Комітет Даеса. Його створено в другій половині 30-х років, коли американці, які традиційно аж надто толерували діяння чужонаціональних організації в ЗСА, почали добачати загрозу для свого демократичного ладу та суспільного життя в поширенні скрайніх ідеологій комунізму та фашизму, чи точніше — нацизму. Конгресмен Мартин Даес (*Martin Dies*) з Техасу став першим головою того Комітету. (Комітет Даеса був попереджений конгресовим комітетом громадянських свобод — *Civil Liberties Committee* — який сповняв подібну функцію.)

Можна було догадуватися, що до постання того Комітету причинилися в поважній мірі впливи американських жидів, бож був це період жорстоких переслідувань жидів у гітлерівській Німеччині. Комітет Даеса спрямував своє вістря насамперед проти німецького прогітлерівського Бунду з централею в Нью-Йорку, чому комуністи незвичайно раділи, мабуть думаючи, що в існуючій протигітлерівській гістерії за них забудеться. Та тут вони помилялися. Наступ на німецький Бунд був лише початком; вони були на черзі. В наступних десятиліттях свого бурхливого діяння, цей Комітет відзначився агресивною нагілкою проти комуністів та їхньої підривної роботи, головню в нутрі самого таки федерального уряду та в різних інституціях і організаціях, і тим придбав собі довічну ненависть лівих елементів. Завдяки цьому Комітетові в пізніших роках викрито в різних департаментах уряду в Вашингтоні високопоставлених людей, як займалися шпіонажем в користь Советського Союзу, між ними Алджера Гісса (*Alger Hiss*), радного Департаменту Стейту, якого відтак засуджено на п'ять років ув'язнення за шпигунську роботу.

Про це, що ОДВУ евентуально також підпаде увазі Комітету Даеса, ми в Нью-Йорку не мали ніякого сумніву, тим більше, що вже більш як рік наперед ми одержали попередження — зовсім випадково. 25 травня 1938 я одержав письмо з Бостону від одного американця з кіл Сівіл Лібертіс Комміті, заадресованого до УПС в Нью-Йорку, з повідомленням, що (подаю в перекладі) «певні... кола подали вашу організацію [УПС] та ОДВУ до Сівіл Лібертіс Комміті для інвестиції, закидаючи вам революційну й неамерикан-

ську діяльність». Автор радив заховати всякі матеріали, які Комітет міг би «захопити та використати». Радив також слідкувати за розвитком праці нового Ан-Американ Акти-висті Комміті (який перейняв працю від Сівіл Лібертіс Комміті). Було це цікаве й неочікуване попередження, але воно не викликало ніякої тривоги в наших колах, бо ж у нас ніякого компромітуючого матеріалу не було й ми не мали потреби боятися захоплення нашого архіву, так ОДВУ, як і УПС.²³⁾ Годі було передбачити тоді, що настане скрута, яка викличе такі побоювання в наших колах та навіть доведе до нищення архівного матеріалу.

Записка друга Кальби, що наспіла до мене з Нью-Йорку в половині вересня 1939 року була повідомленням про те, що було вже давно заповіджене. Комітет Даеса вкінці, коли вже вибухла війна в Європі, таки звернув на нас свою увагу. Як вже згадано, «пани», які наскочили на Центральну Управу ОДВУ та перевели допити й розшуки її архіву, були якраз агентами цього Комітету, а разом з ними, або дещо пізніше, навідали Центральну Управу також агенти ФБІ, яке переводило свої досліді окремо.²⁴⁾ Подібні наскоки на головні станиці ОДВУ відбулися також в деяких інших місцевостях, як ось в Чикаго, приблизно в тому самому часі.

У Вашингтоні одного дня мені вручено виклик з директивою негайно явитися перед Комітетом Даеса та принести з собою архів Українського Бюра. Виклик був за підписом Спікера Палати Репрезентантів В. Б. Бенкгеда (*Speaker of the House of Representatives W. B. Bankhead*), за датою 13 вересня, отже кілька днів перед наскоком агентів на Центральну Управу ОДВУ.

Справа цього виклику досить цікава, а то й загадкова. Перш за все, хтось зробив помилку, виписуючи його на моє ім'я як завідуючого не Українського Бюра, а Української Пресової Служби в Вашингтоні. УПС була в Нью-Йорку. Я завідував нею в 1937 й 1938 роках, а зараз вів її Роман Лапиця. Дальше — і тут виринула загадка — хоч я на виклик не реагував і перед Комітетом Даеса не явився, ані не доставив йому ніяких документів, Комітет не робив ніяких заходів, щоб примусити мене явитися. Агент, який вручив мені виклик, перевів зі мною розмову на тему

діяльності Бюра й відійшов. Я догадувався, що моя розмова з ним була вистачаюча для цілей Комітету, хоч і не забував я про можливість, що мої зізнання, чи взагалі зізнання когонебудь з націоналістичного середовища могли бути для когось в Комітеті невідгидні й тому небажані. І дійсно, виказалось, що ця на вигляд недоречна мовчанка з боку Комітету мала певну доцільність.

Хочу вказати тут на те, що, як відомо, на діяння конгресових комітетів безнастанно намагаються впливати різні заінтересовані приватні чинники, і під тим оглядом Комітет Даеса не був виїмком. Хоч такі чинники не завжди досягають впливу на поодиноких членів даного комітету, вони, звичайно, діють через його професійний персонал, в якому не трудно найти поприхачів. До деякої міри так було й з Комітетом Даеса. Цей Комітет мав чимало критиків в Конгресі, а за ними скривалися всякі сили, яким діяння того Комітету було далеко не на руку. В пізніших роках, коли перед Ан-Амерікен Активітіс Комміті (вже не під кермою Даеса) виринули такі поважні справи, як вищезгадана афера Алджера Гісса, намагання різних американських кіл, і то незвичайно могутніх, впливати на цей Комітет були аж надто замітні.

В нашому випадку, таким чинником була ціла плеяда елементів, яких лучив, як і дальше лучить, один спільний атрибут — ворожість до української визвольної справи та неперебірливість в засобах поборювання її. Зайво було б тут вимінювати протиукраїнські сили, що мали вільний доступ до цього Комітету. Вони нам відомі — це традиційні наші вороги. До них в той час приплуталися також деякі наші, ніби «національні», організації. Маю на думці особливо наших соціялістів під проводом таких видних осіб, як Ярослав Чиж та Мирослав Січинський, які завзято поборювали нас де тільки могли, дійсно не перебираючи в засобах. Щодо Мирослава Січинського, колишнього героя українського народу, то ніяк не можна забути, що його мерзотна робота в наших часах нанесла чимало шкоди українцям, так одиницям, як і організаціям.

У виді таких сторонніх нахилів впливати на роботу конгресових комітетів, питання про те, чи наші зізнання

перед Комітетом Даеса могли бути комусь невігідні, насувало зловісну відповідь. В половині жовтня ми попали на інформацію, яка вказувала, що дійсно справа так малася. Не було точно відомо в чиему інтересі було не допустити нас до оправдання себе перед Комітетом, але було ясно, що деякі агенти самого Комітету лявірували в цьому напрямі, мабуть прислуговуючися комусь. Едвард Ф. Саллівен (*Edward F. Sullivan*), автор згаданого «анонімного» попередження в травні 1938 р., який був пов'язаний (але тим разом неактивно) з Комітетом Даеса, передав мені копію свого багатомовного листа до секретаря Комітету Роберта Е. Стріплінга (*Robert E. Stripling*), зміст якого кидає дещо світла на обставини внутрі Комітету. Цитую обширний вицяг з нього:

October 12, 1939

My dear Stripling :

When in Washington this week, I was informed by very reliable sources, which was confirmed by phone from New York, that on September 16, 1939, Investigators O'Connor, Nolan and Barker visited the offices of the Organization for the Rebirth of Ukraine, 149 2d Avenue, New York City, for the purpose of obtaining the records of this organization.

With them was (John C.) Metcalfe, former investigator for the Committee, who did all the questioning and distinctly gave everyone in the office the impression that he was still with the Committee, and no attempt was made by O'Connor, Nolan or Barker to alter this impression. The records were examined by the investigators and removed from the premises, and Metcalfe also pawed them over and put those in the office through the third degree.

Now, I know that Metcalfe is employed by the same interests that attempted to gain control of the Committee in June 1938, the circumstances of which you are well aware, and I certainly do believe that you are headed for serious difficulties if this Metcalfe is allowed to travel with your investigators and gain information that he has no authority to know or possess. Mr. Dies told me in Washington that Metcalfe has no connection with the Committee, directly or indirectly.

...I am personally interested in this attempt of Metcalfe and I know the principals involved, and I would like to receive from you assurances that Metcalfe will not be allowed to continue his unlawful activities, with the apparent consent of certain of your investigators.

(s) Edward Francis Sullivan

Зацитований лист змальовує процедурну безпринципність, якої допускалися агенти Комітету Даеса, та взагалі кидає багато світла на обставини, серед яких відбувся наступ на нас — *навіть* з боку самого уряду. Вживано проти нас тактики, проти якої нелегко було боронитися. Не думаю, що Саллівен досягнув своєї мети, усунення Меткефа зі складу персоналу Комітету (в чому, як видно, Саллівен мав якийсь приватний інтерес), бо цей тип кілька місяців пізніше сповнив для когось провокаційну функцію, звертаючи своє вістря проти голови ОДВУ проф. Грановського.

Позуючи як «підпільний інвестиційний» Комітету Даеса, Меткеф з'явився в Міннеаполісі і зробив фантастичну заяву в місцевій газеті «Міннеаполіс Таймс-Трібюн», що проф Грановський, голова ОДВУ й член факультету Університету Міннесоти, перевів секретні переговори з німецьким міністерством війни, як теж і з урядом Советського Союзу (який вже мав договір з Німеччиною), в справі створення окремого уряду для України. Меткеф видвигнув цю «реvelацію» як доказ, що в американських університетах ширився нацизм і комунізм. Поява цього наклепу на першій сторінці часопису спонукала проф. Грановського домагатися публічного інтерв'ю з Меткефом, і таке відбулося в редакції того ж часопису, при участі його репортера, 9 січня 1940 р., та було надруковане враз із світлинами розмовників наступного дня.²⁵⁾ В ньому Меткеф не тільки повторив свій закид, але на протязі більш як двох годин бомбардував проф. Грановського всякими неймовірними оскарженнями, обробленими довкола провідного наклепу — прислужництва українських націоналістів Німеччині. В часі розмови професор був спровокований також на зовсім одверті, щирі вислови про тоді вже розбиту Польщу, зловна інтерпретація яких — навіть в українських колах (навіть нашого приятеля д-ра Мишуґи) та часописах — ставила українців в ряді противників воюючих альянтів.

Про цей інцидент проф Грановський писав до Центральної Управи ОДВУ (англомовний лист з 8 лютого 1940): «Було ясно під час розмови, що Меткеф був слабо поінформований про українську справу й безнастанно повторяв стереотипні фрази так добре відомі читачам „Народньої Волі” [соціалістів] та „Січового Клича” [гетьманців], як

також деякі вислови із зізнання Ревюка (перед Комітетом Даеса, про що нижче — Є. С.)» Професор також зауважив, що хоч присутній репортер нічого не записував під час розмови, ані не запитував про «спеллінг» різних прізвищ та назв, всі чужі слова і прізвища були передані в статті коректно. Що більше, як репортер пізніше заявив Грановському, Меткеф опісля пройшов («recapitulated») цілу розмову, подаючи при тому свою інтерпретацію продискутованих справ. «Я відповідав на всі його запити й вислови так акуратно, як я міг», писав професор, не займаючи нікого. Навпаки, я боронив людей, яких він сильно атакував, особливо п. Скоцка, д-ра Мишугу, п. Душника, п. Лапицю, п. Ляховича та інших.»

* * * *

Професор Грановський зробив велику тактичну помилку не квестіонуючи легальної пов'язаності Меткефа з Комітетом Даеса. Тим він викликав враження, головню серед українців, що ця приватна розмова була переведена офіційно представником Комітету, в той час, коли той «представник» не мав ніякого формального зв'язку з Комітетом Даеса і його позування як «підпільний інвестигейтор» Комітету було порушенням федерального закону. Одначе відвага, з якою Меткеф перевів цю штуку, насувала здогад, що хтось впливовий заангажував його до тієї роботи й запевнив йому безпеку візаві Комітету. (Меткеф був агентом Комітету Даеса попередньо.)

Цей зухвалий виступ Меткефа був неймовірною нахабністю. Про це, що Меткеф не був в той час агентом Комітету Даеса мені було відомо, і я думав, що професор Грановський також про це знав. Тому розмова професора з тим типом на початку січня в 1940 році мене чималю здивувала. Листом з 20 січня я питався професора, «Чи Ви йому пригадали, що не є правдою, що він минулого року [1939] мав щонебудь спільного з Комітетом Даеса...?» Ця відомість мабуть заскочила проф. Грановського й він, листом з 22 січня, звернувся до Комітету Даеса з запитом про статус Меткефа. У відповідь він одержав листа, з датою 31 січня, в якому секретар Комітету, Роберт Е. Стріплінг писав:

Mr. Metcalfe was employed as an investigator for the Committee during the year 1938. However, at the present time he has no official connection with Mr. Dies, or the Committee, and is not authorized to speak or release information to the public or press on behalf of the Special Committee on Un-American Activities.

На підставі цього повідомлення, проф. Грановський розіслав до своїх співробітників копії листа з датою 6 лютого, в якому між іншим писав:

On the basis of this information, it is... apparent that Mr. Metcalfe should not (have taken) upon himself... to speak on behalf of the Dies Committee when he made unsubstantiated accusations while in Minneapolis on January 10 and 11, 1940, as well as to distort our conversation by wishful interpretation to the newspaper reporter.

It is indeed surprising... that several Ukrainian papers reproduced, with their special additions and falsifications, parts of the story following the Bolshevik lead in their «Ukrainian Daily News».

Please keep the Dies Committee letter in confidence... I need further information before Mr. Metcalfe will be placed in an embarrassing position, together with all of the papers that carried his story.

На жаль, ця погроза ніколи не сповнилася; на це пізніше не було ні часу, ні нагоди. Заподіяна нам шкода залишилася не виправлена.

Цей злочинний акт Меткефа, очевидно, не був розрахований на позитивні наслідки для проф. Грановського, чи для Організації та її прихильників. Кому Меткеф служив, прикидаючися конгресовим агентом, ми точно не знали. Фактом є, однак, що його ніколи не поставлено перед суд за порушення федерального закону. Видно, він був під могутнім патронатом. Тут хочу подати дещо про нього з одного американського джерела — про нього та про вищезгаданого Е. Саллівена, бо обидва вони фігурували в наших тарапатах того часу. Нищеподані цитати вказують на те, хто вони були та чим займалися.

Волтер Гудмен (*Walter Goodman*), автор багатьох більших та менших праць на політичні й соціальні теми американського життя, у своїй об'ємистій книзі *The Committee — The extraordinary career of the House Committee on Un-American Activities* (New York, Farrar, Straus and Giroux, 1968), описує (ст. 29) початкові переслухання Комітету Дааса:

It all started off fairly quietly with a set of witnesses discussing the activities of the German-American Bund. They were led by John C. Metcalfe, a German-born former reporter for the Chicago Daily Times who assigned in 1937 to infiltrate the Bund. He joined the Astoria, Queens, chapter under the name of Hellmut Oberwinder, became a storm trooper, and won the confidence of Fritz Kuhn (the chief of the Bund). Metcalfe, who... was now working as a kind of voluntary investigator for Representa-Dies, told of the Bund's direction by the German Auslands Bureau in Stuttgart, of its plot to establish a "vast spy network" and a "powerful sabotage machine" among the German minority in America... At odd moments in the ensuing weeks, Metcalfe would reappear with furtfer news of Nazi plottings...

Про Саллівена Гудмен пише (ст. 30) головно в зв'язку зі свідченням робітничих представників про інфільтрацію комунізму в ряди організованого робітничого руху:

One of the many names (mentioned) was that of Harry Bridges, the Australian-born head of the West Coast longshoremen, a most aggressive and effective union chief with a pronounced affinity for Communist causes. On August 14, ...Dies released to the newspapers a report from the Committee's main investigator, Edward F. Sullivan, who had been out surveying the Pacific Coast. He wrote that Harry Bridges was responsible for 60 percent of the labor strife in that area, and that he was being protected from deportation by "an outstanding official" of the Department of Labor. Sullivan slao observed that Communism was rampant in the movie industry — the start of a long-lasting fascination with Hollywood on the part of the Committee — and in the schools. As for Nazi activities, Jewish organizations "were naturally concerned", but this concern was "not shared by any other agency".

В Гудмен, особа скрайньо лівих переконань, ставився дуже критично до конгресмена Даеса та його комітету й метод діяння. Він приписував Даесові політичні мотиви й уважав, що він використовував зізнання свідків для розправи з адміністрацією президента Рузвельта за політику Нового Ладу (*New Deal*). Щодо звіту Саллівена про захист Гері Бріджеса високим урядником Департаменту Праці, Гудмен пише (ст. 49):

...Dies translated "outstanding official" to mean Secretary of Labor Frances Perkins herself, and in a series of public attacks — culminating in a gesture at impeachment... in January 1939 -- charged her with refusing to enforce the law and deport the Australian-born unnaturalized Bridges, whom Dies certified to be a Communist.

Найменше сподіваним, і, мабуть, найбільш шкідливим і болючим ударом для нас було публічне зізнання Омеляна Ревюка, співредактора (давніше головного редактора) «Свободи», перед Комітетом Даеса. Його покликано як голову Об'єднання Українських Організацій в Америці. Невідомо чи він сам зголосився, мабуть ні. Одначе, всякі такі виступи свідків перед Комітетом вимагали попередньої підготовки агентами, а також часу, тому не робило різниці чи він зголосився сам, чи теж його викликано — агенти знали, що він дасть їм потрібне зізнання. І зрозумілим стало мені, чому конгресова «собліна», вручена мені два тижні попередньо, була покинена. Мабуть вже тоді аранжовано переслухання Ревюка, й агентам було відомо по якій лінії він буде зізнавати.

Зізнання Ревюка було обширне — 64 сторінки друку конгресового звіту у формі книжки²⁶⁾ — і годі його передавати тут в цілості, тому подаю лише деякі уривки.

(Randomly excerpted questiones and answers, run in for sake of space economy.)

MATTHEWS — director of research for the Committee : ...You have stated that (ODWU) is for the national reconstruction of a Ukrainian state. What would you say was its present ideology?

REVVYUK : Its present ideology is somewhat different from what it was some time ago. At the convention in 1938 they proclaimed themselves to stand for authoritarianism. **MATTHEWS** : Or totalitarianism?

REVVYUK : Authoritarianism. **CHAIRMAN** of the Committee : In their convention they announced that was one of their objectives? **REVVYUK** : Yes, sir. They said they would like to reconstruct the Ukrainian state on the basis of authoritarianism. (??)

CHAIRMAN : Did they ever in their resolutions use the phrase (sic — ES) “fuehrership”, describing it as one of their objectives?

REVVYUK : They might have put it that way. They used the Ukrainian word for that. **CHAIRMAN** : The Ukrainian word that means the same thing as leadership or “fuehrership”?

REVVYUK : Yes, sir. **MATTHEWS** : Did the enunciation of those principles have anything to do with your own disinclination to associate yourself with the ODWU organization? **REVVYUK** : Yes, sir.

MATTHEWS : Is Dr. (Luke) Myshuha associated with the organization... ODWU? **REVVYUK** : I do not know that he is a member...

MATTHEWS : De you know... whether or not there is an international organization with which the ODWU is connected?

REVVYUK : The ODWU was always claiming to be a member of an international movement, which as branches in various countries in Europe and America. **MATTHEWS** : Wath is (its) name?

REVVYUK : ...Organization of Ukrainian Nationalists — OUN.
MATTHEWS : Do you know where the international headquarters of the OUN are? REVVYUK : That I cannot state from my first-and knowledge, but I saw letters from the organization, ...they said from headquarters... They were posted in Austria and Germany.

MATTHEWS : Who is the editor of the "Ukrainian" (an ODWU publication)? REVVYUK : The editor is... Vladimir Dushnyk.
MATTHEWS : I show you a copy of the "Svoboda". (Here) is a statement signed by Mr. Vladimir Dushnyk. REVVYUK : There is here an article entitled "Current Immigration in Belgium".
MATTHEWS : Does it say here he was arrested as a German spy in Belgium? REVVYUK : He says the police have arrested two students, Dushnyk and Protzyshyn.
MATTHEWS : As German spies? REVVYUK : Yes ; they say as agents of Hitler.
CHAIRMAN : What is the connection there? MATTHEWS : Mr. Dushnyk is the editor of the official organ of ODWU...
CHAIRMAN : Is that published in the United States? MATTHEWS : Yes...
REVVYUK : In New York City...
CHAIRMAN : He is the head of the newspaper for this organization... ODWU? REVVYUK : That is the post he held.
CHAIRMAN : That is the official paper of the organization? REVVYUK : That is right.
CHAIRMAN : And over his own signature he admits he was arrested in Belgium as an agent of Hitler?

MATTHEWS : ...Would you say it is a reasonable conclusion that any organization which heads up in Germany must exist there by permission of the Nazi Government? REVVYUK : I think it is reasonable.
MATTHEWS : And if by permission of the Nazi Government, with the approval of the Nazi Government? REVVYUK : I think so.
MATTHEWS : Is that considered to be true among the Ukrainians in this country, that the Nazi Government approves of the objectives of these two organisations (ODWU and Hetman's organization), because they up in Germany? REVVYUK : I do not know whether all the people realize that. There must be many people who do not realize that.
MATTHEWS : But nevertheless they support the organization.
REVVYUK : They support the organization. Some of them support it without knowing that.
MATTHEWS : In other words, you think some of them are duped into supporting these organizations? REVVYUK : Well — if you say so.

MATTHEWS : Who is Mr. Eugene Skotzko? REVVYUK : (He) used to be the organizer of the ODWU and he is now the head of the press service of the Ukrainian Bureau in Washington, D. C.
MATTHEWS : Do you know who finances the press bureau established here? REVVYUK : The United Ukrainian Organization give Mr. Skotzko monthly a check, on the recommendation of ODWU, to the amount of two to three hundred dollars for the maintenance of this bureau. That is out of the money that is collected for the liberation of Ukraine fund.

MATTHEWS : Do you recall the question being raised concerning the establishment of this Ukrainian Press Service at one of the meetings of the United Ukrainian Organizations? REVVYUK :

That question referred to the New York bureau. (The question was), "Would it be wise for the United Ukrainian Organizations to support that bureau?..." I asked... the officers present to volunteer some information about that bureau, and nobody volunteered information... Only later, outside of the meeting, they said some things... They gave me to understand that that bureau was organized by Mr. Hrybivsky during his presence in this country, and it seems to me that the leaders of ODWU here in this country were very much dissatisfied that that bureau was organized from Europe over their heads.

CHAIRMAN: Have you examined the releases put out by this bureau to determine if they were mostly Nazi propaganda? **RE-VYUK**: Occasionally some came into my hands. **CHAIRMAN**: Were the releases largely favorable to the Nazi Government, favorable to Hitler? **RE-VYUK**: Well, whenever they spoke, or had occasion to speak about it, they were favorable to Hitler. **CHAIRMAN**: You never saw any criticism of Hitler? **RE-VYUK**: No. **CHAIRMAN**: Or of the Nazis? **RE-VYUK**: No criticism of Hitler.

MATTHEWS: Is that bureau in New York under direction of Mr. Skotzko? **RE-VYUK**: ...Mr. Skotzko is now in Washington. My impression is that the man connected with the bureau is Mr. Lapica.

MATTHEWS: You have experience in matters of publication. Would it be your expert judgment that these press bureaus operate on the funds which you transmitted to them? **RE-VYUK**: As a matter of fact, there was a discussion (at) the United Ukrainian Organizations some time ago... of the operation and expense of publishing information, and at that time we came to the conclusion that — Dr. Myshuha stated... that the operation of the bureau would cost yearly between \$20,000 and \$30,000. **MATTHEWS**: And you have no other first-hand knowledge about the financing of the bureau than that you transmitted \$200 or \$300 monthly? **RE-VYUK**: Yes. **CHAIRMAN**: And you do not know that money comes from any foreign country or foreign agent? **RE-VYUK**: No. **MATTHEWS**: I believe he was told outside the meeting in New York that financial support did come. **RE-VYUK**: Yes. **MATTHEWS**: From the Provid in Germany? **RE-VYUK**: Yes, Germany.

MATTHEWS: I have a letter in Ukrainian from Danzig, dated August 9, 1938, signed by Dr. Myshuha. Will you identify that letter as having been received by you? **RE-VYUK**: Yes, sir... **MATTHEWS**: I will ask you whether in this letter, among other things, Dr. Myshuha said this to you: "In Berlin I have not as yet seen the chief, but I will try to see him later." **RE-VYUK**: Yes, sir; it does.

MATTHEWS: I will show you another communication. This appears to be... addressed to your organization. **RE-VYUK**: Yes, sir. **MATTHEWS**: In care of Dr. Myshuha. **RE-VYUK**: Yes, sir. **MATTHEWS**: Is it signed by Mr. Skotzko? **RE-VYUK**: Yes, sir;

the recording secretary, and Mr. Czerewatiuk. *MATTHEWS*: (reads a translation of part of the letter, from which a small item is reproduced here): "An order of the Provid and the Ukrainian Nationalists in regard to (a planned) mass meeting has already been received by us as the official representatives of that Provid in America, and it was our duty to gain cooperation for this purpose of all the Ukrainian factors in this country, including you."... Is that an approximately correct translation? *REVVYUK*: Yes, sir... That letter was sent from the Central Executive Committee of ODWU... to the United Ukrainian Organization in care of Dr. Myshuha. *MATTHEWS*: Does that letter make it perfectly clear that the Provid in Germany desired that a mass meeting be held on behalf of the Ukrainian cause? *REVVYUK*: Yes, sir. *MATTHEWS*: And that... they have received express instructions from the Provid to that end? *REVVYUK*: Yes, sir.

MATTHEWS: I will show you a letter signed by Dr. Myshuha, sent from Germany, dated September 22, 1938... *REVVYUK*: It is addressed to me. *MATTHEWS*: I will read a part of this letter, as follows: "The official Voelkischer Beobachter (Hitler's own publication) /actually a publication of the National Socialist Party — E. S./ published an article about the demand of Carpato-Ukraine to become independent. This emanates from the Ukrainian Nationalist circles and was published after I told them about the consultations with the First Ukrainian National Council in Uzhorod..." Is that a correct translation of that part of the letter? *REVVYUK*: Yes, sir. *CHAIRMAN*: What is the significance of that? Is he quoting an article which appears in Hitler's personal newspaper? *MATTHEWS*: Not only that, but he gave information to the official Voelkischer Beobachter, according to this letter. According to this letter, the Voelkischer Beobachter is supporting Ukrainian independence. There is general tieup there with what the letter seems to indicate.

Зізнання Ревюка було майстерне. На вигляд воно складалося з досить невинних відповідей на поставлені запити, які свідок був законом зобов'язаний відповідати правдиво. І дійсно, подавляюча більшість його відповідей були зовсім коректні. Але тут й там двозначність його відповідей, якої він не старався уникати, забарвлювала його свідчення тенденційністю.

Очевидно, сама вже поява Омеляна Ревюка, відповідального українського провідника, перед Комітетом Даеса — отже там, де розглядалося всякі «нечисті» протиамериканські акції — була депрмуючою для українського громадянства. А вже найбільш деструктивним аспектом його зізнання було те, що хоч він не виступав агресивно проти нас, помітною була відсутність якоїнебудь спроби з його

боку обороняти нас, чи бодай сказати щонебудь позитивного про нас та уникати двозначних відповідей. Дальше, хоч він, правду кажучи, не міг відмовитися від зізнання, негативна реакція серед громадянства на його появу перед Комітетом Даеса була неунікнима, хоч і нераціональна. Деякі громадяни почали робити йому докори та закиди, і він оборонявся навіть погрозою судової розправи. Пригадую, що таку погрозу він кинув і на Конгресі Об'єднання тієї осені.

ПІД ОБСТРІЛОМ — НАША РЕАКЦІЯ І НАШІ ДРУЗИ

Розвідувальні заходи державних властей не дуже нас турбували. Наша організація реагувала на них чистосовісно, бо в неї не було нічого, що треба було скривати. Далеко більше непокоїли нас хижацькі, брехливі напади наших «постійних» ворогів, як також непоінформованої — може, вірніше, малоосвіченої — та безвідповідальної американської преси, яка, як завжди, ганялася за сенсацією. Акції федерального уряду, так мовити б, відкрили сезон проти-української «калюмніяди» для всіх. Деякі американські часописи наскочили на нас при допомозі таки українських підбрехачів, таких, як ось комуністичні «Щоденні Вісті» в Нью-Йорку та соціалістична (тоді) «Народня Воля» в Скрантоні під кермою М. Січинського та Я. Чижя, на яких ми завжди могли числити, що візьмуть участь в наступі на нас, хто б його не вів. Наведу кілька зразків:

«Вашінгтон Пост» — на другий день після зізнання Ревюка перед Комітетом Даеса, новинка довжини однієї шпальти, із світлиною Ревюка:

Emil Revyuk, assistant editor of the Ukrainian daily, *Svoboda*, yesterday told the Dies Committee that an organization with headquarters in Vienna and Berlin collected funds from Ukrainians in the United States purportedly for establishment of a dictatorship in the Ukraine.

“By their own admission, (subversive groups) all are agents of foreign nations”, roared (Chairman) Dies. His outburst came at the close of several hours' testimony designed to show that certain Ukrainian nationalist groups in America are closely linked with the Nazi Government.

The two pro-Nazi societies, called ODWU and Hetman, have their headquarters in Germany, Revyuk testified. President of

ODWU... is prof. Alexander Granovsky, of the University of Minnesota. This society, the witness stated, advocates a dictatorship for the Ukraine...

"Provid", the inner executive committee controlling these societies, said Revyuk, "is in close contact with the German war ministry".

The witness admitted that Dr. Luke Myshuha, editor of *Svoboda*, has acted as something of a "liaison man" between Ukrainian nationalist organizations in America and Provid in Berlin.

Excerpts from "*The Washington Post*", Sept. 29, 1939.

«Сейнт Люїс Пост-Диспеч» — стаття від вашінгтонського бюро цього часопису, яка, ніби реферувє обширно бюлетень Українського Бюро (п. з. «*Ukrainians and the European war*», ч. 20, 15 серпня 1939 р.), в якому подано зміст листа висланого Бюром до секретаря Стейту Корделла Голла та в копіях до амбасадорів деяких держав:

Reversing a previous attitude in which Adolf Hitler was acclaimed as a deliverer, the Ukrainian Bureau of this city, purporting to speak for 45 000 000 people of that race, asserted today that Ukrainians support Great Britain and France in the current war. This decision took the form of identical letters to Secretary of State Hull and the Ambassadors of the allied Powers.

The bureau recalls that Hitler, before the non-aggression pact with Russia, encouraged and financed separatist Ukrainian movements not only in that country but in Poland. His real purpose began to be disclosed, it is declared, when he betrayed the Carpatho-Ukrainians to Hungary.

Excerpts from "*St. Louis Post-Dispatch*", Sept. 17, 1939.

Ціла стаття «С. Л. Пост-Диспеч», це слонова для нас прислуга. Автори звернули увагу на наш бюлетень, це вже ніби плюс; та була це вбивча увага. Скайньо фальшиві інсинуації, фабрикація «фактів», це суттєвий зміст тієї новинки. Українське Бюро ніколи не звало Гітлера «визволителем»; в листі до Голла нема ніякої згадки про зміну української політичної лінії в напрямі до альянтів, або що таку зміну подиктувала зрада Карпатської України Гітлером, і ніколи Бюро не робило такої заяви; що більше, Бюро ніколи не позувало як речник 45-тєох мільйонів українського народу. Дальше, коли ж Бюро заявляло, що Гітлер фінансував і підбадьорював український сепаратистичний рух? І все це було подане в одному з найпередовіших часописів в ЗСА; подане не індивідуальним кореспондентом, а бюрою того часопису в столичному місті. Це було жур-

налістичне хуліганство, з яким не то що не легко, але й не можливо було боротися.

Голова ОДВУ, проф. Грановський, зводив бої з пресою на своєму відтинку. Про його конфронтацію з Меткефом в редакції «Міннеаполіс Таймс-Трібюн» вже згадано, та він був під обстрілом місцевої преси ще й попередньо. Наприклад, коли при кінці свідчення Ревюка конгресмен Даес спалахнув гнівом на підривні організації, кажучи що «вони всі шпигуни», преса спотворила це як закид проти українських організації, особливо ОДВУ. Таку версію подала також місцева газета «Сейнт-Пол Пайонір Пресс». Її заголовки на новинці про переслухання Ревюка накидали висновок, що конгресмен Даес скритикував ОДВУ як підривну групу. На домагання проф. Грановського ця газета зробила коректу, заявляючи, що в нападі Даеса на нацистські й комуністичні організації «не було специфічної згадки, що ОДВУ, про яку свідок згадував у своєму зізнанні, була включена в ту категорію». (*The Saint Paul Pioneer Press*, Sept. 30, 1939.) Була це «коректа», яку можна було розуміти на всякий лад.

Кільканадцять днів перед тим, коли урядова акція проти ОДВУ вже розгорілася, проф. Грановський, при участі двох інших українських професорів — д-ра Миколи Найдака та Степана Мамчура, як також голови місцевого відділу ОДВУ, перевів пресову конференцію, де давав засадничі інформації про визвольну справу України та визвольних рух.²⁷⁾

Під градом таких безпідставних нападів була потреба якоїсь самооборонної судової протиакції. В тій справі я вдався до визначного адвоката в Вашингтоні Д. Ропера (*Daniel Roper*), кол. секретаря торгівлі в кабінеті президента Ф. Д. Рузвельта. Після зібраного матеріалу з фальшивими закидами проти нас, Ропер заявив, що, на його думку, цей матеріал був достатній для успішного судового оскарження проти даних авторів та публікацій. Одначе, зазначив він, чи було б це для нас бажаним? В існуючій тоді ситуації наша справа була б під осудом не тільки суду, але й американської преси та публічної opinio, яку в той час позначав сильний протинімецький сентимент, отже й сенти-

мент проти тих, яких зв'язувано з Німеччиною. Ролер готовий був репрезентувати нас, якщо б ми рішили йти до суду.

Опінію Ропера я зreferував на засіданні Центральної Управи ОДВУ в Нью-Йорку. Рішення не було позитивне. Деякі учасники зборів бажали йти до суду, інші були обережні, а деякі — на мою думку — просто боялися небажаної реклами. Що більше, високі кошти такого процесу були понад сили Організації. З вибухом війни в Європі жертвенність громадянства впала дуже низько, тим більше, що були певні федеральні закони, які забороняли висилку грошей до бодай деяких із воюючих держав, а це негативно вплинуло на збіркові акції. Взагалі, не було відваги піти на шлях судової розправи. Бо хоч ми були свідомі й певні своєї правди, перспектива публічного розвалювання нашої справи на сторінках неласкавої чи теж байдужої до нас преси зовсім не була приманлива.

В тій критичній ситуації запанувала в Організації обережність, що скидалася на страх. Треба признати, що головним мотивом цієї обережної реакції, так серед наших провідних кіл, як і поза ними, було бажання зберегти образ української визвольної справи як чистої, незалежної проблеми. На рівні з тим, очевидно, ставлено конечність продемонстрування повної лояльності супроти американського уряду. Наприклад, д-р Мишуга ставив справу лояльності супроти американської нації дуже серйозно, звертаючи увагу навіть на те, як ми формально повинні себе називати: «Не уживайте ніде (в комунікатах) “українці в Америці” а всюди “американські громадяни українського походження”». Це обов'язково треба так робити і на це вже звернула увагу польська преса полякам в Америці.» (Лист з 13 жовтня 1939 року.) В тому ж листі він також писав: «Треба... зазначити, що коли був ще хто в світі, що міг давати віру чуткам про якусь “службу” німцям з боку українських націоналістів, то хіба тепер пізнає, що тим робив, свідомо чи несвідомо, найбільшу кривду українському народові й українській справі. Усі українські організації в Німеччині вже зліквідовані, а українські провідники під арештом, в концентраційних таборах чи повтікали до

інших країн. І вже з цього ясно, що нині не може бути українця... що міг би мати якісь симпатії до нацистів.» Це, на його думку, повинно переконливо промовляти до американців про незалежність української визвольної справи.

Головний організатор ОДВУ, адвокат Теодор Свистун з Філадельфії, також настоював на підкресленні льюальності до Америки. «Прошу, перешли найскорше як можеш рекорд зізнань Ревюка, щоб можна зорієнтуватися. Не думаю, що цією справою треба аж дуже перейматися, але зле було б недоцінювати її. Якщо війна продовжиться, то нам конечно треба мати чистий рекорд всюди. Ніхто не сміє нам закидати нельюальности до уряду З'єдинених Держав, бо ми, як [одиниці] і як організація, такої нельюальности не виказали.» (Лист з 5 жовтня 1939 р.)

В централі ОДВУ ту обережність посунено до абсурду: спалено велику частину об'ємистого архіву ОДВУ, який нагромаджувалося продовж цілого десятиліття. Містоголова Центральної Управи ОДВУ Володимир Череватюк говорив мені приватно, що дві провідні особи (не місце тут згадувати імен) «оберемками» носили до вогню документи, щоб не допустити до захоплення їх федеральними агентами. Це був непростимий вчинок, який можна пояснити лише безголів'ям, бож палення документів у такій ситуації приймається як доказ якоїсь провини. Яка ж провиня скривалася в архіві ОДВУ, що вимагала його знищення? Це був акт скрайнього безглуздя. Сорок років пізніше, коли святковано 50-ліття ОДВУ, тодішній голова ОДВУ проф. д-р Богдан Гнатюк відповів мені на запит про стан архіву ОДВУ: «Треба Вам знати, що в архіві Центральної Управи ОДВУ є дуже мало матеріялу, що відноситься до того [передвоєнного] періоду.» (В перекладі з листа з 12 листопада 1979 р.)

* * * *

Кілька днів після зізнання Ревюка, я зайшов до канцелярії Комітету Даеса, щоб переглянути невидрукуваний ще скрипт переслухання. І коли я читав, до кімнати увійшов конгресмен Даес і почав зі мною розмову. Я пояснив йому, що мене це зізнання особливо цікавило як завідую-

чого Українським Інформаційним Бюром, тим більше, що в ньому багато мови про мою особу. Вислухавши мене про українське діяння в ЗСА, Даес сказав, що він прийме на переслухання нашого свідка.

Цю несподівану й приємну вістку я негайно закомунікував Центральній Управі ОДВУ, а звітти її подано проф. Грановському та д-рові Мишузі і підготування до переслухання «почалося». Для нас дуже важливим було дістатися перед той Комітет, щоб обчистити свою справу. Я надіявся, що наш свідок буде готовий засісти перед Комітетом приблизно за тиждень, на жаль, справа посувалася повільно, як це звичайно буває в нашій громадській роботі. З ЦУ ОДВУ писав мені друг В. Різник, головний секретар, що треба «якнайскоріше закінчити з Комітетом Даеса, бо праця наша до цього часу не може бути вповні розгорнена», та тут почали виринати труднощі, а вкінці наступила цілковита невдача. Нашого свідка ніколи не покликано, а вина — бодай частинно — була таки по нашому боці.

В атмосфері нерішучости, головню нерішучости щодо того як обороняти себе й справу, як відбивати всякі напади, а також з приводу деяких адміністративних недомогань в Центральній Управі ОДВУ, справа протягалася безконечно. А час минав. Проминув цілий місяць всякої писанини між нашою верхівкою, д-ром Мишугою та іншими, а результат був такий, що мені вкінці прийшлося слати телеграму до проф. Грановського (31 жовтня, подаю в перекладі): «Чи готові зізнати, бо все в застою — мусимо поспішати, щоб відвернути повний крах.» Професор негайно відповів (того ж дня), що вже готовий, якщо Комітет Даеса його покличе. На жаль, було вже запізно.

В своєму фінальному листі в цій справі до проф. Грановського (з 1 листопада) я повідомляв його, що я «негайно пішов повідомити Даеса [що наш свідок готовий на виклик]. Одначе... Даес тепер навіть не має часу про це балакати... Як мені виглядає, така довга відволока нам... на добре не вийде. Видно, що є типи які не бажають дати нам можливости зізнати, особливо тепер, коли... збивання зізнань попередніх свідків будуть дуже шкодити самому Даесові та його Комітетові. Отже, я тепер не знаю як скоро Вас можуть покликати.»

Під кінець 1939 року наше зацікавлення переслуханням нашого свідка Комітетом Даеса змаліло майже до нуля, так що, наприклад, д-р Мишуга вже писав в зрівноваженому тоні: «Думаю, що з Даесом можна б усе покінчити, якби тільки йому хтось звернув увагу на абсурд цієї акції супроти українців, що нині всі одним табором є проти комуністів і нацистів. Та може самі прийдуть до такого переконання.» І здається, що дійсно так сталося. Та шкоди заподіяної нашій Організації вже не можна було виправити.

Виснажені й здегустовані борсанням з труднощами, які були викликані тими переслуханнями, ми почали звертати увагу на інші справи, що за той час виринули. Організація перш усього почала приглядатися проектам, що їх наша «Європа» старалася передати на наш терен до виконання: йшлося про такі задуми, як творення українського легіону по боці демократичних держав, а також організування всеміграційної націоналістичної централі по американському боці океану, яка могла б перебрати деякі завдання, що їх ОУН в Європі вже не була в стані виконувати з приводу воєнної ситуації. Питання про дальшу інформаційну роботу також чекало вирішення. Хоч перспективи тих задумів були не дуже то надійні, все ж таки роблено бодай деякі спроби їх здійснити. Та тут краще буде зупинитися та подати деякі пояснення відносно певних складних аспектів взаємовідносин в нутрі тодішнього націоналістичного середовища в ЗСА — аспектів, які чимало заважили на ході справ української громади в Америці, особливо, коли після упадку Польщі виринула дразлива проблема дальшого відношення українців до поляків.

* * * *

Як вже виказала вищезгадана «підготова» до зізнань перед Комітетом Даеса, поза видимою метушнею скривалося щось поважнішого, ніж звичайна обережність чи страх. Ця метушня в великій мірі віддзеркалювала деякі засадничі розбіжності між нами й нашими «партнерами», чи пак «покровителями».

Попередньо вже схарактеризовано взаємовідносини між ОДВУ й її прихильниками, особливо «свободянами». Ці

останні, це були люди, які приймали ідеї революційного націоналізму, але не зовсім то були з ОДВУ: вони зберігали для себе незалежність в політичній роботі та йшли по лінії ОУН лише тоді, коли вона покривалася з їхнім думанням. Все ж таки, ми разом становили, в ширшому сенсі, одне ідеологічне середовище. Результат був такий, що структура націоналістичного руху на американському ґрунті мала до певної міри подвійний, подекуди симбіотичний характер. Притаманною цій ситуації була, очевидно, свого роду конкуренція між нами й «свободянами», які вважали, що молоді провідники ОДВУ повинні наслідувати їх, а не навпаки. Хоч ми їхнього «менторства» в дійсності не потребували, ми шанували їх, здаючи собі справу з того, що їхні претенсії не були зовсім безпідставні. Між нами часто виринали поважні напруження, та обидві сторони розуміли, що такого напруження не можна було посувати задалеко. До поважних від'ємних результатів ніколи не дійшло. Того роду конфлікт був би деструктивний для нашого Руху. З другого ж боку, не можна було дозволити «свободянам» мати вплив на діяння ОДВУ, бо, як уже згадано, йшлося про забезпечення для ОУН не химерної, а певної піддержки через діяння здисциплінованої організації. Такого запевнення «свободяни» дати не могли.

Такі складні взаємовідносини були добрі на нормальний мирний час, та вони не могли витримати на пору серйозної кризи. Така криза наступила, коли ми опинилися під градом ударів, так з боку ворогів, як і державного апарату, та коли контакт з Проводом Руху в Європі майже зовсім припинився, а впливи Проводу на американському ґрунті перестали бути ефективні й нам треба було поступати своїм шляхом. В тій ситуації, «свободяни» (читай — д-р Мишуга) зайняли становище, що вираз політичній думці тутешнього українського загалу даватимуть вони, а не націоналістичний Провід.

Коли пішла нагінка на нас, тоді вже не було братання. Дружня конкуренція прибрала зовсім інші, серйозніші форми. Обережність та політична гнучність, отже його практичні прикмети, домінували в поведінці д-ра Мишуги — як ось в його евентуальній співпраці з М. Січинським в справі

створення, в наступному році (1940), центрального комітету для всієї еміграції в ЗСА (про що дещо більше сказано на дальших сторінках).

«Свободяни» вважали за відповідне майже цілковито відмежувати себе від поглядів націоналістичного Проводу в Європі, вважаючи їх надто пронимецькими, та зайняли позицію беззастерженої, повної підтримки та лояльності супроти альянтів. Вони безнастанно тремтіли, щоб не викликати хоч би й тіні підозріння, що в них міг бути пронимецький сентимент, чи теж погляди на якінебудь проблеми, що були б співзвучні німецьким. Д-р Мишуга зовсім правильно вважав, що в тій ситуації найважливішим було відвернути від української проблеми утотожнювання її з німецькою інтригою, як це було не раз в минувшині, та під тим оглядом він від ОДВУ не відбіг. Бож ніхто з американських українців не міг апробувати німецької агресії, експансії та бруталності і в такий спосіб викликати враження про пов'язаність нашої справи з Німеччиною. Провідники ОДВУ, особливо Голова проф. Грановський, на кожному кроці підкреслювали лояльність нашої Організації до демократичного американського ладу та уряду.

Одначе, ми не відпекувалися від революційного націоналістичного руху та в різних справах одверто заступали погляди його провідників в Європі. Наприклад, тоді, коли «свободяни» боялися, що яканебудь, хоч би й найлагідніша критика проти переможеної вже Польщі чи проти поляків взагалі могла бути промахом і компромітувати нас перед альянтами та іншими демократичними країнами, тоді ми одверто звертали увагу на те, що від українців не можна було надіятися великої любови та оборони для поляків, від яких наш нарід витерпів так багато жорстокостей в минулому.

СПРАВА ВІДНОШЕННЯ ДО ПОЛЯКІВ

Після розторощення Польщі, постало питання про це, як нам ставитися до польської справи. Питання це було для нас турботним. Ми опинилися між молотом і кувалом. Не могли ми забути, що лише пару місяців перед тим Польща була ворожим займанцем українських земель та знущалася

над нашим народом, ані теж про її загарбницькі тенденції, і про це ми вважали за відповідне пригадати воюючим альянтам та настоювати на евентуальну розв'язку польського питання на етнічній базі. З другого ж боку, Польща була альянтом демократичних держав у війні проти Німеччини, і якінебудь закиди проти неї являлися ніби атакою на альянтів та апробатою німецької агресії.

Як мали ми ставитися до цієї проблеми? Вправді, ще перед війною Євген Онацький, представник Проводу в Римі, подавав свої думки щодо роботи вашінгтонського Бюро (лист з 27 квітня 1939 р.): «...Хочу висловити своєю думку, яке місце нового [вашінгтонського] бюро в цілості нашої політичної роботи. Воно має бути тією експозитурою, яка має уникати всяких зовнішніх позначок пов'язаності з цілістю руху. Воно може дозволяти собі на потягнення, за які, наприклад, могли б гніватися деякі європейські чинники, коли б бюро назовні було причасним до цілості нашої політики... Аналогічну роллю грає Бюро Давида (Давидовича в Лондоні — Є. С.)» Виходило, що ніби ми могли дозволити собі, в разі потреби, також зійти зі суто націоналістичної лінії. Та такої потреби ми не бачили, й не бачила її ОДВУ. Сумнівно також було, чи Є. Онацький, коли робив свої завваги, передбачував, що невдовзі Польща зникне як держава та заіснує ситуація як ось та, в якій ми опинилися пів року пізніше.

Справу українського відношення до Польщі порушено в вищезгаданому листі до секретаря Стейту Корделла Голла, який відтак надруковано в окремому бюлетені (ч. 20, 15 вересня 1939 р.). Цитую частково:

Regarding the attitude of Ukrainians toward Poland, we should like to state the following :

After twenty years of ruthless political, cultural, religious and economic oppression by the Poles ; after numerous and infamous "pacifications" ; and in view of the fact that, despite the efforts of the Ukrainian leaders to bring about happier relations with the Poles, the latter continued to pursue, until the day of German invasion, a policy of extermination of Ukrainian national life and denationalization of the Ukrainian people, the seven million Ukrainians in Poland cannot be expected to have sincere sympathy for that country in its present condition.

The Ukrainians do not deny Poland the right to independence. They think that at the end of the war Poland should be an

independent country, yet limited to her ethnographic boundaries. The Ukrainians in Poland should be assisted in gaining their independence and should ultimately join a free, united Ukraine.

Пригадую, що за цей «самочинний» крок дістав я в потилицю від декого з наших, особливо від д-ра Мишуги як члена Комітету-Ради Бюра. Він писав (лист з 21 вересня): «Не розумію, чому Ви не вступили (під час моїх відвідин Нью-Йорку — Є. С.). Та ж треба переговорити деякі речі. І комунікат, навіть такий як Ви вислали, не можна видавати самому, хоч сам він добрий, крім закінчення, яке не є зле, але непотрібне...» В цьому ж листі д-р Мишуга також поінформував мене, що «з Європи сумні вісті. З листа Онацького виходить, що там усюди — ліквідація. Досі не знають (наші — Є. С.) куди властиво йде Німеччина. Одно певне, що не відносяться до нас добре, а навіть неприхильно. Совети вже навіть тепер заважують. Так мені здається, хоч і без того я не мав до німців ніякого довір'я.»

Можливо, що я дещо поспішив з цією справою відношення до Польщі. Можливо також, що в деяких моментах мені треба було частіше консультуватися з «покровителями» Бюра. Якщо я дуже часто цього не робив, то лише тому, що вважав, що в нас усіх була одна думка в тих справах, а крім того не раз не дозволяв на це час.

Та ось, кілька днів пізніше, проф Грановський у своїй вищезгаданій пресовій конференції в Міннеаполісі також наткнувся на справу польсько-українських відносин. Коли його запитано на ту тему, він відповів (цитую з одного репортажу):

Each of these minorities (the Ukrainian minorities under four occupants — E. S.) is suffering under the yoke of tyranny. "In Russia it is the Communist tyranny; in Poland it is the Polish tyranny." Consequently, (Dr. Granovsky) explained, when Germany invaded Poland, there were vast numbers of Ukrainians who refused to fight, not out of sympathy for the Germans but because of dislike of the Poles.

"The Minneapolis Morning Tribune", Sept. 19, 1939.

Ця заява проф Грановського наробила чимало клопоту в українській пресі та викликала ворожі коментарі таких критиків, як соціялісти з «Народньої Волі».

Була ще одна заохота до порушування нами польської справи, а саме, серед українців почало появлятися мило-сердне зм'якшення тону у відношенні до наших ворогів з-перед кількох лише місяців. Це виявилось, коли Польське Інформаційне Бюро в Нью-Йорку випустило бюлетень (ч. 67, 26 грудня 1939 р.) п. з. «*Pilna Sprawa*», який був реверансом в бік українців. В ньому передано парафразу звісної концепції польського екзильного уряду про федерацію суміжних східноєвропейських націй, з Польщею як «центром та угольним каменем цього бльоку». Стаття заявляла, що до цього історичного завдання Польща повинна підготувати себе та, перш за все, пам'ятати, що тільки «любов і справедливість» може зцементувати таку структуру. «Лише тоді ми... зможемо допомогти нашим братам зі сходу, українцям і білорусам, визволити себе... і вигнати Росію назад до Азії.» Все це розуміють чехи й словаки, заявляла стаття, «а тепер також українці починають доцінювати потребу такого порозуміння. Це також є важливим».

Польський бюлетень також обширно зацитував статтю д-ра В. Кисілевського, директора Українського Бюро в Лондоні, яка появилася в тогочасному числі лондонського журналу «*Free Europe*» («Вільна Європа»), який видавав відомий польський журналіст Казімеж Смогожевські, за піддержкою польського екзильного уряду. Статтю Кисілевського прийнято як простягання української руки до поляків — абсурдна мрія під кінець 1939 р. Бюлетень польського бюро кінчався так: «Настав час, щоб ми оздоровили себе з давніх помилок, час подати собі руки та осягнути порозуміння з українцями, базоване на старих принципах, які колись лучили нас, принципах любови та справедливости. Справа є пильна». (Цитати в перекладі з польського.)

Цьому польському бюлетеню Українське Бюро в Вашингтоні присвятило окремий обширний комунікат (ч. 27, 13 січня 1940 р.), в якому існуюче положення українців візаві поляків було зображене на тлі історичного досвіду, та який кінчався (подаю в перекладі): «...щодо спільного польсько-українського фронту, такий є небажаний і непотрібний. Чому нам ризикувати так багато за щось, чого Польща нам дати не може? Навіть коли б припустити тео-

ретичну можливість такої польсько-української дружби, нам треба було б вперед почути від теперішнього польського уряду ось таку просту й ясну декларацію, яка бодай засвідчила б про щирість польського звернення [до українців], а саме: що Польща раз назавжди зрікається претенсій до західноукраїнських земель, тих що недавно попали під Советський Союз, як і тих, що зараз під німецькою окупацією.

«Черга тепер на Польщу доказати свою щирість; а щодо майбутньої польсько-української співпраці, українці рішать як до цього поставитися, коли вже матимуть владу в своїй незалежній державі.»

Щодо д-ра Кисілевського, наш бюлетень зазначив, що цей визначний і шанований серед українців діяч, на жаль, не мав піддержки від ніякої української групи, і тому його опінія не могла бути прийнята як показник думання українських політичних діячів.

Про цей бюлетень Українського Бюра я почув більше критики від своїх, чим від чужих. Д-р Мишуга, хоч і не кинув нічого солідного проти нього, все ж таки був, видно, розчарований. В листі з 24 січня 1940 р. він писав: «Думаю, що можна було Вам хоч два слова написати, що думаєте це видавати... Можна було обмінятися думками, чи це добре з боку Бюра видавати цілий випуск, присвячений одній справі. Бо в таких випадках краще видавати брошуру, ніж містити в пресовім бюлетені, що має більше реферувати погляди інших зі своїм коментарем, якщо він потрібний...» Я не зовсім то погоджувався з тими заввагами: на брошуру не було гроша, на виміну думок не було часу й нагоди, а щодо якості матеріялу для бюлетенів та виготовляння комунікатів на поодинокі теми, то це була зовсім прийнятна метода.

В тому ж листі д-р Мишуга знову не забув наголосити, що «нема ніяких центів на цю справу [для Бюра]... Отже, звідки взяти дальшої фонди?». Брак грошей справляв турботи вже від якогось часу, та тим разом мотив до згадки про недостачу фінансів міг бути інший. Видно було, що моя незалежність в роботі, певна доза якої мені була потрібна, не була до смаку так д-рові Мишугі, як і деяким

іншим. В усякому разі, це здається був початок маліючого ентузіазму до Бюра.

За д-ром Мишугою пішли й інші наші люди. Роман Лапиця, директор УПС в Нью-Йорку та співредактор англомовного журналу ОДВУ «*The Trident*» («Тризуб»), писав мені про цей комунікат (лист з 22 січня 1940 р.):

About the Polish article, it seems to Mr. Dushnyk (editor of ODWU publications, including "*The Trident*" — E.S.) and myself that it is just a bit too strong against a nonexistent state and therefore not quite suitable for the present policy of "*The Trident*". The Polish press in New York has been admitting the mistakes of the Poles, denouncing the past Polish policy, praising "*The Trident*" and recently reprinted Dr. Myshuha's editorial in "*Svoboda*" concerning Polish-Ukrainian relations. Of course, we could and should comment on the points you raised... It will not do us any good... to "kick a corpse" around and further antagonize a large section of American public opinion that is very sympathetic to the Poles.

Перед таким досить невідрадним відгомоном з централі ОДВУ на комунікат Бюра в справі братання з поляками я почувався досить осамітненим. Д-р Грановський не відзивався в цій справі. Лапиці я відповів обширним поясненням (лист з 23 січня) про потребу зайняти коректне, різке становище тепер, бо «коли ми сьогодні виразно не розкриємо тієї думки, що стоїть за [польськими] теперішніми заходами» та не вкажемо, що це є продовження «старої польської політичної махінації, то на цьому потерпимо...» Мої слова мабуть дещо заспокоїли друга Лапицю, бо він відтак сказав (лист з 24 січня), що хоч він далі думав, що під сучасну пору пропагандивна боротьба з поляками була непродуктивною, він погодився, що польський уряд в екзилі, як він замітив, «багато не змінився», та заявив: «Бачу, що ми погоджуємося в принципі, а розминаємося лише щодо методи» (цитую в перекладі).

Від д-ра Кисілевського з Лондону, у відгомін на наш комунікат, наспіли пояснення (лист з 14 лютого 1940 р.) про цей інцидент з «Вільною Європою». Були це дуже цікаві пояснення, бо вони розкрили деякі речі, які не були загально відомі. В мене особисто вони викликали скрушні почуття до шановного доктора, тому що я побачив, що бюлетень вашінгтонського Бюра можна було інтерпретувати як закид польонофільства проти нього. А цього я вза-

галі не мав на думці! З тих пояснень легко було догадатися, що д-р Кисілевський вислав того роду статтю до «Вільної Європи» просто під тиском свого оточення — англійців.

Підкреслюючи, що він «ніколи не був і не думаю бути польонофілом», д-р Кисілевський зазначив, що «Статтю [для „Вільної Європи“], яка була писана на сугестію англійських кіл, виробили ми оба з п. С. Давидовичем, представником УНО (канадського — Е. С.) в Лондоні, і то дуже уважно та щойно після спільного одобрення переслали до преси».

Відносно його репрезентативности як речника opinії на тему польсько-українських відносин, д-р Кисілевський писав: «Думаю, що сьогодні, коли Польща вже перестала існувати як незалежна держава, не поповню недискреції, коли повідомлю Вас, що від ряду літ я був представником Української Парляментарної Репрезентації перед британським урядом, представник українських послів в урядових колах, коли вони приїздили до Лондону, був присутній при їх розмовах і т. д. Мандату заступництва не було відтягнуто, тому технічно він далі правосильний». (Про це я, очевидно, нічого певного не знав, і невідомо мені було скільки про це знав Провід. Що більше, ця інформація кинула дещо інше світло на характер Українського Бюро в Лондоні.) Дальше: «Подаю Вам також до відома, що від довшого часу заступав я в Лондоні Союз Українців Самостійників Канади, та ще сьогодні його заступаю. Повноважності заступництва були передані до відома обом урядам Альянтів.» Також «тому, що не було часу дати статтю до одобрення ані до Канади, ані до Америки [іі] підписав я як приватна особа.»

(Між іншим, з цікавістю довідуємося з повищого, що наш друг С. Давидович, який кілька років перед тим прибув до Лондону як представник ОУН, тим разом являється представником канадського УНО. Була це мабуть вимога воєнного часу.)

Для підкреслення свого та друга С. Давидовича ставлення до польської справи, д-р Кисілевський прислав також копію листа до редактора лондонського часопису «*Daily Telegram*», підписаного ним та Давидовичем в імені їхніх

бюр, зміст якого вказував на це, що не було там ніякого простягання української руки до поляків, як на це польська інформаційна служба в Нью-Йорку натякала, що, як було видно, малося там справу з польськими політичними риболовами. Це й оправдувало українське становище висловлене в бюлетені вашінгтонського Бюра.

Автори листа до «Дейлі Телеграм», датованого 30 січня 1940 р., висловили надію, що (подаю в перекладі) «так поляки, як і українці зможуть відзискати свої суверенні права за допомогою Альянтів» та заявили:

Тому було б побажаним усунути головні причини польсько-українського тертя заздалегідь. Однією з тих причин непорозуміння є проблема Західної України, і ця проблема не може бути вирішена односторонньо тому, що таке вирішення було б прямим порушенням принципів, за які Альянти сьогодні ведуть війну. Проблема Західної України непокоїть українців в Канаді, які зараз помагають Альянтам... Їхні погляди базуються на досвіді їхніх братів під польським правлінням продовж останніх двадцяти років. Вони хочуть вірити, що остаточна перебудова Східної Європи під егідою Альянтів обмине помилки минулого, які безнастанно загрожували мирові.

Отже, ставка тут була на Альянтів, а не на польський федеративний бльо́к.

ПОГЛИБЛЕННЯ РОЗБІЖНОСТЕЙ

Розбіжності між ОДВУ під проводом Олександра Неприцького-Грановського і «свободянами» та екзекутивою Об'єднання під менторською опікою Луки Мишуги поглиблювалися в міру того, як загострювалася воєнна ситуація та як виринали питання про відповідну адоптацію в нових обставинах. Від початку війни, як уже згадувано, найгостріший дисонанс між нами заіснував на точці відношення до Польщі. Відтак розходження зарисувалися ще сильніше, зокрема в двох питаннях — в справі спільної еміграційної репрезентації та в справі Українського Бюра в Вашингтоні. Обидві сторони бажали одного й другого, але обидві уявляли собі їх та їхні функції інакше.

Воєнна ситуація вимагала наладження на нашому ґрунті апарату для виконання таких завдань в ділянці політично-дипломатичної роботи, та взагалі репрезентації нашого Руху на демократичних теренах, які до війни виконували націоналістичні центри в Європі. З вибухом війни, ці останні втратили можливість ефективного діяння та свободи рухів в європейських країнах.

Конкретно, йшлося про створення центрального тіла-комітету в ЗСА, яке виконувало б таку роботу та мало б авторитет репрезентувати українську справу на чужині в часі війни. Очевидно, наші провідники в Європі вважали, що таке репрезентативне тіло повинно бути в націоналістичних руках. Далше, йшлося також про пороблення відповідних заходів у справі, яка виринула на початку війни, а саме — в справі українського легіону у Франції, зглядно легіону, в якому українці могли б взяти участь у боротьбі проти Німеччини. Був також задум створення українського легіону в Канаді.

Пропозицію створення центрального комітету в Америці, як я орієнтуюся, ²⁸⁾ передано проф. Грановському з рамени Проводу під час його перебування в Європі. ²⁹⁾ Маю причину думати, що представники ПУН зверталися також до д-ра Мишуги як представника американського Об'єднання, так в справі комітету, як і з проханням за допомогою в інших проблемах, в тому і в справі легіону.

По повороті домів, проф. Грановський переговорював в тій справі з Об'єднанням, але без позитивних результатів. Він домагався, щоб такий комітет був в руках націоналістів, в той час коли Мишуга настоював, що, по-перше — це мусів би бути загальний комітет, «вибраний людьми» (тобто загалом), по-друге — його діяння мусіло б бути обмежене до Америки. Що більше, розмови Мишуги з іншими організаціями про такий репрезентативний комітет не увінчалися успіхом.

Догадуюся, що згідно з дорученням, чи пропозицією, яке він одержав в Європі, проф. Грановський розумів, що, як уже згадано, в існуючій ситуації на ОДВУ спадала функція заступництва європейського націоналістичного апарату, який вже тоді занепадав. Він також надіявся, що

до ОДВУ для цієї справи долучаться Канада та Аргентина, як також і інші національні організації в ЗСА, репрезентовані в Об'єднанні. Та тут найкраще буде дати слово самому професорові, цитуючи частину його обширного листа до ЦУ ОДВУ (з 18 жовтня 1939 р., вже згадуваного попередньо), копію якого мені переслано до Вашингтону:

Тепер щодо заграничних справ. Справа стоїть так: Тому що Європа в війні, рухи наших провідних людей... майже унеможливлені. Багато праці, що вони робили, може спасти на наші руки... Тому ОДВУ тепер має відіграти дуже велику роль, не лише як запілля визвольного Руху, але й його речника, і то не лише на американському ґрунті, але й по всіх теренах демократичних держав. З ОДВУ безумовно піде УНО в Канаді та Південна Америка, тісно співпрацюючи з демократичними теренами Європи.

В Європі наші провідні люди є в тяжких умовах. Їм треба не лише моральної та матеріальної допомоги, але [також] на полі політично-дипломатичнім. Для тієї цілі нам треба зараз створити спеціальний комітет та виробити програму кроків. Вже є порозуміння з представниками УНО в Канаді й з демократичними теренами в Європі. Якраз в тій справі дипломатичній просять нас приїхати й дати їм поміч. Пригадую, що кожний терен працює самостійно...

На ОДВУ, як вже згадано вище, спадає велика відповідальність за успіх праці Українського Націоналістичного Руху. Ми тут краще ніж інші терени можемо, повинні і мусимо виконати свій обов'язок...

Ми вже і до цього часу зробили відповідні контакти з державними чиниками в Злучених Державах, [а] УНО в канадських кругах.³⁰⁾ Цю працю треба далі більш послідовно і систематично повести в тісному порозумінні з американським урядом. Виринали питання, чи не добре було б об'єднатися з іншими національними організаціями в тій праці. Практика, як і зізнання п. Ревюка та справа створення українського легіону в Канаді, як і спроби Українського Народного Союзу в Америці порозумітися з іншими за допомоговими орга-

нізаціями в тім напрямку не дали позитивних наслідків, чого і треба було сподіватися. З того виходить, що націоналістичні організації... і на далі мають затримати за собою ініціативу проводу...

Щоб справи дальше не проволікати... чекаючи на висліди переговорів УНС з іншими організаціями, які ні до чого не довели, нам треба вибрати свою власну репрезентативну групу чи комітет з чотирьох, чи що, які найкраще надаються до такої праці й зараз [ту працю] з напором повести. До такого комітету пропоную... п. Скоцка, п. Душника, п. Різника, можливо п. Лапицю й мене — як голову ЦУ ОДВУ. Той комітет з п'ятьох міг би вести цю політично-репрезентативну працю, добираючи собі людей до праці, коли того треба.

В подібному ж тоні проф. Грановський повторив свої переконання та пропозицію пізніше (лист до ЦУ ОДВУ з 30 жовтня 1939 р.).

Про заходи в справі легіону в Канаді я нічого не знав, а чи Центральна Управа ОДВУ коли уповноважила запропонований Грановським комітет з п'ятьох членів ОДВУ, мені також було невідомо.

В справі легіону у Франції, д-р Мишуга писав мені (лист з 24 жовтня):

Одержав листи від Он[ацького] з Риму і Бойкова з Парижу. В обидвох домагаються, щоб приїхати до Європи і допомогти в тамошній акції, головно на французькому терені. Підіть до французької амбасади і заявіть їм, що ми одержали повідомлення з Франції, що там беруться змушувати наших людей до служби в польській армії, яку там організують. Ми звідси, так як і люди наші у Франції, проти цього протестуємо. Хочемо боротися по стороні Франції, але в Українському Легіоні, або, коли це неможливо, в рядах французьких, а не польських. Треба підкреслити, що нам треба легіону не тільки з боку української пропаганди, щоб тим заманіфестувати наші симпатії з альянтами, але й з того боку, що боремося з Советами за незалежну Україну, а легіон був би символом таких змагань...

(В той час поради були «нейтральні», але мали договір з Німеччиною.)

Пару днів пізніше я відповідав д-рові Мишугі (лист з 27 жовтня):

Сьогодні полагодив у французькій амбасаді. Тут залучаю Вам копію письма, яке я там при тій нагоді лишив... Бо йти та... лише говорити, це не має значення... Щодо змісту, то я мав певні труднощі зі зладженням його. По-перше — вістка не мала урядового потвердження... так що не знати чи протестувати, чи домагатися потвердження цієї вістки, бо одного й другого в тому самому письмі [не випадає] робити. По-друге — коли йдеться про наше ставлення проти Сове-тів, то тяжко це було висловлювати, бо Франція не є у війні з ними...

Секретар амбасади відповів... що покищо йому про це нічого невідомо, по-друге, [було б] мабуть непрактично та невігідно Франції творити такий окремий легіон, бо в нас нема, чи не було (в безпосередньому минулому) самостійности, і годі їм творити таке для несамотійних [націй] чи тих, що донедавна ще були самостійними. А далше, в часі попередньої війни вправді були різні легіони, але це тяжка справа творити легіон з чужомовних людей, бо мабуть не було б гармонії з головною командою. Польща, це щось іншого, вона має цілий апарат та провідний персонал... Крім того, сказав він, треба б мати список тих людей, з яких творити б легіон, бо ж для кількох соток осіб годі це зачинати. Я сказав йому, що у Франції є відповідні наші організації, які тим усім зайнялися б, коли б лише на це був дозвіл, та що там також є наші компетентні старшини... Обіцяв, що перешлють письмо до Парижу.

Приблизно в тому ж часі наспіли прохання від членів ПУН з Риму та Парижу не тільки до д-ра Мишуги, але й до Голови ОДВУ проф. Грановського, як чоловік діячів їхніх організацій, щоб вони прибули до Європи для допомоги. Про ці листи вже згадано в вищенаведеному листі д-ра Мишуги. На жаль, ані один, ані другий туди не поїхав. Проф. Грановський заявив (лист до ЦУ ОДВУ з 18 жовтня):

«До Європи тепер мені абсолютно неможливо виїхати, бо маю шкільні обов'язки серед академічного року. Можливо трохи пізніше, про що я повідомив п. Бо[йкова] у Франції... Ми зі Злучених Держав зможемо те саме тепер зробити, як і у Франції, а краще наладнати свої справи тут, як з тим комітетом [українським], так і зі справою [Комітету] Даеса та ін., тоді й можна більш авторитетно повести справу і назовні в Європі...»

Виходило, що проф. Грановський серйозно трактував справу перенесення центрального пункту націоналістичної роботи на час війни по альянтському боці на американському терені. Чи це дійсно було згідне з бажанням Проводу, чи теж переборщення оригінальної думки, яку він привіз з Європи, мені трудно було ствердити. Д-р Мишуга подав мені свої пояснення чому він не поїхав до Європи, і їх подаю нище.

Про реакцію п. Бойкова на ці відмови я довідався з листа від д-ра Мишуги більше як місяць пізніше (лист з 8 грудня): «Прийшло письмо від т. Бойкова. Страшне. Лае нас як останніх боягузів, що не здали іспиту з провідників і націоналістів... що повинні б життя віддавати, а не лякатися якихсь комісій (Комітету Даеса — С. С.). Так мені пригадуються розмови з проф. Грановським. Не знаю, чи це він посилає такі інформації, чи хто інший. В голові шумить оте все читати. І то за те, що не висилаємо телеграм до французького уряду, не висилаємо делегації й ще не маємо одного нашого проводу.»

Дозволю собі на деякі зауваження на тему цього «боягузтва», тому що такі закиди віддзеркалювали напруження, яке тоді почало ставати помітним серед нас, як це, зрештою, буває в усіх критичних ситуаціях. Дуже можливо, що думку про «боягузтво» тутешніх діячів викликав у Бойкова таки проф. Грановський. Треба одверто сказати, що наш шановний Голова ОДВУ мав одну нефортунну звичку: не відповідав на листи деколи місяцями, а коли пробудився, звичайно засипував нас масою писанини, ставав темпераментним та деколи безцеремонно дозволяв собі на картання, закиди та поучення там, де їх було найменше потрібно та де вони не зовсім то було оправдані. Його закиди того роду

не раз приймалося майже без реакції, тому що вдачу професора ми всі знали, хоч також знали його потенціальну вартість для Організації й доцінювали його зусилля. Та коли ж його епітети йшли на письмі до Європи, то це, очевидно, прийшовши від Голови ОДВУ, викликало там горендальне враження, а в нас відбивалося вповні іритуючим відгомонам.

Треба одначе підкреслити, що бадьорі заклики проф. Грановського, хоч вони, звичайно, були в напушеному професорському тоні, таки додержувалися націоналістичної лінії, в той час коли деякі одиниці зі самої верхівки ОДВУ приймали зовсім інші, неодвуївські позиції — словом, утожнювали себе цілковито з «гнучкою» політикою наших приятелів «свободян», в якій находили правду.

Очевидно, обережність була вповні оправдана. Це були загрозові часи і треба було бути обережним на кожному кроці. Бо хоч ми не жили під тиранією і не мусіли «життя віддавати», як сказав Бойків, та демократичний лад є також здібний накласти для самооборони на людину чи організацію тавро, що може бути дуже дошкульним, а навіть деструктивним. Проф. Грановський був у фортунній ситуації, бо, як член масонської організації та професор американського університету, він міг числити на довір'я й оборону з боку своїх американських приятелів, в той час коли ті, що займалися українською справою «виключно», на таку приятельську оборону числити не могли. Тому, повторюю, обережність в тих непевних часах була потрібна, хоч її не треба було посувати аж до абсурду. На жаль, професор не міг зрозуміти цієї обережності інакше, як боягузтво. Скільки справжнього боягузтва було в декого, годі було збагнути.

З дальшого розвитку справи догадуся, що проф. Грановський евентуально рішився їхати до Європи, і в тій цілі одержав повновласті від націоналістичних організацій в ЗСА та Канаді. (Здається мені, одначе, що таки не їздив, хоч не маю точних про це даних.) Зате Об'єднання просто відмовилося висилати свого представника. Ось змість листа від д-ра Мишуги (з 20 грудня):

Як професор Грановський має повновласті і хоче їхати, добре. Може представляти себе як захоче, чи як

може. Положення в Європі розуміємо, але не можемо направити того, чого ми не в силі зробити. Наш Провід не наладив праці й зв'язків. Бідний Бойків кидається тепер на всі боки, бо на нього звалили тягарі, які заважкі. По французьки в бюлетені («Тризуба» [видання УНР] — Є. С.) заквестіювали повновласті проф. Грановського. Це вже публічна справа. [Льонгін] Цегельський зробив те саме тут в «Америці» (орган католицького «Провидіння», видаваний у Філядельфії — Є. С.). Коли треба щось робити, то розумно, щоб не наробити ще більше дурниць. Ніхто себе проводом тут не може назначати, а треба бути вибраним громадянським шляхом. На ніщо інше ніхто з нас не піде. Тепер Н. В. [«Народня Воля»] виписала, що не йде на конгрес Об'єднання і одвувців, що мають забагрені руки кров'ю Ковальчуківної і т. п. Цегельський уже заповів опозицію. З усіх боків шубравства, значить з нашого боку мусить бути захована легальність, а далі повага і такт. Значить, треба взятися за підготовку конгресу. Це найважливіше. грошей нема навіть на Бюро й брошурку, а не на подорож до Європи, чи там журнал. Це факти. Ні я, ні проф. Грановський, якщо має «собпіну», не зможе виїхати до Європи, бо пашпорту зовсім певно не дадуть... а можливо що й без того не дадуть. Перша річ, це фонди, бо без них не можемо рушитися... Пишуть [з Європи], робіть щось! Чи є це ціла розв'язка справи?

...Приставаймо до діла: тобто робім те, що можемо в тих обставинах зробити... Треба людей єднати, масу, щоб складала жертви. І зробити все, що можливе, щоб новий конгрес був імпазантною маніфестацією. Якщо б щось сталося, що треба було б зараз висилати делегацію до Європи, то прецінь існує УНСоюз, ОДВУ і Об'єднання. Але це в крайній і наглій потребі. Покищо її нема... З порожніми руками годі їхати. Треба мати готові *наші* матеріали, виготовлені тут в Америці, в англійській і французькій мовах. Це обов'язкове. Над такими речами треба думати.

Як видно з повищого листа, справа спільного комітету звернула в інший бік — в напрямі до конгресу, отже до

створення центрального комітету, але не такого, якого бажав собі Голова ОДВУ Грановський та ОУН. Про націоналістичний провід на американському терені, до якого проф Грановський стремів, не могло вже бути мови. Як каже Мишуга, повновласті видані проф. Грановському заквестіоновано з усіх боків, а соціялісти заповіли свою відсутність, якщо б це діло попало в руки ОДВУ-істів. Це була вже дискусійна метушня, яка евентуально сплодила Перший Конгрес Українців в Америці та його постійного речника — Український Конгресовий Комітет Америки під патронатом і проводом чотирьох братських (асекураційних) союзів. Спроба задержати громадську ініціативу в руках націоналістів не вдалася. ОДВУ фактично перестала бути провідним чинником серед американської еміграції. Ворожі удари та державні інвестизації зробили своє.

* * * *

Приблизно в тому часі, проф. Грановський звернувся до Бюра — з деяким опізненням — в справі, з якою д-р Мишуга звертався до мене два місяці перед тим, а саме, в справі вербування українців у Франції до польської армії, а також ще в іншій справі, яка була для мене новістю — в справі польонофільського комітету в Парижі. Вважаю за відповідне зацитувати більшу частину того письма (англомовний лист з 18 грудня 1939 р.):

I have two letters from Mr. Boy[kiv], urging me to make proper representations in French and English embassies as to our committee, "United Ukrainian Supreme Council" versus Polonophile committee recently organized in Paris. In view of the fact that we must act very quickly and have our own nationalistic committee to represent our movement of liberation of Ukraine, I believe it would be necessary to make such representations in the French and British embassies in the name of the Organization for the Rebirth of Ukraine, to the effect that the Polonophil committee does not represent the Ukrainian masses, but only a few individuals. This work must be done very gently, without leaving an impression of a quarrel (among Ukrainian groups). Another representation must be made in regard to the Polish Government in France insisting on recruiting Ukrainians in the Polish legion... Stress that the Ukrainians will be glad to form an Ukrainian legion to serve in France, and to serve as a nucleus for the formation of an Ukrainian state for the dismemberment of Russia.

Про цей польонофільський комітет я фактично нічого певного не знав. Це був ще один зразок того, як мені деколи доручувано різні завдання до виконання в Вашингтоні, не подаючи повних дотичних інформацій — хто, що, як, чому і т. д. Наскільки я розумів, цей комітет в Парижі був змонтований, мабуть на скору руку, людьми з УНР-івського табору. В справі протесту проти примушування українців у Франції вступати до польської армії інтервенцію вже зроблено давно й про те я звітував д-рові Мишузі. Чому професор звернувся в тій справі так пізно, я не знав — можливо, що зробив це після другого заклику від Бойкова. Відповідаючи проф. Грановському, я заявив, що в справі легіону у Франції я вже був в амбасаді та переповів йому з яким результатом. Польонофільського комітету я навіть не торкався і дораджував, що в тих справах ОДВУ повинна звернутися до амбасад письмом. (Мій лист з 20 грудня.)

При цій же нагоді я ще раз торкнувся справи нашого комітету: «...Сьогодні читав передовицю „Свободи“, де далше обстоюється... що діяння Верховного Комітету таки повинно бути обмежене до Америки... Що властиво тепер вийде з того, коли будуть два комітети? Конче треба доложити старань, щоб ту ситуацію виправити...»

Під кінець року увагу на ту цілу контрверсію звернув також головний організатор ОДВУ, адвокат Теодор Свистун з Філядельфії, який, як виходило, не був в курсі справ, бо ніхто його не інформував. В листі з 26 грудня, овіяному критикою супроти наших провідників в Європі, він писав мені: «Ти пишеш, що Голова [д-р Грановський] творить ще один провід. Як справи тепер виглядають, то провід може вибрати лише всеукраїнський конгрес скликаний Об'єднанням, і якщо голова склеїть щось інше, то тим лише ще глибше закопає підірваний авторитет організації тут.» До того додав він своє нарікання: «Просто не знаю, чому ніхто не переписується зі мною? Кожний робить секрети, які не мають ніякого значення, а в той самий час не засягають опінії в людей, яким справа лежить на серці і які може дещо таки порадили б. Не пишу цього як ображений чоловік, але просто здаю собі справу з ситуації і думаю, що

варто їм вказати на різні дурниці, яких вони допускаються в такий тяжкий для нас час.» Не знаю точно на кого Свістун нарікав, бо могло це відноситися так до тутешніх наших лідерів, як і до тих в Європі.

Про всі ті справи я обширно поінформував Є. Онацького в Римі (лист з 18 грудня 1939 року), який тоді вдержував з нами зв'язок для ПУН. Я переповів цілу ситуацію та як вона розвинулася, зазначаючи, що «Ціла біда в тому, що концепція, а то й мабуть склад наміченого тіла, запропонованого професором [тобто, згаданий комітет з 5-ох членів ОДВУ], йде в розріз з концепцією... Об'єднання відносно характеру, обсягу діяння та складу того тіла... Об'єднання думає, що комітет повинен складатися з заступників усіх груп, вибраних на всеукраїнському здвизі, що круг діяння повинен бути обмежений до Америки, [тому що] бояться, що заплутавшись в чужі терени, [комітет може наткнутися на] комплікації, а найкраще буде, коли звідси все будемо робити...» Далі: «Тепер положення таке: Об'єднання, на підставі ухвали [свого] конгресу, вже проголосило скликання Всеукраїнського Конгресу на 16 й 17 березня (1940 р. Дату відтак змінено — Є. С.). Комітет очолюваний професором дотепер лише частинно зреалізований, на канадським терені. Професор, як мені відомо, має вести, чи вже веде, тиху роботу над оформленням того комітету з елементів, на які покладає надії... Як справи розв'яжуться, не можу передбачити.»

При цій нагоді вважав я за відповідне пригадати Є. Онацькому, що Провід надав був Об'єднанню «певні моральні повновасті», та що, як ми довідалися окружною дорогою — з зізнання Ревюка перед Комітетом Даеса — д-р Мишуга, під час свого перебування в Європі попереднього року, осягнув певні порозуміння з Проводом (Грибівським і Барановським) щодо нашої Організації.³¹⁾ Тут я мав на думці мнимий договір, що всяка політична робота ОДВУ мусіла б вперед бути апробована Об'єднанням. І додав я в своєму листі: «очевидно, що в теперішній так важливий момент вони бажають певних консеквенцій...: виринає питання, хто, властиво, є покликаний таке тіло творити?» Словом, тогочасне положення на американському терені

мабуть чи не було «дивидендою» двоїстої організаційної тактики Проводу, якої додержувалося на тутешньому терені. На ці зауваги я ніколи не дістав відповіді.

* * * *

Як вже вказує вищенаведений лист організатора Свистуна, в другій половині 1939 року ми не тільки були під обстрілом ворогів та під наглядом державних властей, але наша організаційна структура почала захитуватися, а паралельно з тим закрадалися нелад, недовір'я, сварливість та поважна доза звичайного страху. Певна доза реалізму в поставі Голови ОДВУ могла довести до кращої співпраці з Об'єднанням та до більшої спаяності в нутрі ОДВУ. З другого ж боку, дещо твердості в позі Об'єднання, особливо д-ра Мишуги, перед погрозами соціалістів та всяких інших елементів, що сичали ненавистю до націоналізму могло запевнити націоналістам далеко більший вплив на Український Конгресовий Комітет Америки. Але, кінець кінців, всі ці заходи, вся та запопадливість над збереженням чистоти української визвольної справи, в дальшому не мали великого реального значення. Пізніше створений УККА не відіграв, і фактично не мав нагоди відіграти якоїнебудь важливої ролі під час війни.

Не допомогли справі також і неприємні, сумні вісті, що вже тоді, під кінець 1939 року, перекрадалися до нас з Європи про те, що діялося в революційному таборі. Бо хоч «розбрат» в ОУН датується десь від початку лютого 1940 року, а остаточний розкол від серпня того ж року, під кінець 1939 року вже вичувалося, навіть тут в Америці, що в нутрі ОУН виринули якісь важкі непорозуміння. Перед нами в недалекій будучності були події, які покотилися непередбаченим руслом — розлам в ОДВУ, коли Євген Ляхович, колишній представник ОУН в Лондоні, покликав до життя Організацію Оборони Чотирьох Свобід (ООЧС), зложену з частини ОДВУ, яка стала по боці Степана Бандери; скликання Першого Конгресу Українців в Америці та покликання до життя УККА, отже комітету зовсім не такого як проф. Грановський і ми, майже всі в ОДВУ, бажали; вибух війни з Японією та цілковите припинення

контакту з Проводом в Європі; вкінці, зачинення Українського Бюра в Вашингтоні (під кінець 1940 року) через брак фондів.

Реасумуючи переживання ОДВУ під час світової завірюхи, бодай у формі особистого спогаду, хочу підкреслити, що був це пробний період, в якому організація виказала свою моральну силу. З вибухом війни в Європі активність ОДВУ сповільнилася. Угорщина забрала Карпатську Україну, в Польщі українська проблема перестала існувати враз із самою Польщею, а Советський Союз, так само як Німеччина, була в наступі. Що більше, Український Націоналістичний Рух був напередодні розбрату.³²⁾ Все це мало паралізуючий ефект на американських українців. Наступило замішання і вагання. Фінансова жертвенність громадянства, очевидно, драстично підупала, і всякі проекти ОДВУ, що вимагали поважніших витрат, були зменшені або припинені.

Відтак прийшли удари, майже смертоносні. Як наведено вище, насамперед прийшли конгресові інвестиції з боку Комітету Даеса; після цього, наскок Еф-Бі-Ай на приміщення Центральної Управи ОДВУ та індивідуальні допити провідних членів ОДВУ в різних місцевостях — в Нью-Йорку, Вашингтоні, Чикаго та Мінеаполісі; вкінці, публічні напади на нас, в пресі і в книжках, з боку наших давніх ворогів, які немов вичікували нагоди на підірвання нам ніг. Закиди, що сипалися на нас, мали різноманітні форми, але всі вони зводилися до спільного знаменника: діяльність ОДВУ, мовляв, була по суті протиамериканською (*un-American*), розрахованою на користь для Німеччини. І ось іронія: дві тоталітарні системи, счіплені в смертельному бою, змогли якимсь чином запламити чисту силу, що ворожо сприймала обидві — силу свободи, яку репрезентувала українська визвольна справа.

З тих тарапатів ідея свободи вийшла переможно: Департамент Справедливости не прийняв ніяких легальних кроків проти когонебудь із членів ОДВУ чи її прихильників — як і треба було сподіватися. Не було ніякого правного оскарження, ніякої розправи, ніякого засуду проти когонебудь з тих, що були членами або мали зв'язки з ОДВУ,

за порушення федерального чи якого іншого закону. В світлі правди, наклепи на українців в Америці зникли як мряка на сонці.

Всупереч тим наглядним доказам української невинности, лихі сили, які традиційно поборювали справу, продовжують своє злочинне фабрикування і ширення брехні розрахованої — з жахливо холоднокровоною доцільністю! — на знищення правди про українську націю. Абсолютно фальшиві оскарження, якими закидувано американських українців в 1930-х роках та під час другої світової війни, повторюється сьогодні як свіжі та, мовляв, більш детальні «ревеляції»; скандалізується ОДВУ й інші українські організації та деяких осіб, як прислужників Німеччини, як це ось робить кореспондент (?) «Нью-Йорк Таймс» Чарльз Гігем в своїй книжці «*American Swastika*», що появилася в 1985 році — близько пів століття після мнених злочинів.³³⁾ Попередньо, в 1971 році, інший пасквіліст, який набув слави як «знавець» всяких конспіративних рухів, Ладислас Фараго (родом з Мадярщини), вийшов з подібними фабрикаціями проти нашого руху в ЗСА в його «*The Game of the Foxes*».³⁴⁾ Він також утотожнював ОДВУ з російськими білогвардійськими фашистами під проводом Анастасія Вонсяцького, так як це робить Гігем.

Ці, що стояли в рядах ОДВУ, сповнили моральний обов'язок супроти рідної землі чи землі їхніх батьків. Головне також і те, що не зневажили своїм чином своєї прибраної батьківщини, зберігаючи її принципи засадничих людських свобод та моралі.

* * * *

Закінчуючи свій спогад про цей переломний період, мушу згадати ще про одну важливу подію у Вашингтоні — постання в 1939 році першої організованої української громади в столиці ЗСА. Це був початок теперішньої «вашінгтонської» громади. Постали українські церкви та школи українознавства, прибуло багато української інтелігенції, постали численні організації. Зараз, коли пишу ось ці рядки (початок 1986 року), та громада гучна й велика, хоч могла б бути краще сконсолідована. Початкам цієї громади присвячую окрему, кінцеву частину цього спогаду.

ПРИМІТКИ

1) Радіограма до УПС в Нью-Йорку від Омеляна Сеника-Грибівського з Цюриху 8 липня 1938 р.: «Конгрес відложений на пізніше, тепер тільки здвиг, звідси виїде трьох — Грибівський». «Здвиг», це маніфестація в Нью-Йорку. Четвертим членом ПУН висланим до Америки був Олег Кандиба-Ольжич, який прибув до Нью-Йорку скоріше.

2) Андрій Кість був відомий закарпатцям зі своєї ролі у фільмі про Закарпаття, зробленому в Празі на початку 1930-х років, та вчитель і популяризатор українського народного танку на Закарпатті, зокрема в Ужгороді.

3) William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich* (New York, Simon and Schuster, 1960), p. 377. Shirer's remark: «...My diary notes... make it clear that the Czechs knew perfectly well that Runciman had been sent by Chamberlain to pave the way for the handing over of the Sudetenland to Hitler. It was a shabby diplomatic trick.»

4) Winston S. Churchill, *The Second World War* — vol. I, *The Gathering Storm*, pp. 291 ff. and chap. 17, «The Tragedy of Munich» — particularly pp. 299-303 (Houghton Mifflin Co., Boston, 1948).

5) Українську Пресову Службу (УПС) в Нью-Йорку відчинено при кінці серпня 1937 року. Перше число бюлетеня УПС вийшло з датою 20 жовтня 1937 р. Зараєстровані як формальні фундатори були члени Центральної Управи ОДВУ: В. Череватюк — місто голова, С. Криван — скарбник, В. Гельнер — фін. секретар, Є. Скоцко — гол. секретар.

6) Обширний історичний перегляд подій на Закарпатті в тому періоді можна знайти в працях проф. д-ра Петра Стерча, головню в його книжці «Карпато-Українська Держава», стор. 288, з документами. Вид. Наукового Т-ва ім. Шевченка, Торонто, 1965 р.; в англійській праці: Peter G. Stercho, Ph. D., *Diplomacy of Double Morality: Europe's Crossroads in Carpatho-Ukraine, 1919-1939*, New York: Carpathian Research Center, 1971, pp. XXIII, 496 illustr.; а також: в його розвідці «Словацько-українські взаємини 1938-1939», стор. 20, вид. «Сучасність», Мюнхен, 1965 р.; «Урядова координація операцій мадярських і польських терористів у Карпатській Україні в 1938-1939 роках», стор. 26, В-во «Америка», Філадельфія, 1971 р.; його ж «Національне відродження Карпатської України» в «Організація Українських Націоналістів 1929-1955» на стор. 187-212, Париж, 1955 р.

7) Повновласті (оригінали є в моєму посіданні), виписані на моє ім'я, надіслали: Комітет Оборони Закарпаття в Нью-Йорку, Центральна Управа ОДВУ, Українське Національне Об'єднання в Канаді, Українська Стрільська Громада в Канаді, Молоді Українські Націоналісти в Канаді, Організація Українок Канади ім. Ольги Басарабової в Канаді. У Відні, коли ми туди прибули, Делегація Карпатської України, за підписом голови Юліяна Химинця, виписала окреме ствердження, що я був відпоручником ньюйоркського Комі-

тету Оборони Закарпаття в справі ведення «акції допомоги [Карпатській Україні] на європейському терені, зокрема на Закарпатті в порозумінню з урядовими чинниками Карпатської України».

На тему американської делегації до Карпатської України запанувало деяке непорозуміння. Приблизно тиждень перед нашим виїздом з Нью-Йорку, Комітет вислав на Закарпаття двох окремих представників — друга Габода, якого відтак включено також до складу нашої делегації, і о. Володимира Капішинського, також уродженця Закарпаття — яких завданням було долучитися до згаданої Делегації Карпатської України в Відні для співпраці. Про о. Капішинського, як делегата, і взагалі як особу, я нічого перед виїздом до Європи не знав і його ніколи не стрічав. У Відні я чув про «ще одного представника» ньюйоркського Комітету, який, як я розумів, виконував своє завдання менш-більш самочинно. Пригадую, що коли друг Габода прибув з Ужгороду до Відня, щоб долучитися до нас, його питали про співвариша його поїздки. Його відповідь була для мене неясна — «о, він пішов між своїх». (Повідомлення про вислання о. Капішинського та Габода до Європи окремо появилось в бюлетені ньюйоркської УПС, ч. 22, 15 жовтня 1938 р., якого я перед виїздом до Європи не бачив. Рік пізніше, згадка про них виринула під час свідчення Омеляна Ревюка перед конгресовим комітетом у Вашингтоні, про що більше буде на дальших сторінках.)

8) Головну функцію в тому центрі сповняв Кость Мельник, золота людина, який, як експедитор різних акцій та поїздок з рамени ПУН, «тиранізував» нас своїми швидкими маневрами — все це в ім'я справи. Зате Барановський і Сенік-Грибівський були одушевлені його співпрацею.

9) Петро Стерчо, вицезгадана стаття «Національне відродження Карпатської України», стор. 198.

10) У вицезгаданій статті «Національне відродження...» (стор. 206), Стерчо каже, що «в перших днях урядування в Хусті переорганізовано УНОборону під назвою Організація Національної Оборони Карпатська Січ...» І додає: «Військовий штаб ОНОКС спочатку очолював полк. Аркас...» Хочу звернути увагу на це, що полк. Аркас був комендантом цієї організації ще в Ужгороді й тоді вже вживалося назви «Січ», хоч ця парамілітарна організація, що була створена 4 вересня 1938 року в Ужгороді молодими українськими націоналістами мала офіційну назву «Українська Національна Оборона». Видно, що закарпатські соборники тужили за «Січчю».

11) Директором (*announcer*) цієї української радіопрограми була молода людина на ім'я Пелипенко. Не пригадую його першого імені, знаю лише, що це був син о. Олексі Пелипенка. Пару років пізніше, під час війни, о. Пелипенко прибув до Вашингтону з Аргентини й навідався до мене. Сказав, що дістав мою адресу й інформації про мене в Нью-Йорку. Такі візити новоприбулих до столиці не були для мене рідкістю. У Вашингтоні він не залишився, але часто туди навідувався і стрічався зі мною, ніби як давній знайомий. Евентуально, о. Пелипенко відіграв сенсаційну й незвичайну для священика роллю у звісному протинімецькому судовому процесі в Гарт-

фордi, Коннектикет, який почався 28 липня 1942 р., а перед процесом — в розшуках державних американських властей за німецькими агентами та коляборантами. В той час о. Пелипенко був католицьким священиком; попередньо він був православним священиком. Про роллю о. Пелипенка візаві американських розвідчих властей розмашисто розписується пасквіліст *Charles Higham* у своїй книжці *American Swastika* (pp. 125-33), про якого більше на дальших сторінках.

12) Назва книжки мала бути «Україна — її землі, населення, духовна й матеріальна культура». Був це збірник 28-ох статей, виготовлений науковими силами з ініціативи з її під редакцією Українського Академічного Комітету в Празі. Його мала видати Українська Пресова Служба в Нью-Йорку. Умова з 17 грудня 1938 р., підписана професором Д. Антоновичем та А. Яковлевом за Академічний Комітет і мною за УПС, зазначувала, що «коли б видавець не видав книжки, тоді він повинен повернути Академічному Комітету свій рукопис зі всіма прилогами.» Рік пізніше, очевидно, відіслати рукопис до Праги було неможливо.

13) Лист від друга Костя Мельника до мене з 18 вересня 1980 р.

14) В розмові зі мною 1 вересня 1980 р. для окреслення функцій сотн. Ярого в ОУН, п. Сокіл вжив, у порівняльному сенсі, слова «амбасадор».

15) Ярослав Гайвас «Воля ціни не має», стор. 157-58. Вид. «Срібна Сурма», Торонто, 1971 р. Сотник Ярій ще жив, коли Гайвас писав свій спогад.

16) Там же.

17) Костянтин Зеленко «Великобританія і Україна» в «Євген Коновалець і його доба», стор. 902-903; гл. також Євген Ляхович «Діяльність ОУН в Лондоні в 1933-1935 роках», там же, стор. 707-25.

У своїй статті Зеленко подає теж ось таке: «Нині маємо... змогу довідатися, що за лондонською діяльністю Євгена Ляховича слідкувала також військова розвідка (*M 15 — Military Intelligence*). І хоч ця остання уважала, що «Слід було б дивитися на УВО радше як на зграю шпигунів і провокаторів, ніж політичну організацію, віддану серйозно справі самостійности України» (витяг зі звіту *M 15*, пересланого 3 листопада 1939 року до *Foreign Office* і до *Home Office*), у *Foreign Office* позначено цей звіт заміткою: «В тій інформації нема нічого такого, що мало б виявити чи довести, що діяльність тих двох організацій [ОУН і УВО] має злочинний чи хоч би підозрілий характер. Не вимагається дальшої акції в цій справі». (Повищі читати є в перекладі Зеленка.) Дивно, що Зеленко ані словом не згадує про роботу в Лондоні Степана Давидовича, якого полк. Є. Коновалець вислав туди як представника ОУН після того, як Ляхович повернувся до Америки.

18) Мала новинка про відкриття УПС в Нью-Йорку появилася у публікаційному журналі *Editor & Publisher*, Oct. 30, 1937, p. 36.

19) Lancelot Lawton «Ukraina: Europe's Greatest Problem», *Contemporary Russia*, London, Spring 1939. Перше число цього квартальника появилася 1936 року під назвою *Contemporary Russia and her*

relations with her neighbors. В цьому числі (1936 р.) надрукована була стаття Романа Смалъ-Стоцького, відомого українського професора Українського Наукового Інституту при Варшавському Університеті, п. з. «*National Movements in the Soviet Union*». Під час моїх відвідин в Лондоні, тогочасне число того журналу принесло дві статті про Карпатську Україну, одну з-під пера нашого друга С. Давидовича (Stephen Davidovich, «*Carpatho-Ukraine*», *Contemporary Russia*, London, Winter 1938, pp. 421-26), другу анонімного автора, англійця, п. з. «*Ukrainian Nationalism*» (pp. 410-20). Тим анонімним автором був, мабуть, Ленселот Лотон.

20) Відчинення Бюро було проголошене в «Свободі», за 25 березня 1939 р. Гл. теж *The Washington Post*, Mar. 25, 1939; *The Washington Evening Star*, Mar. 24, 1939.

Бюро було корпорацією, «тростистами» якої були Євген Скоцко, Григорій Шлопак та Теодор Карпин. (Ці два останні були одні з перших, давніх мешканців Вашингтону.) Це була перша українська інформаційна станиця в столиці ЗСА. Її попередили українські представництва, які мали державний характер. В 1919 році відчинив у Вашингтоні канцелярію Юліян Бачинський, посол Української Народньої Республіки, якого завданням було здобути Західній Україні дипломатичне визнання З'єдиненими Стейтами Америки. В половині 1921 р. у Вашингтоні відкрито представництво Західньо-Української Народньої Республіки, яке очолював Лука Мишуга. Це було зусилля здобути визнання для уряду Євгена Петрушевича.

21) Arthur Miller, «*Over the Coffee*», *The Washington Post*, June 21, 1939.

22) See, f. i., «*Wheat and Chaff*», *The Evening Bulletin*, Philadelphia, June 21, 1939.

23) Хоч лист був анонімний, ми знали від кого він прийшов. Автором був Edward Francis Sullivan з Бостону, бувший інвестигейтор Комітету Громадянських Прав, який появилсь в той час серед нас як прихильник нашої справи. Очевидно, як і з іншими добровільними «прихильниками», ми були обережні з ним, хоч скоро переконалися, що він нам лиха не бажав. Його вістря було скероване кудись інде.

24) Тяжко було устійнити, чи в той же день Центральну Управу ОДВУ відвідали також агенти ФБІ, як запевняли нас друзі. Одначє гості з ФБІ там напевно були, хоч можливо не в той самий час.

25) *Minneapolis Times-Tribune*, Jan. 10 and 11, 1940.

26) See *Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States*, hearings before the Special Committee on Un-American Activities, House of Representatives, 76th Congr., 1st sess. (Washington, U.S. Government Printing Office, 1939), v. 9, pp. 5259-5322. (Library of Congress No. E 743/.5/.A4).

27) «*Ukrainian Case Grossly Misrepresented by Propaganda*», *The Minneapolis Morning Tribune*, Sept. 19, 1939; «*Says Ukraine Asks Only Independence*», *Minneapolis Star-Journal*, Sept. 19, 1939.

28) Я не був початково в переписці з Європою в справах центрального комітету та легіону. Більш детальні інформації про ці справи можна мабуть знайти в архівах проф. Грановського, Центральної Управи ОДВУ та д-ра Мишуги, а також правдоподібно в архіві канадського Українського Національного Об'єднання.

29) В Європі в той час проф. Грановський зустрічав багато провідних людей, включно до представників ПУН. В поштової картці, датованій 11 липня 1939 року з Братіслави, він писав: «...привіт з Братіслави. Це зараз маю нагоду бачитися з багатьма представниками К. У. [Карпатської України] та деякими членами уряду. Багато вражень та переживань...» Дискутовані тут доручення зовсім певно були передані йому в часі цієї подорожі.

30) Про такі «контакти з державними чинниками» в ЗСА та Канаді, як також чи проф. Грановський мав якийсь певний договір з УНО в Канаді, мені невідомо.

31) Лист д-ра Мишуги до Омеляна Ревюка з Парижу, датований 8 жовтня 1938 р., якого читано перед Комітетом Даеса, вклучав ось таку частину (передаю в перекладі зі змісту зізнання): «Я досягнув порозуміння з Проводом [Грибівським і Барановським], що ОДВУ не буде вести ніякої спеціальної загальної [?] акції без [попереднього] порозуміння з Об'єднанням Українських Організацій [в Америці]. Всі розпорядження про такі акції будуть вислані до Об'єднання для переглядання та провірення, чи нема в них нічого шкідливого.

«Резолюції про незалежність (Карпатської України — Є. С.), які прийнято на З'їзді ОДВУ, справі не помогли. У всякому разі, вони були передчасні й тому могли навіть пошкодити справі. Такої ж думки є Онацький, як і ті в Парижі. Я писав листа Грибівському, щоб дав телеграфічно приказ ОДВУ не починати ніякої політичної акції без порозуміння з Об'єднанням.» (Гл. вищезитоване *Investigation of Un-American Propaganda Activities*, р. 5305.) Сумніваюся, що Грибівський або хто інший з Проводу вислав такий «приказ».

32) Відносно розбиття в ОУН гл. Зиновій Книш «Розбрат». Вид. «Срібна Сурма», Торонто, 1960 р.; також John Armstrong, *Ukrainian Nationalism* (New York, Columbia University Press, 1963).

33) Charles Higham, *American Swastika* (Garden City, New York; Doubleday & Co., 1985), pp. 117 ff. and 125-33.

34) Ladislav Farago, *The Game of the Foxes* (New York, David McKay Co., 1971). See pp. 432-447.

Початки Української Громади у Вашингтоні — 1939

A new national society was organized in Washington last night when the Ukrainian-American Society was formed...

The activities of the new group are to center around cultural programs, good fellowship and friendly relations with other social groups.

...Speaking of the Ukrainians, (newly elected) President (Gregory) Shlopak said last night: "The Ukrainians are a highly gifted people... Courage, wisdom and indomitable will to survive characterize the Ukrainian people and preserve them from oblivion and give them strength to continue their noble struggle for national independence..."

"*Washington Times Herald*", Aug. 4, 1939, report by Vylla Poe Wilson.

We are purely a social club, finding enjoyment in our gatherings and affairs with people who have our Ukrainian background. It's a treat, indeed, to hear our native tongue in a city that (once) seemed so strange to most of us...

From the secretary's letter to Nancy Gawroda, of Washington, D. C., Feb. 27, 1941.



УКРАЇНСЬКИЙ НОВОТВІР В СТОЛИЦІ ЗСА

По другій світовій війни Вашінгтон став місцем поселення і організованого громадського діяння досить великого числа українців, у більшості так званих «нових», повоєнних імігрантів. В час писання цих рядків (весною 1984 року), ці нові поселенці та їхні тут уроджені діти й внуки становлять громаду, яка сягає до кількох тисяч осіб і є одним із найбільш рухливих українських осередків на еміграції. Інтелектуально вона стоїть на поважному рівні, головню завдяки згуртуванню в ній чимало української інтелігенції на праці в державних установах, а її праця йде по жвавливим темпом, особливо в культурній ділянці та на церковному полі, хоч деколи при співучасті позамісцевих талантів. Є три парафії (дві католицькі й православна), є школа українознавства, і — неминуче! — цілий ряд різноманітних українських організацій.

Напередодні війни, тобто до пізніх 1930-х років, всього того в Вашінгтоні не було. Українську присутність в столиці тоді позначало п'ять чи шість родин та декілька одиниць, які про себе знали й вдержували між собою контакт, але не становили ніякої організації. Було там теж багато української молоді на державній праці, розсіяної по всяких частинах федерального уряду, але ці молоді люди наїхали туди з різних околиць ЗСА і, за малими виїмками, одні про других не знали й становили масу ізольованих одиниць. Хоч культурно споріднені, вони не мали змоги познайомитися та об'єднатися.

Попередньо місто Вашінгтон не було зовсім чужим для американських українців. Продовж біжучого століття, а вже

ж від кінцевої фази першої світової війни, коли український нарід був у зтяжній боротьбі за державне визволення, до Вашингтону знечата прибували українські діячі, так представники нашої еміграції, як і делегати з рідного краю, а в тому й церковні достойники та висланці українського уряду, які шукали в уряді ЗСА підтримки для справи визволення України. Та такі мандрівки одиниць чи делегацій до столиці ЗСА, це були одноразові «експедиції»; не було там ніякого постійного українського поселення, як згадано, за виїмком кількох родин та одиниць.

Та ось в 1932 році українські мешканці Вашингтону вперше дали про себе чути. Вони, хоч і були дуже маленькою горсткою, виступили в ролі господарів і церемоніально вітали визначних українських гостей, які прибули до столиці, щоб взяти участь у святкуванні двістиліття народження Джорджа Вашингтона.

Святкування річниці Вашингтона було великим моментом для американської нації, і українська громада в ЗСА, в дусі лояльності та вдячності супроти прибраної батьківщини, рішила взяти участь в широкозапланованій програмі того свята. Місто Вашингтон було осередком цих комеморацій, і тут програма була накреслена на довший час. Американський комітет свята прийняв українців до участі в мистецькій програмі й призначив для них день 1 травня. Спеціально створений для цієї імпрези український комітет, з осідком в Нью-Йорку, передав підготову й виконання відповідної концертної програми двом славним українським мистцям — диригентові Олександрові Кошицеві та балетмайстрові Василеві Авраменкові. Кошиць зформував і вивчив професійний хор, Авраменко підготував велику групу талановитих виконавців народнього танку.

В день перед виступом в залі «Вашінгтон Авдиторіум» (яка зараз вже не існує), Олександр Кошиць і Василь Авраменко прибули до Вашингтону враз зі своїми асистентами та деякими визначними діячами, як ось д-р Лука Мишуга, головний редактор «Свободи», і тут, на залізничному дворці «Юніон Стейшен», зустріла їх мила несподіванка: згідно з українською гостинністю, сілєю і хлібом привітав їх «місцевий український комітет». Оце вперше

за час існування Вашінгтону українські «автохтони» столичного міста формально взяли участь в праці американської громади, мовляв, як господарі столичної української «оселі».

Хто були члени цього комітету? Знімок, який пізніше репродуковано та поширено у формі поштівки, показує в акті привітання Григорія Шлопака та його молоденького сина Ігоря. Це були представники згаданої вже горстки давніх мешканців Вашінгтону.

На це свято до Вашінгтону прибула маса українців з різних околиць ЗСА. Була це перша масова українська маніфестація в столичному місті ЗСА, якою вшановано пам'ять творця американської держави, а при тому задемонстровано свою рідну культурну спадщину.

Це був передвісник української громади в Вашінгтоні. Минуло, однак, приблизно сім років, заки така громада формально заіснувала.

З розвитком світових подій, Вашінгтон став важливим пунктом для українського політичного діяння, і весною 1939 року відкрито там інформаційне Українське Бюро. Замітним в той час було також згущення в столиці української молоді на праці в державному апараті і виринула думка серед мешканців Вашінгтону, щоб з цієї молоді створити українську організацію.

І це вдалося. Ці молоді люди мали багато спільного: вони були свідомі свого українського походження, а в громадах, з яких вийшли, вони, звичайно, брали участь в українському житті, як на світському, так і церковному полі, ходили до українських шкіл, деякі співали в українських хорах, належали до українських організацій тощо. Тому вони радо повітали поклик до організування українського осередку в Вашінгтоні. Словом, створення організації чекало лише на почин.

Перше зібрання ініціаторів того задуму відбулося 16 червня 1939 року, у власному домі панства Катерини й Григорія Шлопаків, замешкалих тоді при 15-й вулиці, близько Месечусетс евні, норт-вест. Зібрання вів Григорій Шлопак, а секретарював Володимир Петрик, молодий амери-

канський уродженець з Детройту. Присутніми були також Іван Васко (американський уродженець з Чикаго), Ганна Гінглин (сестра пані Шлопак), Юлія і Теодор Карпини (Карпінський), Наталія Кобан, дружина В. Петрика (імени не пригадую), Марія і Євген Скоцко і Катерина Шлопак. (Пані Карпин була родом з Канади; пані Кобан, Петрик і Скоцко були роджені в ЗСА.)

Протокольна записка подає, що збори були скликані (подаю в перекладі з англійського) «з наміром створення українського товариства». Зібрані обговорили запроєктований статут, завдання і назву задуманої організації, як також дотичні організаційні справи (як ось справа приміщення), доручили комітетові двох осіб (Євген Скоцко і Юлія Карпин) викінчити статут та вибрали ініціативну управу в такому складі: Григорій Шлопак — голова, Володимир Петрик — секретар, Юлія Карпин — скарбник, Іван Васко — організатор.

На своїх чергових нарадах (19, 26 і 31 липня) управа вишліфувала проект статуту й назначила реченець на ширші збори для остаточного оформлення організації.

Основою збори, що відбулися вечером 3 серпня 1939 року в приміщенні центральної «Вай-Доблю-Сі-Ей» (*Young Women's Christian Association — Y.W.C.A.*) при вулицях К і 17 норт-вест, одобрили запропоновані завдання і статут організації та прийняли назву *American Ukrainian Society of Washington, D. C.* (Американсько-Українське Товариство Вашингтону, Д.К.). До першої управи Товариства увійшли Григорій Шлопак — голова, Володимир Петрик — секретар, Теодор Карпин — скарбник, Іван Васко — організатор і Юлія Карпин — пресова референтка.

Збори також прийняли пропозицію присутньої представниці «Вай-Доблю-Сі-Ей», щоб нова організація стала членом Ради Групи Національностей цієї інституції (*Y.W.C.A. Nationalities Group Council*), яка щорічно уряджувала мистецькі фестивалі національностей. Присутність нашої організації в цій раді була побажана з практичних причин: вона не тільки давала нагоду українцям брати участь в міжнародних фольклорних фестивалях і входить в зв'язки з чужонаціональними групами, але також — і це дуже важне! — запевняла організації приміщення, отже вживан-

ня кімнат «Вай-Доблю-Сі-Ей» на зібрання, а також велику залу (*Barker Hall*) на імпрези. Назначено двох членів репрезентувати Товариство в цій Раді.

Важливим кроком основуючих зборів було рішення створити мішаний хор, і до цього завдання покликано Марійку Скоцко. Для неї хорове діло не було новим, і вона раділа нагоді для дальшої праці в цій ділянці.

* * * *

На цьому місці мушу торкнутися двох проблем, які виринули в підготові цього спогаду. Перш усього, на мою думку, огляд початкового періоду приблизно одного десятиліття розвитку української громади в Вашингтоні вимагає належної документації. Тому вважаю конечним передати тут, бодай частинно, історію цієї першої організації у відповідних деталях, подаючи дати, назви, імена, дотичні цитати та короткі характеристики подій, деяких осіб та настроїв в нутрі організації. Можливо, що тим я наражуюся на закид зайвої дрібничковости, та дарма! Ця праця базована на архівному матеріалі, з додатком того, що збереглося в моїй пам'яті як учасника (в початковому періоді), а відтак наочного свідка творення та росту цієї організації. Коли ж йдеться про об'єктивність, то хочу вірити, що тут я не пороблю непростимих прогріхів.

Інша проблема, це питання мови. Вживання української мови в діловодстві організації було немислиме; членство не було до того підготоване, і ясно, що тому не можна було на скору руку зарадити. Тому вся переписка, інші письма та рекордові книжки, як теж і мітінги, були ведені лише в англійській мові. Архів, який зараз в моїх руках, виключно англомовний. Цей факт, між іншим, спричиняв деяку трудність у виготовленні цього спогаду, бо всі цитати мусіли бути в оригінальній англійській мові.

В день після основуючих зборів, вашінгтонський часопис «Таймс Геральд»¹⁾ приніс довшу й прихильну статтю про створення української організації, враз із тришпальтовою світлиною групи кількох її організаторів. Ця стаття являється датованим документом про початок організованого життя у Вашингтоні, тому на місці тут буде її частково

зацитувати. Під заголовком « *National Society is Organized by Ukrainian Group* », репортерка *Vylla Poe Wilson* писала:

A new national society was organized in Washington last night when the Ukrainian-American Society was formed at a meeting in the Y.W.C.A. Administration Building.

The activities of the new group are to center around cultural programs, good fellowship and friendly relations with other social groups.

At last night's meeting Gregory Shlopak was elected president. He had had much to do with the calling-together of the group, and all present pledged him faithful support and cooperation.

Other officers were chosen as follows: Walter Patrick, secretary; Theodore Carpin, treasurer, and John Wasko, sponsor. Mrs. Julia Carpin will be in charge of publicity...

Last night President Shlopak announced that a capella chorus is being formed which will participate in the Y.W.C.A. fall folk festival... Miss Marussia Kissel... will have charge of the organization affairs of the new chorus.

...Speaking of the Ukrainians, President Shlopak said last night:

"The Ukrainians are a highly gifted people, with a nature as wide and vast as the steppes of their birthplace..."

"Courage, wisdom and indomitable will to survive characterize the Ukrainian people and preserve them from oblivion and give them strength to continue their noble struggle for national independence... Today their cherished traditions are valuable contributions toward our American culture..."

Хочу сказати декілька слів про Григорія Шлопака. Був це гідний і благородний громадянин, якому належить особливе відзначення за його стремління до створення українського громадського життя у Вашингтоні. Взагалі, жевріло у нього бажання участі в праці еміграції.

Він і його дружина Катруся, обоє зі Східної України, були найдавнішими українськими жителями Вашингтону; якщо були раніші за них, про це невідомо.²⁾ Під час визвольних Змагань після першої світової війни, Григорій опинився в рядах Української Армії і під кінець боротьби брав участь в Другому Зимовому Поході в 1921 році. По війні Шлопакам пощастило дістатися до Америки, де вони замешкали у Вашингтоні в 1923 році. Разом з ними прибула до Вашингтону також сестра Катрусі, Ганна Гудяк (пізніше замужем Гінтлін) зі своєю донечкою Галею.

Григорій був милою, щирою людиною, яка ніколи не лукавила супроти інших, не кривила душею, завжди готова

допомогти в потребі, чи людині, чи організації. Враз із Теодором Карпином, він був дуже допоміжним у формальностях пов'язаних з відчиненням Українського Бюро у Вашингтоні весною 1939 року. А коли під кінець 1930-х років помітною стала присутність у Вашингтоні поважного числа українців, Григорій доложив багато праці, щоб зорганізувати їх у громаду.

По другій світовій війні Григорій дав почин до створення парафії Української Православної Церкви у Вашингтоні і був одним із тих, поруч своєї дружини, що причинилися до її закріплення і росту. Він завжди мріяв про свою рідну церкву на чужині.

* * * *

Організація, про яку тут мова, вже не існує, однак їй варто приглянутися з віддалі багатьох років, ретроспективно кинути оком по періоді її існування й діяльності та занотувати її — бодай коротким нарисом — в історії української еміграції в Америці. Бо постала вона в місті особливого політичного значення, де присутність українців повинна бути помітною, але в той час не була. Це якраз було головним мотивом до створення цієї організації. Очевидно, осудливі зауваження про її характер і діяння є неминучі, але вони не повинні зводитися до наївної вибагливості відносно ситуації, де створення чогось кращого було прямо немислиме. Не можна заперечити, що ця організація сповнила вартісну піонерську функцію в розвиненні української громади в столичному місті ЗСА.

ЯКУ Ж ОРГАНІЗАЦІЮ?

Так молодь, як і старші особи замешкалі у Вашингтоні з ентузіазмом горнулися до нової організації — до української, «своєї» організації, до чогось досі небувалого в столичному місті. Треба тут, однак, різко підкреслити одну характеристику українського населення в тодішньому Вашингтоні: була це в подавляючій більшості молодь роджена в Америці; осіб старшого віку, які колись брали участь в політично-громадській роботі було дуже мало. Молодь ця мала свої поняття про те, як їй ставитися до української

справи. Її відданість і служіння українській визвольній політиці, в якій їхні батьки, емігранти з України так серйозно ангажувалися, не були безмежні й беззастережні, а лише периферійні. Це є незаперечний і неунікнимий на еміграції факт, і чогось іншого від тут уродженої молоді не можна вимагати чи надіятися.

Тому питання про те, на якій базі можна було згуртувати тих молодих людей в організації, що була б суто українською, було предметом розмов між ініціаторами тієї справи ще заки скликано перші збори. Остаточно побазовано організацію на засаді культурного діяння в українському дусі, товариського характеру.

Вищенаведена стаття в «Таймс Геральд» досить влучно відмічує формальні визначення цілей нової організації: «*The activities of the new group are centered around cultural programs, good fellowship and friendly relations with other social groups.*» Цей досить аполітичний, на вигляд майже розважальний характер наміченого діяння проявляється також і в статутівому визначенні, що:

The purpose of the Society shall be to sponsor a Ukrainian chorus and (activities) of social and cultural nature, (and to promote) friendliness and good fellowship.

Поправкою 1947 року, цю точку узагальнено ось так: The purpose of the Society is to provide and promote social and cultural activities among Americans of Ukrainian descent.

Український характер Товариства був виразно підкреслений в частині статуту у відношенні до членства:

Membership is open to persons of Ukrainian descent who are of good personal character (and) recommended by a member of good standing.

Щодо почесних членів, статут зазначав, що:

Persons whose national origin is other than Ukrainian may become members (and) hold appointive offices.

Статут одначе застерігав, що:

So that Society may not lose its Ukrainian character, (the honorary members) may not hold elective offices.

Відносно членських обов'язків, статут включав точки, що ставили такі вимоги:

Members are expected to hold deferential regard for their fellow members and the Board, and to hold the American name and the Ukrainian name in honor and respect.

Members shall refrain from raising controversial political and religious issues during meetings, in order to obviate disharmony tending to undermine the integrity of the Society. Violation of this rule shall be sufficient cause for termination of membership.

Перша вимога, підкреслюючи пошану до українського імени, голосить про український характер організації. Зате друга виказалася релятивно клопітною. Цю вимогу включено в статут з наміром запевнення гармонійного існування, а тим самим і стабільності нової організації, що складалася з членів різних релігійних і політичних переконань. В пізніших роках, однак, це застереження не раз було причиною опозиції проти зв'язування Товариства з українськими політичними групами та акціями.

* * *
*

В очі кидається недостатність — чи пак скромність — вищенаведеної дефініції завдань в порівнянні з традиційними завданнями наших емігрантських організацій. В той час, коли українські організації в Америці, звичайно, приймали за завдання — попри свої особливі неполітичні призначення — допомогу рідному краю, чи навіть підкреслювали солідарність з підпільним визвольним рухом, тут зобов'язання супроти української справи було обмежене до створення хору та до деяких застережень щодо членства і членських обов'язків. Чому ж?

Вище вже натякнено на віддаленість молодого покоління нашої еміграції від української політики як на причину обережності цієї організації супроти політичних справ. Та були ще й інші важливі причини, зумовлені обставинами часу.

Треба підкреслити два фактори, які в колосальній мірі зумовлювали характер завдань та розвиток цього українського новотвору у Вашингтоні. *Перше* — світ стояв напередодні війни. Були це неспокійні часи, навряд чи сприятливі для розгорнення на американському терені української політичної роботи взагалі. Міжнародне напруження поглиблювалося до скрайности і насторожуюче впливало на становище американського уряду, так в закордонній політиці, як і візаві всяких позаамериканських змін, в тому й комунізму, та

проблем етнічних груп в нутрі американського суспільства. Над Європою вже палала загрова надходячого катаклізму. В Німеччині посилювався жорстокий наступ на жидівське населення, у висліді чого в Америці могутнів протинімецький — чи радше протинацистський — сентимент, так серед народніх мас, як і в уряді. А ворожі українцям сили, як вже згадано перед тим, почали з нами розправлятися по-старому, п'ятнуючи справу українського визволення як німецьку інтригу, а його прихильників як німецьких агентів. Все це не могло залишитися без впливу на ментальність нашої молоді в Вашингтоні. Друге — молодь, яку ми рішили організувати, це у величезній більшості були працівники федерального уряду. Для них доказ лояльності супроти уряду та його політики, як і супроти публічної опінії, був імперативом.

Ініціатори Товариства застановлялися над тими проблемами і прийшли до переконання, що найкраще буде схарактеризувати завдання нової організації з поміркованістю. І в цьому не помилялися, бо, як виказалось пізніше, молодь була дуже чутливою якраз до цієї справи. Тому, як уже зазначено, в проєкті статуту видвигнуто творення хору, та взагалі діяння культурного характеру, як головні завдання організації. Форсування якоїнебудь політичної роботи до програми цієї організації було б не довело до нічого путнього.

Негативні наслідки цієї постанови, якої годі було обминути, були з конечности ті, що зорганізована молодь стояла осторонь такої громадянської роботи, яку наша еміграція в Америці традиційно виконувала, уникала утотожнювання з якимнебудь політично-ідеологічним українським середовищем, і не вважала себе покликаною стояти в рядах українського політичного авангарду й у тому характері діяти на вашінгтонському ґрунті. Ці молоді люди не були готові на таке, а в існуючих обставинах, це не був час їх до цього нахилити. Вони гордилися своїм українським іменем і раді були анґажуватися в працю культурного характеру, але не політичного. В такий спосіб вони розуміли своє служіння українській народній справі.

Отже, попри товариський аспект його існування, робота того нового українського осередку була культурного харак-

теру. Український фолкльор, головню пісня і танок, це була спадщина тієї молоді, і вона несла її перед американську публіку, коли була нагода. Українська ідентичність надавала їй специфічного характеру як окремої культурно-етнічної групи й витворювала в неї почуття єдності та сукупної сили. Все це приносило їй психологічне задоволення.

* * * *

Нова організація не була лише паперовим твором, як демонструє перевірка її довголітнього існування. Вона почала свою роботу досить розмашисто й повела її подвійним руслом, як це звичайно діється в осередках нашої еміграції — отже, роботи так серед «чужинців» (читай «американців»), як і серед «своїх». Як уже зазначено, народня пісня і танки були найбільш придатними засобами для тієї праці. Так сталося, що першим кроком організації було щось інше — доповідь на дуже важливу й болючу для українців тему. Невдовзі після її заснування, до Вашингтону завітав д-р Олександр Неприцький-Грановський, професор Університету Міннесота і, тоді, голова Організації Державного Відродження України (ОДВУ), та дав 7 вересня 1939 р. доповідь для членства Товариства про свою недавню подорож до Карпатської України перед її трагічним кінцем.

В той же час Марійка Кисіль (Скоцко) зорганізувала мішаний хор, і в половині вересня почалися співні проби в підготові до надходячого фолкльорного фестивалю під зарядом «Вай-Доблю-Сі-Ей» у Вашингтоні. Цей фестиваль відбувся 7 грудня 1939 р. в *Baker Hall* — *Y.W.C.A.* і уможливив нашим молодим учасникам нав'язати ближчі відносини з іншими подібними групами, до чого чимало причинилися новинки в місцевій американській пресі, wraz із прекрасними світлинами наших дівчат, членкинь хору, в українських народніх строях.³⁾ Скоро після цієї імпрези запрошено двох наших хористок відспівати дует в новорічній програмі 1 січня 1940 р. в організації «Вай-Ем-Сі-Ей» (*Young Men's Christian Association* — *Y.M.C.A.*).⁴⁾

Вслід за тим пішов ряд виступів перед українською публікою. Взагалі, в наступних двох роках програма праці Товариства складалася переважно з таких українських ви-

ступів. Відбулися перші в Вашингтоні традиційні національні святкування — концерти для вшанування Тараса Шевченка (31 березня 1940 р.) і Листопадового Зриву (1 грудня 1940 р.), які були бездоганно зладжені й виконані власними силами. В скромних початкових обставинах організації, це було неабияким досягненням та заохотою для молодого членства. Про ці концерти були звідомлення в українській пресі та передконцертів новинки в місцевих американських часописах.⁵⁾

Українське громадянство в ЗСА було приємно заскочене цим досі нечуваним відгомном українського організованого життя, що доходив з Вашингтону. На місці буде тут згадати як захоплено сприймали ці, хоч і скромні, концерти так члени-виконавці, як і гості в аудиторії, більша частина яких була з-поза Вашингтону (переважно з Балтимору), хоч були також місцеві американці. Наприклад, їмость Юлія Маньовська з Балтимору писала в католицькому часописі «Америка» (Філядельфія, 13 квітня 1940 р.) про перший Шевченківський концерт в столиці:

Американсько-Українське Товариство у Вашингтоні, Д. К., невелике числом і молоде в існуванні, взялося щиро до культурної праці. Доказом цього концерт в честь Тараса Шевченка в неділю, 31 березня, у Y.W.C.A.

Запросили нас із Балтимору, Мериленд, і ми вдячні їм за це, бо всі приявні там... винесли приємне враження з того виступу; всі скріпились духово.

Під умілою управою п. Марусі Кисіль, хорові та сольові співи вийшли дуже гарно. Для мене як жінки особливо приємно було бачити жінку диригенткою хору; поправді це для мене перша нагода видіти українку в тій ролі.

Такі наші виступи в Вашингтоні... це наглядний живий доказ, що... живемо й хочемо жити; маємо свою рідну культуру, літературу, пісню, музику.

Навіть покоління уроджене й освічене в Америці... продовжує культурне життя своїх батьків, та як добрі американські горожани несуть серед своїх клич [свободи], за який працював та страждав Тарас Шевченко...

Ганна Тимчин (зі Скенектиді, Н. Й.), тоді пресова референтка Товариства, яка також брала участь в програмі, прекрасно передала свої враження з концерту в « *Ukrainian Weekly* » (Apr. 13, 1940) :

For the first time in history, the nation's capital was the scene of « Svyato Shevchenka »...

The cream and gold Barker Hall of Y.W.C.A. was filled to capacity with old stock and new Americans. As the rose-velvet curtains were drawn apart for the opening number, the warm rays of the evening sun slipped through the auditorium and touched the portrait of the poet, framed in beautiful cross-stich scarfing and decorated with American and Ukrainian flags.

A moment of silence — it was as if some heavenly message hung in the air, bidding the poet welcome... Then a burst of applause as the attentive audience moved its gaze to the chorus of eighteen girls and boys in native Ukrainian costumes.

Відчувається в тих словах ніжну шанобливість і любов молодій донечки до святости, яку на чужину привезли її батьки.

Прихильно писав про цей Шевченківський концерт у Вашингтоні також анонімний автор «-со» в обширній статті в «Свободі» за 12 квітня 1940 року, з якої цитую:

Членство [Українського Товариства Вашингтону] мало причину радіти, бо припало йому миле завдання перший раз в історії української еміграції в Америці вшанувати пам'ять українського Великого Поета в столичному місті Злучених Держав, в столиці Батька американської нації, якого ім'я Шевченко згадував з пієтизмом...

Радіють тутешні українці й тому, що їхня організація, заснована тому біля десяти місяців, спромоглася влаштувати те свято власними силами. Правда, вони вже кілька разів виступали зі своїми співами й танцями перед американською публікою. Навіть здобули собі деяку популярність. Але коли йдеться про чисто український концерт, то це було їхнє перше зусилля...

Згідно з обчисленням, на залі було понад сто п'ятдесят людей, не числячи учасників програми. Численної української публіки тут нема... тому, очевидно, публіка була чужа. Треба згадати, що на концерт прибуло гарне

число українців з Балтимору, Мд., між ними й о. [Василь] Маньовський з родиною.

Про Листопадове Свято, що відбулося 1 грудня 1940 р., писав «І. Х.» (догадуюся, що це був Іван Харамбура, який в той час студіював в Університеті Айова й принагідно відвідував Вашингтон) в «Свободі» за 20 грудня 1940 року. Цитую з його довшої і прихильної статті:

Перед розпочаттям програми залю почали заповняти місцеві українці і родовиті американці. Рідко трапляється, щоб на наші свята приходили родовиті американці. Та цей раз місцеві українці видно зуміли їх чимсь притягнути. Вони з захопленням слухали української пісні та промов по-англійськи [та] подивлялися наші національні строї, в які були прибрані наші хористки й хористи.

З розвитком своєї діяльності, Товариство поширювало й затіснявало зв'язки так з українськими, як і з подібними не-українськими організаціями. Програми мітінгів обіймали і поважні справи, і такі, що виринали з природного в молоді нахилу до «гуд тайм». Протокольна книжка чимало говорить про одне й друге. Йшли не раз гарячі дискусії про «бажані» зміни в статуті, про це, як ставитися до української політики в Америці, про стосунки з чужими групами, про виступи хору чи танцюристів (коли їх уже зорганізовано), а попри це, зовсім зрозуміло, ще й про всякого роду розваги. Треба зазначити, що ті розривкові ескапади лише виповняли інтервали між більш серйозними подіями. Головним було те, що Товариство стало якраз таким живим осередком для нашої молоді, як і для старших осіб, про який мріяно в минулому.

В дуже живій переписці, управа розповсюджувала інформації про організацію, а прихильний відгомін надходив з усіх боків. Все це вдержувало організацію в стані піднесення, позитивного напруження, а одиницям справляло радісне почуття приналежності до неї. Цитую тут для зразку частину листа секретарки Ганни Тимчин, як вона відповідала на запити про організацію, що надходили з-поза Вашингтону:

We are a new organization, having been in existence less than two years, with a comparatively small membership. However, we are working hard to spread the news of our society to new (Ukrainian) people coming to the city.

We are purely a social club, finding enjoyment in our little gatherings and affairs with people who have our Ukrainian background. It's a treat, indeed, to hear our native tongue in a city that (once) seemed so strange to most of us. We are affiliated with the Nationality Department of the Y.W.C.A.

The Society sponsors a Ukrainian chorus. We are fortunate in having in our group a young lady who has been very active in Ukrainian concert work in other cities. Under her direction the chorus has done some very commendable work in the form of concerts and very recently a play.

(Excerpt from a letter to Miss Nancy Gawroda of Washington, D. C., Feb. 27, 1941.)

Візерунок це молоді душі в тузі за своїм рідним — «it's a treat, indeed, to hear our native tongue in a city that seemed so strange to most of us.» Словом, теплота українського вогнища в столиці, що дотепер була для нас майже *terra incognita*.

В 1940 році молода вашінгтонська громада нав'язала співпрацю зі своїми сусідами в Балтиморі. Балтиморська громада існувала вже від довшого часу, а головним осередком її діяння була українська католицька церква Св. Михаїла, при Вулф вулиці, де парохом був о. Василь Маньовський. (Був у Балтиморі також Американсько-Український Демократичний Клуб, політична організація, в якій поважну роль відігравав відомий громадянин Осип Приймак. Його донечка Євгенія (*Genovieve Prymak*) була дуже активною членкинею вашінгтонської організації.)

В розгоні своєї роботи, молоді вашінгтонці здобулися на відвагу поставити аматорську п'єсу для балтиморської громади. Скромненька це була п'єса — одноактний водевіль «Сватання на вечерицях» (Стародуба) — бож у відсутності більшого числа драматично виробленого персоналу не можна було мріяти про щось поважнішого. Зате факт, що її заплановано й підготовлено у Вашингтоні був у той час чимсь нечуваним. Виставку підготувала диригентка хору, а ролі були обсаджені членами Товариства. Пригадую, як їмость Юлія Маньовська вітала вашінгтонців теплими словами зі сцени в залі католицької церкви, де п'єсу ставлено (9 лютого 1941 р.). Згадка про виставу була в українській пресі.⁶⁾

Скоро після того слідував Шевченківський концерт в Балтиморі (31 березня), виконаний спільно балтиморською і вашінгтонською групами під проводом дир. Івана Бойка,⁷⁾ а місяць пізніше вашінгтонський хор взяв участь в програмі *Ukrainian Fashion Show*, яку влаштувала Українська Жіноча Громада під особистим зарядом відомої української діячки та голови УЖА Олени Лотоцької, українська католицька парохія в Балтиморі та Американсько-Українське Товариство Вашінгтону. Виставка відбулася в *International Center of Y.W.C.A.* Мистецьку частину програми на цій імпрезі виконали Український Клуб Танцюристів з Балтимору і хор з Вашінгтону.

Це були початки майже симбіотичної, що так скажу, співпраці сусідних громад, яка продовжувалася, в меншій чи більшій мірі, через довгі роки. Ці громади себе взаємно спомогали, особливо в різних народньо-мистецьких імпрезах.

Вся та активність давала вашінгтонській організації позитивне свідчення про її українську духовість, але, як уже згадано, з певною дозою аполітичності. Для зразку наведу ситуацію, яка виринула в зв'язку з Першим Конгресом Українців Америки, що відбувся в *Washington Hotel* у Вашінгтоні. Товариство Вашінгтону участі в Конгресі не взяло. Не пригадую, чи організація одержала формальний заклик до участі, однак на зборах Товариства 9 травня дискутовано вже вдруге цю справу й рішено делегатів на Конгрес не висилати. Це було сумне рішення, хоч, на жаль, воно іншим ледве чи могло бути. В ньому знову проявилася настроженість молоді на державній праці відносно політичної активності етнічних груп всякої барви. Були це часи грізної нагінки на комунізм, нацизм та інші ізми з боку конгресової *Unamerican Activities Committee*, а недосвідченим в таких справах американським уродженцям не легко було зорієнтуватися хто був чим, ані теж не легко було накинути їм якінебудь запевнення в таких справах. Зате збори рішили листовно запропонувати організаційному комітетові Конгресу услуги під час Конгресу. Комітет це прийняв, і членкині Товариства служили як «ошереттс» в часі концерту, який на закінчення Конгресу відспівав позавашінгтонський хор під проводом Олександра Кошиця.⁸⁾

НАСТАЛА ВІЙНА

Коли під кінець 1941 року З'єдинені Стейти Америки опинилися у війні, заіснував настрій, що диктував зовсім інший підхід до місцевої громадської роботи. Сили американського суспільства були звернені на «вор ефорт» — на посилення бойового фронту на всіх відтинках. В обставинах цієї воєнної напруги, та деякого розгардіяшу, що запанував після японського нападу на Перл Гарбор, в початкових місяцях не було багато місця на свобідну громадську працю.

Активність української організації в Вашингтоні також дещо сповільнилася. Збори організації відбувалися регулярно та ведено працю таку, яка була тоді можливою. Багато юнаків покликано до війська або перенесено з Вашингтону на працю в інших місцевостях, і дівчата самі були примушені займатися організацією. Та не тільки праця, але й провід перейшов у руки жінок. Наприклад, як виказує протокольна книжка, управа на 1942 рік, яку вибрано на зборах 4 грудня 1941 р., отже три дні перед японським нападом, була майже виключно чоловічого складу, але вже на початку липня 1942 року треба було вибирати нову управу, до якої увійшли самі жінки, за виїмком посту скарбника. Причина? Мужчин покликано до війська. Управа на 1943 рік була майже вповні жіночого складу (за виїмком заступника голови), а в 1944 році вона складалася вже з самих жінок.

З бігом часу до організації почали прибувати нові члени, українці, яких воєнна доля принесла в околиці Вашингтону, а між ними чимало осіб у військових уніформах. Одначе провід спочивав в жіночих руках аж до кінця 1945 року, коли на зборах 4 грудня 1945 року на голову вибрано на наступний рік Теодора Моторного, родом з Нью-Йорку, хоч на решту постів обрано жінок: Юлія Карпин — заступник голови, Розанна Кос — секретар, Катерина Греб — скарбник. Пригадую, що між членами в уніформах були особи з добримися голосами, і вони часто скріпляли вашінгтонський хор в його виступах під час війни.

З приємністю мушу відмітити, що навіть для тих, що відійшли до війська, організація у Вашингтоні залишилася

своєрідним осередком. З різних фронтів та з багатьох країн вони писали листи, не раз гуморні, часто поважні й ностальгійні, та завжди з цікавістю про те, що в нас діялося. Письма ці дівчата читали на зборах і вони збереглися в архіві Товариства.

Зовсім ясно, отже, що в тій военній атмосфері послаблення праці організації було неунікниме. Архівний матеріал за роки 1942-43 не виказує проявів групової роботи на більшу скалю, зате суто засвідчує про запопадливість, так управи, як і всього членства, над збереженням організації та поширенням її контактів та відомостей про неї. Регулярно відбувалися збори, велася жива переписка з українськими та не-українськими молодечими групами, нав'язувано співпрацю — як ось з гуртком українських танцюристів в Клівленді, Огайо. Ці останні писали до вашінгтонців:

We, the Ukrainian dancers of ODWU in Cleveland, Ohio, were invited to participate in the National Folk Festival... in Washington, D. C., during May 6, 7, 8, and 9... (We turn to you in hope) your group will cooperate with us (by) helping us to solve our housing problem.

Secondly, (we) understand that you have a choir in Washington... We would like to have the choir sing... and we could dance between some of the songs...

Thirdly, we would like to have an exhibit of Ukrainian embroidery... and would like to know if any... Ukrainians in Washington have any articles that we can (use)...

(Лист від Івана Поповича, передового громадянина і діяча ОДВУ в Клівленді, Огайо, та його донечки Марійки, з 23 березня 1942 р.)

Згаданий фестиваль відбувся з незвичайним успіхом в *Constitution Hall*, з участю вашінгтонського хору та за підтримкою Товариства в інших частинах програми. Танцюристи з Клівленду були під проводом Марійки Попович і Михайла Гири, одного з передових інструкторів Школи Українського Танку Василя Авраменка, яка тоді містилася в Нью-Йорку.

With pleasure I read your article in «*Ukrainian Weekly*» [and] in «*Svoboda*» of today and... feel that with your kind cooperation we would be able to have your «*Ukrainian American Society*» as [a] Ukrainian National Association Lodge...

(Звернення В. Загаєвича, організатора Українського Народнього Союзу, з 27 лютого 1943 р.)

На це пішла 6 березня 1943 року відповідь про рішення зборів Товариства, що не було б доцільним нашій організації вступати до УНС з приводу безнастанної пливкості членства.

Як відомо, одним з кращих середників для поширення і закріплення організації є друковане слово, отже часопис чи бодай бюлетень, і про такий «пейпер» почато балакати на зборах Товариства ще в 1941 році. На жаль, ця справа не поступала швидким ходом з різних причин. В протоколі записано, що на зборах 6 листопада 1941 р. справу бюлетеня реферував Петро Киселиця (родом з Мекізракс, Па.), один з визначних членів і голова Управи в 1940 році, і нарікав, що «діло поступає пиняво». А з вибухом війни справа стала майже на мертвій точці. Щойно в середині 1943 року деякі енергійні одиниці, між ними Веслі Кейпар (*Vesley Capar*), зайнялися цією справою, і організація почала випускати мімеографом англомовний місячний бюлетень «*D.C. Trident*», під редакцією В. Кейпара. (Догадуюся, що з тим почином мала щось до діла Юлія Карпін, яка колись редагувала в Чикаго англомовний «*Trident*», що пізніше — ще до війни став передовим журналом націоналістичної організації під редакцією Володимира Душника в Нью-Йорку, куди цей журнал перенесено.)

На жаль, в архіві збереглося лише два числа того бюлетеня — перше з 29 серпня і третє з 30 жовтня 1943 р. Мені не відомо скільки чисел випущено. На зборах 4 квітня 1944 року були нарікання на недостачу гроша на ту ціль. Відома річ, що того роду видання завмирають через брак фондів.

Помимо труднощів воєнного часу, українська організація в Вашингтоні продовжувала своє існування і виконувала свою роботу. Серед українського загалу в ЗСА зацікавлення нею зростало. Відомий український композитор Михайло Гайворонський, який радів поширенню української пісні в чужому світі, звернув увагу особливо на вашінгтонський хор. Він тоді жив в околиці Нью-Йорку. З власної ініціативи він прислав диригентці хору свої уклади народніх пісень. В листі 30 березня 1943 року він писав:

Читав допис з Вашингтону і радий з того, що і в теперішню пору знаходите час на спів. Посилаю Вам

двоголосовий хор (або на два сольові голоси) і на повний дівочий хор мої уклади народніх пісень. Якщо вони Вам придадуться, то прошу їх затримати й користати з них. Чи і мішаний хор маєте тепер? Якщо Вам треба нового репертуару..., то я радо Вас послужу.

Прощу ласкаво передати привіт... Вашому Хорові. Вашінгтонський хор був мішаний.

* * * *

Організація не могла стояти осторонь зусиль американської нації для скріплення бойового фронту. В архіві Товариства знаходяться листи вдячності від американських патріотичних організацій за грошеві дотації від: *American Red Cross, District of Columbia Chapter — War Fund; Y.W.C.A. — District of Columbia; Navy Relief Society, District of Columbia Auxiliary* і інші. До речі, варто відмітити, що того роду вислови американських організацій були причинком — хоч може і скромним — до засвідчення про лояльність українців в ЗСА супроти прибраної батьківщини (для тих, що були імігрантами) та їхніх дітей, під час її тривожної кризи. А був це час, коли на нас падали сильні удари з боку наших ворогів, які злобно й фальшиво старалися утотожити нас з нацистською Німеччиною.

В праці для піддержки воєнних зусиль наші вашінгтонці турбувалися особливо про молодих українців, так тих, що прибували до столиці на державну працю, як і тих, що вже були в уніформах і опинилися в околиці Вашінгтону. Новоприбулі, звичайно, довідувалися про українську організацію у Вашінгтоні від своїх родин, а відтак зверталися до Товариства листовно. Щоб уможливити новоприбулим контакт зі «своїми», Товариство безнастанно зверталося до різних державних урядів та військових станиць, щоб вони давали в своїх приміщеннях повідомлення про існування української організації у Вашінгтоні (звичайно, долучуючи вже виготовлені оголошення).

В другій половині воєнного періоду активність організації повернулася до рівня попередніх років, що проявлялася особливо в її частіших групових народньомистецьких виступах. Це пожвавлення наступило головно завдяки зрос-

танню кількості членів в наслідок великого напливу людей до столиці й околиць. Замітним в цій новій фазі діяння — попри виступи хору, скріпленого новими голосами — були також виступи новоствореного гуртка танцюристів.

Заходи вишколити танцювальний гурток роблено вже попередньо, на початках організації. На місячних зборах 3 жовтня 1940 року проголошено, що член Гері Каній (*Harry Kanu*), родом з Оборн, Н. Й., градуант Школи Народніх Танків Василя Авраменка, на днях пічне курс танків. На жаль, цей почин не увінчався успіхом, головню мабуть тому, що не було відповідного зацікавлення серед членів. Рік пізніше Каній був покликаний до війська. Минуло два і пів роки заки цей почин відновлено. На місячних зборах 7 березня 1944 року проголошено, що дві членкині — Ганна Дудяк і Галина Магоник — відновлять курс танків з днем 15 березня. Тим разом справа вдалася.

Не був це курс для лише початкуючих учнів, а для тих, що вже мали деяке вишколення. Йшлося про те, щоб zorganizувати й здисциплінувати гурток та підготувати його до виступів. Обидві членкині були кваліфіковані інструкторки народніх танків, перейшовши вишкіл в школі Авраменка, і під їхньою опікою гурток в скорому часі набрав належної справности. Невдовзі українські танцюристи набули успіхів і розголосу, головню завдяки вмiлим пропагандивним заходам енергійної і талановитої Ганни Дудяк.

Танцюристи виступали, звичайно, спільно з хором. Нагоду до «попису» найшли в чужонаціональних програмах, що в той час відбувалися в Скатс Готель (*Scotts Hotel*) під назвою «*Meet the world in Washington*» (Зустріч зі світом у Вашингтоні) і перший їх виступ, враз з хоровим ансамблем, відбувся 24 квітня 1944 р. Виконання української програми заімпонувало зарядові готелю і наша група була запрошена до виступів пізніше. (Передаю це за звітом на місячних зборах 2 травня 1944 року.)

Це запрошення використано під кінець року. 12 грудня хор і танцюристи знову виступили в згаданому готелі в рамках тієї ж програми «Зустріч зі світом» і були оплескувані аудиторією. Несподіванкою української програми були наші колядки, відспівані хором — дещо заскоро перед

Різдвом, але сезоново. Це, здається, вперше українські колядки відспівано публічно у Вашингтоні. Танцюристи виконали своє завдання того дня прекрасно — не тільки в Скатс Готель, але також пізніше, вечером в авдиторії Департаменту Агрикультури, в програмі під протекцією кількох місцевих американських організацій і часопису «Івнінг Стар». Про ці виступи писала Марійка Савчак в статті, що появилася в англомовному українському тижневику «*The Way*» за 30 грудня 1944 року.

Перша частина 1945 року, це були місяці розгону й напруженої рухливості вашінгтонських танцюристів. Як виказують записки, на протязі місяців лютого, березня і травня, вони мали не менше як шість виступів перед американською публікою, включно з виступами в рамках популярних тоді програм, влаштуваних для військового персоналу:

— 18 лютого в *Stage Door Canteen*, популярному тоді U.S.O.⁹⁾ клубі при театрі Беляско. Запрошення на повторний виступ — рідка бувалість в тому клубі. Тед Моторний, який виконував сольові точки, був одинокий мужчина в гурті.

— 11 березня в U.S.O. Клубі в дільниці Анакостія. Серед публіки були присутні вояки українці.

— 20 травня — міжнародній фестивалю «*I am an American*» Day, at *Sylvan Theatre*, біля пам'ятника Вашингтона, при співучасті друзів танцюристів з Балтимору. В підготові до цього фестивалю Ганна Дудяк, провідниця наших танцюристів, дала обширне інтерв'ю на радіопрограмі WRC (10 травня, репортерка *Nancy Osgood*).¹⁰⁾ Вечером того ж дня — повторний виступ у *Stage Door Canteen, Belasko Theatre*.

— 31 травня — повторний виступ у фестивалі «*I am an American*» Day, at *Sylvan Theatre*.

Звідомлення про цю роботу вашінгтонських танцюристів були подавані до англомовної української преси, як виказують копії листів і статей до часописів, що збереглися в архіві. В них деколи захват у самооцінці перевищує скромність, але це простиме, бо походить з-під пера себепевної молододі ентузіястки. Ось частина змісту статті про

виступ 20 травня, яку референтка преси Марійка Савчак вислала до українських публікацій: ¹¹⁾

The famous U.S. Navy Band, under the direction of Lt. Charles Brandler, presented lively musical selections throughout the program. Adding an international note to the program was the colorful spectacle of the massing of the flags of the United Nations.

The 2-hour afternoon program depicted the «Romance of Washington, D. C.» from the days of the Indians to the present time, folk dancing playing a prominent part. American, Ukrainian, Filipino, and Polish folk dances were presented. The Ukrainian group played an important part in the gala affair. Thousands were thrilled when the colorful dance ensemble again demonstrated the intricacies of our Ukrainian folk ballet. Participating in the dances were Ann Dudiak, Carolyn Yaworsky, Olga Bluey, Mary Haluska, Helen Grysiak, and Helen Mahonic. Our Baltimore friends, Genovieve Prymak, Walter Skaskiw, and Jimmy Emche, contributed greatly to the success of the afternoon's performance. All Washington radio stations and newspapers were represented...

At 9:30 p.m. the dance ensemble appeared at the Stage Door Canteen for its second engagement. (A return engagement is very infrequently requested at the Canteen.) The master of ceremonies specifically requested Ann Dudiak, the director of the group, to lengthen the program. An enthusiastic applause followed the end of (the) performance.

Продовж свого існування, почерез буремний період світової війни та безнастанного контакту з неукраїнським світом, ця майже цілковито молодеча організація, зложена майже виключно з американських уродженців, не забувала, що вона є українською і підкреслювала це на кожному кроці. Політичною роботою вона не займалася, але була свідома того, що її діяння, а то й саме існування як організації, мало вартість для української справи. Як писала Марійка Савчак у вищезгаданій статті в «*The Way*» (Dec. 30, 1944) про танки та колядки, «The American Ukrainian Society (of Washington) is indeed doing its share in developing certain projects now under way to familiarize the public with the customs, cultures, native institutions, and arts of the many nationalities now gathered in Washington.» Суть цього параграфу ясна: Вашингтон ознайомлюється з культурними характеристиками різних національностей; організація вашінгтонських українців ставить на вид українські культурні цінності. Не висиланням до урядів складних і шумних політичних резолюцій служили народній справі

молоді українці Вашингтону; ці функції залишено авторитетним українським чинникам. Зате красою української пісні й танку вони пригадували світові, що існує український нарід.

Наведу частину ще одного витягу з архіву, копію мімеографованого листа, без дати, але зовсім певно спрепарованого під час війни, відрадний зміст якого говорить дуже багато про те, як молоді члени думали про вартість своєї організації:

...Here in Washington, as in most other American cities, we have our share of overtime hours, gasoline rationing, and induction into the Army; and best of all, a lively group of young Ukrainians. Also, like other Ukrainian-populated towns, we have a Ukrainian club, but it differs in many respects from the Ukrainian clubs of which we were members in our hometowns.

First of all, Washington has never had a settled Ukrainian population, and it is only recently that our Nation's Capital has been the home of a number of our Ukrainian youth. As a result of excellent employment opportunities offered by the Civil Service Commission, a substantial number of young Ukrainians have migrated to Washington during the past few years. As their parents of many years back, this Ukrainian youth, upon settling in a strange city, soon organized a club for the purpose of preserving and advancing our Ukrainian culture. The founders of our club, educated under our American democracy of freedom, liberty, and equal opportunity for all, had the vision and the conviction to incorporate the American spirit into the constitution of the first, and only, Ukrainian organization in this city. Thus, since its inception in 1939, the American-Ukrainian Society of Washington has faithfully held to its constitutional provision of avoiding all controversial religious and political issues — making it a truly American-Ukrainian organization dedicated to the expression of Ukrainian culture and the fostering of the Ukrainian fellowship.

(Information leaflet «The American-Ukrainian Society of Washington, D. C.»)

До цього можна б додати замітку, що автор зацитованих рядків мабуть не був вповні поінформований про це, як цей «клуб» постав. Щодо часто вживаного слова «клуб», це популярний серед тут родженої молоді вираз про організацію, що являється осередком громадсько-товариського життя.

* * * *

Хоч у военній атмосфері думка й дія американської суспільности, а в тому й українців, автоматично зверталися

до справи матеріального й морального підсилення бойового фронту, Українське Товариство Вашингтону не забувало й про рідні українські справи. Відносно цього подаю тут в оригіналі децю з протокольної книжки:

Meeting October 1, 1941: « Mr. (Harry) Kany introduced two distinguished guests, Father (Emil) Ananevich and Father (Bohdan) Olesh, from St. Josaphat's Seminary..., the former addressing the group in Ukrainian. (Father Ananevich was the first Rector of the then newly opened Seminary.) Their efforts will make it possible for our club, and all the Ukrainians in Washington who are interested, to attend Ukrainian Catholic services each Sunday... »¹²)

Meeting November 6, 1941: « Mr. (Gregory) Shlopak addressed (the meeting) in Ukrainian on the possibility of the club's paying for a mass to be said in honor of a group of young Ukrainians who gave their lives for the Ukrainian cause. A motion was made to that effect by Mrs. Campbell and seconded by Peter Kiselycia. Kiselycia was to inquire about the date of the service. » (Reference here is to « Sviato Krutiv » — E. S.)

Meeting in March, 1943: « A discussion was held on having Ukrainian classes (instructions in language) to be conducted by Father (Athanasius) Chimy, from St. Jossaphat's Seminary, for (the) more advanced students. It was suggested that the classes be held at the Y.W.C.A. »

Для пояснення треба додати, що богослуження католицького обряду відбувалися в каплиці Отців Кармелітів в околиці Католицького Університету. Ми всі були раді, коли під кінець 1941 року, з відчиненням Свято-Йосафатської Семінарії, пан-отці звернули увагу на Американсько-Українське Товариство Вашингтону. Це дало змогу членам-католикам Товариства, в якому вони були більшістю, задовольняти свої релігійні потреби.

17 листопада 1944 р. (подаю за протокольною книжкою): Відбувся концерт славного українського скрипаля Романа Придаткевича, в залі Бейкер Голл (Централа «Вай-Доблю-Сі-Ей») заходами Товариства, получений з лектурою на тему музичних творів, які він того вечора виконував.

Під кінець листопада 1944 р. (подаю за протокольною книжкою): Розпочато заходи для влаштування концерту відомої тоді серед українців піаністки Олі Дмитрів. (В архіві є ціла низка її листів до Товариства.) Плановано також доповіді на українські теми професора Колюмбійського Університету Кляренса Меннінга (*Cl-*

rence Manning). На жаль, ці імпрези не відбулися. Кінець війни в Європі звернув увагу публіки куди інде.

Meeting in December 1945 : « The secretary read a letter received... from Mr. Honore (Onufriy) Ewach of the Ukrainian Cultural and Educational Center of Canada in regard to his coming down to D. C. to lecture to the Ukrainians... (It) was decided the club would have Mr. Ewach stop here... »

Така доповідь пана Еваха, на тему Григорія Сковороди, відбулася 24 січня 1946 року, заходами Товариства.

А ось ще одна цікава справа, яка, між іншим, є показником сентименту цієї молоді організації:

Meeting October 1, 1941 : « Mr. Kany reporter on the possible purchase of flags, both American and Ukrainian... »

Одначе, цей «проект» зреалізовано щойно три роки пізніше — під кінець війни. Про це протокол подає:

Meeting October 1, 1941 : « Mr. Kany reported on the possible was brought up again. After a considerable discussion, it was definitely decided that we should have a flag... »

Meeting April 3, 1945 : « Delivery of the flag made by Carolyn Yaworsky. It was held up to be viewed... and then turned over to (corporal) Eve Symuc, who had previously volunteered to keep it for the club. » (Present at the meeting were 34 members.)

Ці й інші подібні кроки Американсько-Українського Товариства Вашингтону звертають увагу на його коректність і дбайливість у відношенні до справ, які українське громадянство на еміграції трактує дуже серйозно.

* * * *

Коли затихли звуки бойових фронтів, настала мабуть небувала в історії ситуація: переможці опинилися перед konieczністю заопікуватися мільйонами жертв світового катаклізму — нужденних, бездомних, безрадних людей, яких буревій розкинув по світі, головню по території Західньої Європи. І, як відомо, розпочалася міжнародня гуманітарна акція під проводом Америки, для порятунку тих жертв війни, т. зв. « *displaced persons — DPs* ». Сотні тисяч таких жертв були українці, біженці від большевизму, як також ті, що не бажали вертатися під большевицьку владу, велика більшість яких опинилися в таборах *U.N.R.R.A. (United Nations Relief and Rehabilitation Administration)*, вижидаючи порятунку від Альянтів, а перш усього від рідних братів із-за океану. Вони пережили страхіття війни, збереглися

від лабетів совето-російського режиму, а тепер грозила їм чи то загибель в обставинах скрайньої нужди, чи передача советам — мовляв, «репатріяція» та певна екстермінація в Союзі. Між ними було поважне число осіб з провідної верстви нашого народу, головню з Західньої України.

Перед українською громадою в Америці виринуло нове велике завдання, нова фаза діяння в допомогу рідному народові — рятування братів від загибелі. Притихли громадські сварки, а загал з ревністю забрався до тієї роботи.

Треба відмітити, що фактично американські українці журилися нещасною долею українських жертв війни ще далеко до закінчення конфлікту. Ще в січні 1944 року Другий Конгрес Українців Америки рішив (резолуції з 22 січня) «прийти з безпосередньою допомогою... нещасним українським воєнним жертвам і втікачам для їхнього рятунку». Конгрес доручив своєму постійному секретаріатові — УККА — «поробити старання для зорганізування... гуманітарного і неполітичного українського комітету допомоги воєнним жертвам і втікачам...» та заапелював до всієї організованої української еміграції «щоб зайняли збиранням засобів для допомоги». ¹³⁾ Отже, українське громадянство було однією з перших національностей в ЗСА, що передбачували потребу допомогової акції після війни й почали розгортати відповідну працю заздалегідь. В червні 1944 року УККА створив Українсько-Американський Допомоговий Комітет, який кілька місяців пізніше, об'єднавшись з подібним комітетом в Детройті, став Злученим Українсько-Американським Допомоговим Комітетом (ЗУАДК) і почав підготову до виконання своїх завдань. ¹⁴⁾ Головним лідером тієї інституції став д-р Володимир Галан, з Філядельфії, заслужений громадянин, визначний старшина Української Армії з часів державного зриву.

Цей гуманітарний підйом не міг обминути українців у Вашингтоні. Вправді ця молодеча українська громада причинилася до цієї справи грошево на скромну скалю, зате вона сповнила далеко кращу ролю, коли до Вашингтону почали прибувати нові імігранти — «діписти». В кореспонденційній книжці Товариства зустрічається записки й листи подяки від ЗУАДК за грошеві пожертви на допомогові

потреби. Листом з 21 лютого 1946 року голова ЗУАДК д-р В. Галан складає подяку за прислану жертву в сумі 238 доларів. Листом з 15 квітня 1946 року д-р Галан повідомляє про одержання додаткової суми 104 долари та залучає посвідку. В книжці знаходиться декілька інших листів від ЗУАДК та записки про дальші дотації. В березні 1949 року голова Товариства Петро Швець знову вислав до ЗУАДК коляду членів Товариства в сумі 200 доларів на допомогу осиротілим українським дітям в Європі — «to alleviate the hardships of Ukrainian orphaned children in European countries». (Лист до ЗУАДК з 30 березня 1949 року; лист від ЗУАДК з 30 березня 1949 року, з посвідкою ч. 13110.)

* * * *

Після закінчення війни праця вашінгтонської організації покотилася втертим шляхом. Як попередньо, пісня і танок були дальше засобами діяння назовні, а попри це відбувалися всілякі традиційні українські імпрези. В архіві є записки про різні моменти тієї повоєнної роботи. (Про працю товариства того часу було обширне звідомлення, мабуть з-під пера Юлії Карпин в *The Way*, Philadelphia, Apr. 17, 1948. Були також згадки в місцевій американській пресі.¹⁵)

Під кінець 1946 року централія Американського Червоного Хреста почала звертатися до Управи організації в справі розшуків українських воєнних біженців в Європі за своїми рідними й знайомими в Америці. Управа, звичайно, скеровувала Американський Червоний Хрест до українських часописів, які присвячували таким розшукам окреме місце на своїх шпальтах.

НОВІ ІМІГРАНТИ Й РОЗРІСТ ГРОМАДИ

Після війни український осередок у Вашингтоні був уже в переходовій стадії. Проблема нової іміграції — «діпістів» — стала більш реальною, більш актуальною на вашінгтонському терені, коли ті люди почали появлятися. До сьогодні невідомо докладно, що властиво принадило їх до Вашингтону. Не є це місцевість, де легко найти заробітну

працю: нема тут великих індустрій, бо це столиця держави, де одинокою «індустрією» є апарат державного уряду, куди на працю новоприбулим ненатуралізованим особам не легко потрасти.

По-різному пояснювано мотиви, які штовхнули нових імігрантів в напрямі Вашингтону. Та перш усього треба відмітити факт, що подавляюча більшість наших імігрантів, які опинилися у Вашингтоні, це були люди на вищому рівні освіти. Це треба сказати про повоєнну іміграцію взагалі, бо більшість втікачів були з верстви української інтелігенції, яка знала, чим грозить їй російська комуністична влада.

Осівши в новій країні для свобідного й безпечного життя, воєнні біженці з України кинули оком на те, що з ними сталося на протязі попередніх кількох років, і прийняли дефініцію своєї емігрантської категорії: мовляв, нова, політична еміграція — у відрізненні, ніби, від «старих» емігрантів, про яких вони почали висловлюватись як про «заробіткову еміграцію». Виринула навіть концепція «амбасадорської» функції для нових емігрантів в обороні рідного краю — зовсім похвальна, патріотична самооцінка. Скільки в тому правди та сенсу, а скільки ілюзії та дечого іншого, про це годі серйозно говорити.

Політична еміграція, це старинний феномен. Продовж історії провідні люди знерідка були примушені опускати батьківщину і шукати захисту в інших країнах, і звіди часто вели політичну роботу проти своїх ворогів. Така екзильна робота, звичайно, концентрувалася в місці осідку уряду даної країни. Мотив до масового виходу частини української інтелігенції з рідного краю під час останньої світової війни був політичного характеру в тому сенсі, що це була втеча перед загрозою большевизму, отже системи, до якої втікачі відносилися ворожо і яка заповідала їм загибелю. Тому, коли йде про «похід» новоприбулих імігрантів на Вашингтон, можна догадуватися, що бодай деякі з них спрямовували свої кроки до того столичного міста якраз під впливом такого думання про екзильну політичну роботу. Чи тверде життя оправдало їхню самооцінку та їхні надії, це інша справа. В кожному разі, ті, що прибули

до Вашингтону могли тут якось влаштуватися, бодай під оглядом персонального інтересу.

Одначе найбільш сприятливою обставиною для приїзду до Вашингтону було мабуть те, що тут вже були українці та українська організація. Попри цю організацію була тут також богословська семінарія української католицької церкви при Католицькому Університеті, складовий персонал якої не міг стояти осторонь світських справ нашої громади.

Врешті, під кінець 1940-х років, почали відчинятися новим імігрантам двері до праці в державних департаментах та агенціях. Настав попит на мовознавчі таланти, так українські, як і інші, головно в Конгресовій Бібліотеці, яка стала відомою як найбільший працедавець для нових кваліфікованих імігрантів. Туди масово подалися також українці. В наступних роках число українців на державній праці зросло поважно, головно після того, як в жовтні 1954 року перенесено з Нью-Йорку до Вашингтону «Голос Америки» («*Voice of America*»), державну радіовисильню до Советського Союзу, включно з її українським відділом. Додати б до того ще малу горстку тих, головно професіоналістів, яким пощастило найти працю в приватному секторі.

За той час почала розгортатися інтенсивна праця на церковному полі. Як уже згадано, Американсько-Українське Товариство Вашингтону від початку свого існування дбало про те, щоб заповнити своїм членам релігійні потреби. Більшість членів були католицького обряду. На мітинги Товариства деколи приходили пан-отці із Семінарії Св. Йосафата, які також почали відправляти Богослужби в каплиці Отців Кармелітів. Приблизно від половини 1948 року ці Богослуження продовжував ректор Семінарії Св. Йосафата о. Степан Гриньох. Управа Товариства заповідала ті Богослужби членам і заохочувала їх до участі в них. Під тим оглядом члени православного обряду були в прикрому положенні — їх було мале число, а православних священиків в околиці Вашингтону не було.

* * * *

Раптом з'явився у Вашингтоні католицький священик, новий імігрант, о. Володимир Возняк. Хоч про це тепер

часто не згадується, треба відмітити, що це була переломова подія в розвитку української громади в столиці. В травні 1949 року митрополит Константин Богачевський доручив о. Вознякові зорганізувати католицьку парафію у Вашингтоні.

Безсумнівно, потреба творення католицької парафії у Вашингтоні зумовлялася в той час тим, що було там поважне число католиків, які, між іншим, становили подавляючу більшість членства одинокої української організації у Вашингтоні, Американсько-Українського Товариства. Новоприбулих імігрантів католиків в столиці ще не було, чи, власливо, вони щойно починали тут з'являтися. О. Возняк взявся до виконання свого завдання з повною енергією, звертаючи свої зусилля, очевидно, в бік існуючої організації.

Творення нової парафії в ситуації, коли існує лише одна світська організація, яка обіймає в своїх рядах майже всіх вірних даної місцевости, веде до результату, який можна передбачити: з konieczности постає другий громадянський осередок. Думаю, що о. Возняк мав на меті надати новоствореній парафії тривку організаційну форму, яка забезпечила б її існування. Тим мабуть мотивувалися бажання о. Возняка притягнути молодь до парафіяльного діяння в організації, пов'язаній з церквою. Ясно, що члени-католики Товариства не могли знехтувати поклику пароха й не піти йому назустріч, тим більше, що між ними були особи організаторського хисту, такі, як Ганна Дудяк, Марвин Гречин (якого активність в організації стала помітною в повоєнних роках) та інші. Все це було зовсім логічним, нормальним явищем і треба признати, що о. Возняк сповнив свою місію успішно, хоч його метода стала пам'ятною.

Товариство продовжувало своє існування, але його діяльність поступала пиняво. Як уже зазначено, все що сталося, було неунікниме, бо можна було передбачити, що коли в столиці піchnуть діяти нові суспільні й церковні чинники, українське місцеве життя набере іншого кольориту, пічне плисти іншим руслом. Це, влaстиво, був поступ. Бо за католицькою парафією прийшла православна, відтак постали різні світські й церковні організації. Громада розрослася до великих розмірів.

Як записано в альманасі, що його видав уряд Католицької Парафії Пресвятої Родини у Вашингтоні в 1975 році: 1949 р., 19 червня. о. В. Возняк, як перший парох парафії Пресв. Родини відправив Службу Божу в каплиці оо. Кармелітів. Євангелія і проповідь були у двох мовах. Недільна таця — 10,60 дол. Новий парох запровадив парафіяльні книги для вписування хрищень, подруж, похоронів, фінансів тощо.¹⁶⁾

Це було два тижні після того, як о. Возняк вперше прибув до Вашингтону (4 червня 1949 р.) — доказ, що він не марнував часу.

Осіною того ж року заіснувала у Вашингтоні православна парафія Св. Апостола Андрія Первозванного. 6 листопада 1949 року о. Володимир Левицький відправив першу Службу Божу для православних українців (в американській єпископальній церкві Epiphany Episcopal Church, при вул. Г і 13-та норт-вест) з нагоди Конгресу Українців Америки, що відбувся того року у Вашингтоні. В той час відбувалися наради між православними жителями Вашингтону, в наслідок яких рішено заснувати православну парафію, створено парафіяльний уряд і вислано звернення до православної дієцезії з проханням призначити настоятеля. Вісімнадцятого грудня 1949 р. о. прот. Василій Варварів, який переїхав до столиці з родиною зі стејту Нью Джерзі, відправляв — уже формально як новопризначений настоятель — Богослужбу в одній із каплиць вашінгтонської катедрі. До того часу число православних поважно зросло, завдяки головно напливові людей зі Східньої України.

Хочу знову підкреслити, що головним носієм ідеї творення української православної парафії в столиці був Григорій Шлопак. Він найбільше спричинився до зреалізування цієї ідеї, і він з дружиною були одні з тих, що поважно спричинилися до закріплення й росту цієї парафії. Інші родини з найдавніших жителів Вашингтону, які були учасниками творення православної парафії, були: Ганна Гінтлин, Юлія і Теодор Карпини, Галина й Євген Кашуби, Наталка Кобан, Марійка й Микола Мандричі, Марійка й Євген Скоцки, і Павлина й Петро Швеці

Як віднеслися українці Вашингтону до новоприбулих імігрантів? Дуже прихильно. Варто віднотувати тут деякі моменти співпраці між «старими» та «новими». З нагоди Різдваних Свят в 1949 році (новий стиль) жінки Товариства виявили теплоту відношення до новоприбулих, влаштуючи роздачу святочних дарунків їхнім дітям. Комітет (Юлія Карпин, Марійка Петроска — давніше Савчак і Павлина Швець) роздав дарунки 23-ом дітям. Пару місяців після цього (25 лютого 1950 р.) Товариство влаштувало доповідь новоприбулого до Вашингтону проф. Олександра Повстенка на тему «Золотоверхий Київ», з показом прозірок. Шевченківський концерт 26 березня 1950 року був відспіваний в *Statler Hotel* хором Товариства під проводом Марійки Скоцко та за допомогою співаків, недавно прибулих з Європи. Головну промову виголосив один із передових нових імігрантів д-р Юрій Старосольський; Марійка Мандрич і новоприбулий Володимир Процінський співали сольо. Були, очевидно, випадки, які часто бувають в часах переселення, коли треба було дати декому з новоприбулих допомогу, щоб влаштували себе на новому місці.

Одначе, з прибуттям «діпістів» в пізніших 1940-х роках, діяльність Американсько-Українського Товариства Вашингтону почала сповільнятися; повторюю, це було неунікниме й легке до передбачення. Прибули нові люди, заіснували нові поняття про завдання української громади в столичному місті, появилися нові таланти, і все це почало давати громадському життю інший зміст. Але був ще один важливий і замітний фактор, що забарвлював те громадське життя: у нових імігрантів проявлялося непоборне бажання мати своєрідне середовище, де вони найшли б психологічне збереження в гурті людей, з якими еднали їх недавні ще гіркі спільні переживання та незавидна доля воєнних біженців. Невдовзі заіснувала, чи відновилася, а вкінці й запанувала різноманітність політичних та ідеологічних орієнтацій на старокрайовий стиль та почали рости прискореним темпом нові організації.

В липні 1950 року, по довгих нарадах та кількаразових зібраннях зацікавлених громадян, заіснувала центральна організація — Об'єднання Українців Вашингтону. На осно-

вуючих зборах, де відчитано й прийнято статут нової організації, присутніх було кількасот осіб — у подавляючій більшості «нових». Головою Об'єднання став старий імігрант, Євген Скоцко, заступником — д-р Юрій Старосольський, якому в скорому часі прийшлося перебрати головуство, коли Скоцко, з особистих причин, не міг на цьому пості залишатися. Секретарем став Константин Варварів, який в пізніших роках був також головою Об'єднання.

З постановням Об'єднання почалася нова фаза українського діяння у Вашингтоні, вже майже вповні під впливом нового імігрантського елемента.¹⁷⁾ Громада набула іншого забарвлення і пішла іншим шляхом. Американсько-Українське Товариство не перестало існувати. Воно влилося в цю нову громаду, але зберегло свій первісний характер, як організація американських уродженців українського походження. Воно теж зберегло свідомість доцільності й вартості свого дотогочасного існування, як також, зовсім зрозуміло, гордість з довершеного ним піонерського чину — створення першого українського осередку в столичному місті ЗСА, якого вже не знищили тарапати пізніших років. Від дня його заснування, українське ім'я у Вашингтоні не затерлося, а життя українців проявлялося безпереривно у формі організованої та розбагатілої громади.

В початках 1950-х років активність товариства почала проявлятися досить спорадично. Останній протокол місячних зборів, який знаходиться в архіві, є з 30 жовтня 1950 р. Я певний, що в частині архіву, яка, на жаль, до моїх рук не дійшла, були дальші записки про діяльність організації, в тому й додаткові протоколи. Про стан організації в той час обширно писала Павлина Швець, тодішня референтка преси в «*Ukrainian Weekly*» за 30 січня 1950 р. Знайдений в архіві список членів виказує, що в тому часі організація ще мала 67 членів.

Особи, які продовж існування Товариства відзначалися особливою активністю, заслуговують на те, щоб їх тут згадати. Більшість з них уже згадано, а тут додаю ще декілька, в поазбучному порядку.

Михайло КОСТИВ, з Брукліну — був відомий як справний технічний аранжер різних товариських імпрез, хист,

який він розвинув в Нью-Йорку, де був адміністратором видань ОДВУ.

Ганна КУДЛАК, з Брукліну — дуже запопадливо виконувала функцію секретарки Товариства в початкових роках.

Андрій ПЕТРУШКА (*Andrew Petruska*) з Пенсилвенії — учитель, який в повоєнному періоді вступив до Товариства (його дружина, згадувана в цьому спогаді як Марійка Савчак, була членкинею від початку) і був ревним співучасником його діяльності.

Михайло РАДИК, адвокат з Нью-Йорку — після війни опинився у Вашингтоні на державній посаді і відразу став членом організації, де дуже гармонійно співпрацював з молоддю.

Іван СИДОР, уроджений в Рочестері, Н. Й., але вихований в Галичині — дуже поважна й сумлінна людина. Після війни продовжував студії в Джорджтаун Університеті і був тривкою опорою організації.

Тома ХРОМЧАК, з Філядельфії — мила людина веселої вдачі, душа всіх товариських забав.

Ганна ЧОПИК, з Месечусетс — завжди стояла, що так скажу, на сторожі рівноваги організації в її поступі. В пізніших роках, коли розвинула правничу кар'єру, стала відома громадянству зі своєї праці в провіді Українського Народнього Союзу.

* * * *

24 травня 1959 р. Американсько-Українське Товариство Вашингтону відзначало 20-річчя свого існування церемоніальним концертом в *Statler Hotel*, виконання якого частинно спочивало в руках дозріваючого молодого покоління — «третьої генерації», природного «прибутку» цієї до того часу наймолодшої української громади в Америці.¹⁹⁾

Після цього ювілейного святкування живучість Товариства поступово маліла й організація перейшла в стадію безчинного існування. Формально Товариства ніколи не розв'язано. Його колишні члени розсіялися по всій країні, залишилися про них лише пам'ять і архів їхньої організації,

львина частина якого попала до моїх рук. І тут його використовую. Бож пам'ять про первопочини української станиці в столичному місті ЗСА не повинна бути пропущена з історії української еміграції в Америці.

ПРИМІТКИ

1) *Times Herald*, Aug. 4, 1939.

2) Між найдавнішими українськими жителями Вашингтону, що прибули туди після приїзду родини Шлопак, були: Іван Тудор з родиною, які прибули до столиці в пізніх 1920-х роках; Юліян Тимчишин з родиною, які оселились у Вашингтоні чи в околиці Вашингтону весною 1934 року і Наталія Кобан (дата прибуття невідома).

3) *Times Herald*, Nov. 27 and Dec. 2 and 3, 1939; *The Washington Post*, Nov. 28, 1939 (великий знімок групи українських дівчат); *The Evening Star*, Dec. 2, 1939.

4) *The Evening Star*, Dec. 31, 1939.

5) Про концерт Шевченка: «Свобода» за 12 квітня 1940 року; «Народна Воля»; *Ukraine*, Apr. 26, 1940; *Ukrainian Weekly*, Apr. 23, 1940; «Америка» за 13 квітня 1940 року (автор Юлія Манювська); *The Washington Post*, Mar. 31, 1940; *The Washington Evening Star*, Mar. 30, 1940 р. Про Листопадове Свято: «Свобода» за 20 грудня 1940 р. (автор «І. Х.»); *Ukrainian Weekly*, Dec. 13, 1940 (author Ann Tymchyn).

6) «Свобода» за 21 лютого 1941 р. Автор статті («І. Х.») подає склад акторської групи: М. Скоцко — директорка, Наталія Кобан, Мирон Шпур, Михайло Метельський і Петро Оленчук.

7) *Ukrainian Weekly*, Apr. 19, 1941 (report by P. Oleschuk); «Свобода» за 23 квітня 1941 року (автор, «М. Г.»).

8) Конгрес відбувся 24 і 25 травня 1940 р. *Times Herald* (May 25, 1940) вмістив групову світлину трьох дівчат в українських народніх строях, які служили як «ошереттс» під час концерту. *Washington Post* (May 25, 1940) подав довшу статтю про Конгрес та прекрасну рецензію про концерт. Критик Ray C. V. Brown з захопленням писав про Кошиця і знав про міжнародне турне його першого Українського Народнього Хору.

9) United Service Organizations for National Defense, Inc. — U.S.O., організація створена для моральної піддержки американського воєнства, яка діяла на території ЗСА.

10) *The Washington Post*, May 15, 1945 — світлина групи українських танцюристів.

11) Статтю вислано до: *Ukrainian Weekly* (Jersey City, N. J.); *The Way* (Philadelphia); *Uke-Views* (Blakely, Pa.); *Ukrainian Life* (Scranton, Pa. a monthly); *Our Life*; «Народньої Волі» (Скрантон, Па.); «Народнього Слова» (Пітсбург).

12) Семінарію Св. Йосафата відчинено в другій половині вересня 1941 р. Першим ректором був о. Еміліян Ананевич, а місяць пізніше ректором став о. Атанасій Химій.

13) Подано за книжкою про ЗУАДК Остапа Тарнавського «Брат Братові», Філядельфія, 1971 р. стор. 34.

14) На тему поставання праці ЗУАДК до теперішньої пори, гл. Skalchuk, «The United Ukrainian-American Relief Committee: its task and permormance», soon to appear in *Ukrainian Heritage*, a compilation by Walter Dushnyk, sponsored by the Ukrainian Congress Committee of America.

15) E. g. : *The Washington Post*, May 8, 1947 — re: Washington Folk Festival on May 7 and 8, 1947 — an attractive 2-col. photo of girls in Ukrainian national costumes; *The Washington Evening Star*, Mar. 18, 1948 — an advance notice re: the Ukrainian choir ensamble at the Professional Writers' Club on Mar. 22, 1948; *The Washington Post*, Mar. 26, 1950 — an advance notice re: a Shevchenko concert at Statler Hotel on Mar. 26, 1950.

16) «Український Католицький Собор Пресвятої Родини», Вашингтон, Д. К., 1975 року, стор. 30.

17) Тема дальшого розвитку вашінгтонської громади від цього часу вимагає окремого опрацювання. В часі писання цього спогаду (весна 1984 р.) ця громада начисляє понад 500 родин, як це подає «Бюлетень Українського Об'єднання» (Вашінгтон, лютий 1984 року, стор. 2), а деколи дочувається, що в метрополітальній околиці столиці зараз живе понад 2000 осіб українського походження — імігрантів і їхніх нащадків.

18) В мистецьку програму ювілейного концерту входили: співи — хоровий ансамбль, сольові точки (Ольга Рибак і Марійка Мандрич) і дует (М. Скоцко й М. Мандрич — при фортепіані Марта Клайн); народні танки, виконані молодими «паростками» під проводом Павлини Швець; та струнний квартет (клясична музика) під проводом Володимира Скоцка. Вступне слово сказала Юлія Карпин, одна з організаторів Товариства в 1939 році, а промову-спогади на тему 20-ти років існування організації виголосив Петро Швець. Майстром церемоній був Микола Мандрич молодший.

ПОКАЗНИК ІМЕН в українському поазбучному порядку

Прізвища й імена, які в тексті написані в українській транскрипції й звучанні, і поруч подаються також латинкою в оригінальній транскрипції. І ті, що знаходяться в англomовних частинах тексту, подаємо по-українськи і поруч латинкою.

Ті, що знаходяться лише в англomовних частинах тексту, подаємо лише латинкою в латинському поазбучному порядку.

- Авраменко Василь: 165, 181, 185.
Ананевич Еміліян — Ananevich Emil, о.: 189, 199.
Андрієвський Дмитро, інж.: 6.
Аркас Микола, полк.: 91, 158.
Антонович Д., проф.: 159.
- Бандера Степан: 57, 154.
Банкгед В. В. — Bankhead W. V.: 117.
Барановський Ярослав: 6, 75, 92, 95, 96, 100, 101, 153, 158, 161.
Бачинський Едмунд: 87.
Бачинський Юліян: 160.
Бенеш Едвард: 82.
Беньо Микола: 81, 84, 85, 87, 89, 92, 101.
Березницький: 27.
Богачевський Константин, митрополит: 195.
Боглен Чарлс Е. — Bohlhen Charles E.: 111.
Бойдуник Осип, інж.: 6.
Бойків Олександр — Boykiv Alexandre: 114, 115, 146, 148, 149, 150, 151, 152.
Бойко Іван: 180.
Бойко Юрій: 69.
Борак Андрій, д-р: 62, 63.
Брежнев Леонід: 60.
Бріджес Гері — Bridges Harry: 123.
Бродій Андрій: 84, 87, 88.
Бурдига Данило: 25.
- Варварів Василій, о. прот.: 196.
Варварів Константин: 198.
- Васильовський Пилип: 34, 65.
Васко Іван — Wasko John: 167, 169.
Вашінгтон Джордж: 165.
Веллс Сомнер — Wells Somner: 110.
Возняк Володимир, о.: 195, 196.
Волошин Августин, о.: 79, 80, 87, 89, 92, 94.
Вонсяцький Анастасій: 156.
Врецьона Євген: 90.
- Гавришенко Григорій, о.: 35, 39.
Гайвас Ярослав: 99, 101, 159.
Гайворонський Михайло: 22, 183.
Галичин Дмитро: 22, 49, 63, 107.
Галичин Стефанія: 37.
Гендерсон Лой — Henderson Loy: 111.
Герман Григорій, проф.: 25, 27, 49, 63, 66, 107.
Гира Михайло: 181.
Гігем Чарльз — Highaim Charles: 156, 159, 161.
Гінтлін Галя: 170.
Гінтлін (з дому Гудяк) Ганна: 168, 170, 195, 196.
Гісс Алджер — Hiss Alger: 116, 118.
Гітлер Адольф — Hitler Adolf: 79, 82, 98, 106, 125, 126, 127, 129, 157.
Гладун Ганна: 37.
Гнатюк Богдан, проф.: 132.
Годівський Льонгін: 35.
Голл Кордел — Hull Cordell: 59, 60, 129, 137.

Грановський, проф.: див. Неприцький-Грановський Олександр, проф.

Гречин Мервин: 195.

Грибівський — Hrybivsky: див. Сенік-Грибівський Омелян, сотн.

Гриньох Степан, о.: 194.

Гудяк Ганна: див. Гінтлін Ганна.

Габода Юрій: 81, 84, 85, 87, 101, 158.

Габрусевич Іван: 99.

Галаган Микола, сотн., д-р: 92.

Галан Володимир, д-р: 22, 190, 192.

Гельнер В.: 157.

Гілліген Бертон Г. — Gilligen Burton H.: 42.

Горбачов Михаїл: 61.

Granovsky A., Prof.: див. Неприцький-Грановський Олександр, проф.

Греб Катерина: 181.

Гудмен Волтер — Goodman Walter: 122, 123.

Давидович Степан — Davidovich Stephen: 95, 101, 103, 104, 106, 112, 113, 114, 137, 142, 159, 160.

Даєс Мартін — Dies Martin: 71, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 130, 132, 133, 134, 148, 153, 155.

Дідик Володимир: 34, 37.

Дідик Петро: 34.

Дмитрів Оля: 188.

Дон Джеймс — Dun James: 110, 111.

Дроботій Василь: 25, 34, 68.

Дубас Андрій: 25, 35, 65.

Дудра Михайло: 35.

Дудяк Ганна — Dudiak Ann: 185, 186, 194.

Душник Володимир — Duschnyk Vladimir: 39, 74, 75, 104, 121, 125, 141, 146, 183.

Дюмен Жак — Dumaine Jacques: 96.

Евах Онуфрій — Ewach Onufrij: 190.

Заверуха Данило: 35.

Загаєвич В.: 182.

Задорецький Петро: 34, 67.

Зальопаний Данило: 34.

Зеленко Костянтин: 159.

Каглина — Coughlin, о.: 45.

Калина Василь: 25.

Кальба Григорій: 39, 115, 117.

Кандиба-Ольжич Олег: 6, 75, 93, 95, 157.

Каній Гері — Cany Harry: 185, 189, 190.

Капішинський Володимир: 158.

Капустянський Микола, ген.: 6, 75, 114.

Каришин Михайло: 25, 68.

Карпін (Карпінська) Юлія — Carpin Julia: 37, 167, 181, 183, 192, 196, 197, 201.

Карпін (Карпінський) Теодор — Carpin Theodore: 160, 167, 168, 170, 171, 196.

Кашуба Галина: 196.

Кашуба Євген: 196.

Кейпар Веслі — Capar Vesly: 83.

Киселиця Петро — Kiselycia Peter: 183, 189.

Кисілевський Володимир, д-р: 102, 104, 105, 112, 113, 114, 139, 140, 141, 142.

Кисіль (Скоцко) Маруся — Kissel Marusia: 168, 169, 170, 175, 176, 196, 197, 200, 201.

Клайн Марія: 201.

Клименко М., сотн.: 75.

Кібало Івась: 35, 41.

Кість Андрій: 81, 85, 157.

Книш Зиновій: 67, 68, 161.

Ковальська Люба: 37.

Ковальчуківна: 150.

Комарницький Р. С.: 42.

Кошовалець Євген, полк.: 6, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 26, 27, 29, 30, 31, 46, 57, 67, 73, 74, 75, 86, 98, 102, 103, 159.

Корошовець: 113.

- Кос Розанна: 181.
Костів Михайло: 39, 198.
Кошиць Олександр: 166, 180, 200.
Криван С. — Krywan Stanley: 34, 76.
Кудлак Ганна: 199.
Курманович Віктор, ген.: 6, 75.
Куропась Мирон: 37.
Куропась Степан: 34, 65.
- Лапиця Роман — Lapica: 78, 84, 104, 117, 121, 126, 141, 146.
Лебідь Микола: 57.
Левицький Вслодимир, о.: 46, 196.
Леськів Мирон: 35.
Літвінов Максим — Litvinov: 60, 65, 69.
Лотон Ленсілот — Lawton Lancelot: 104, 105, 106, 112, 159, 160.
Лотоцька Олена: 52, 180.
Лотоцький Антін: 52.
Лоханська Ганна: 37.
Любас Марійка: 37.
Ляхович Євген: 101, 102, 103, 121, 154, 159.
- Магоник Галина — Mahonic Helen: 185.
Макогін Яків: 96, 101, 102, 105, 112, 114.
Мамчур Степан, проф.: 130.
Мандрич Марійка: 196, 197, 201.
Мандрич Микола: 196, 201.
Мандрич Микола молодший: 201.
Маньовська Юлія: 176, 200.
Маньовський Василь, о.: 179.
Мартинець Володимир: 67.
Мек-Дональд Ремзей — Mac-Donald R.: 104.
Мельник Андрій, полк.: 6.
Мельник Кость, Костик (псевдо Горський): 86, 87, 88, 98, 158, 159.
Меннінг Кларенс — Manning Clarence: 189, 190.
Меткеф Джан Ц. — Metcalfe John C.: 119, 120, 121, 122, 123, 130.
Метлинський Михайло: 200.
Мишуга Лука, д-р — Myshuha Luke, Dr.: 22, 48, 52, 63, 85, 86, 107, 111, 114, 120, 121, 124, 126, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 160, 161, 165.
Міллер Гарлан — Miller Harlan: 109, 110, 160.
Моторний Теодор: 181, 186.
Мурашко Микола: 48.
- Найдак Микола, проф.: 130.
Невицький Омелян, о.: 81, 85.
Неприцький-Грановський Олександр, проф.: 66, 80, 83, 85, 107, 110, 111, 120, 121, 122, 129, 130, 132, 133, 136, 138, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 160, 161, 175.
Новак Микола: 34, 35, 42, 65.
Новак Михайло: 68.
- Олещук Петро — Oleschuk P.: 200.
Омелянюк Сергій: 37.
Онацький Євген, проф.: 74, 137, 138, 146, 153, 161.
Онишків Василь: 25.
Оршан Ярослав: див. Чемеринський Орест.
- Пелес Осип: 35.
Петрик (пані): 168.
Петрик Володимир — Patrick Walter: 167, 168, 170.
Петроска (давніше Савчак) Марійка: 197.
Петрушевич Євген: 160.
Петрушка Андрій — Petruska Andrew: 199.
Перацький Броніслав: 55, 57, 58.
Пилипенко: 158.
Пилипенко Олекса, о.: 158, 159.
Пізнак «Майк»: 24.
Повстенко Олександр, проф.: 197.

- Попович Іван: 34, 41, 182.
 Попович Марійка: 182.
 Потоцький Андрій, граф: 46.
 Пригода (псевдо): 86.
 Придаткевич Роман: 189.
 Приймак Євгенія — Prymak Genovieve: 179, 187.
 Приймак Осип: 179.
 Процінський Володимир: 197.

 Радик Михайло: 199.
 Ревай Федір: 89, 90.
 Ревай Юліян: 79, 89.
 Ревюк Омелян — Revyuk Ome-
 lan: 48, 56, 68, 121, 124, 125,
 126, 127, 128, 129, 130, 132, 145,
 154, 158, 161.
 Рибак Ольга: 201.
 Риза Павлина: 35.
 Ріббентроп: 91.
 Різник Володимир — Riznyk
 Volodymyr: 34, 35, 80, 83, 85,
 133, 146.
 Рогач Іван: 80, 87, 88, 89, 93.
 Ронсимен, лорд — Runciman,
 Lord: 82, 157.
 Ропер Дансль — Roper Daniel:
 130, 131.
 Росоха Степан: 89.
 Рузвельт Френклин Д. — Roo-
 sevelt F.: 59, 61, 62, 68, 69, 123,
 130.

 Савчак (давніше Петроска) Ма-
 рійка: 186, 187, 197.
 Савчин Іван: 11.
 Саймон Джан, лорд — Simon
 John, Lord: 104.
 Саллівен Едвард Ф. — Sullivan
 Edward Francis: 119, 120, 122,
 Самчук Улас: 95.
 123, 160.
 Сарот Альберт — Sarot Albert:
 114.
 Свистун Теодор: 25, 34, 39, 68,
 132, 152, 153, 154.
 Семенина Володимир: 42.
 Семочко Семен: 34, 65.
 Сенік-Грибівський Омелян,
 сотн.: 6, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 27,
 29, 49, 51, 67, 68, 75, 86, 95, 96,
 100, 101, 104, 126, 153, 158, 161.
 де Сен-Квентен А. — de Saint-
 Quentin A.: 114.
 Сенчук Михайло: 37.
 Середа Ганна: 37.
 Сидор Іван: 199.
 Сітницький Мирон: 35.
 Січинський Мирослав: 46, 118,
 128, 135.
 Скоробогач Михайло: 35.
 Скоропадський Павло, ген.: 47.
 Слободян Роман: 48.
 Смаль-Стоцький Роман: 160.
 Смогожевські Казімеж: 139.
 Скоцко Володимир: 201.
 Скоцко Євген — Skotzko Eugen:
 6, 25, 35, 42, 65, 76, 80, 107, 115,
 121, 125, 126, 146, 157, 160, 167,
 168, 196, 198.
 Сокіл Олександр: 98, 159.
 Старосольський Юрій, д-р: 197,
 198.
 Стахів Володимир: 97.
 Стерчо Петро, проф. д-р —
 Stercho Peter G., Ph. D.: 85,
 157, 158.
 Сурмач Мирон: 35, 41.
 Сушко Роман, полк. (псевдо Ме-
 льничук): 75.
 Сцібайло Василь: 22.
 Сціборський Микола, пполк.,
 інж.: 86, 95, 96.

 Тарнавський Остап: 200.
 Тимчин Ганна — Tymchyn Ann:
 177, 178, 200.
 Тимчин Юліян: 200.
 Тудор Іван: 200.

 Угорчак Семен: 35.

 Фараго Ладислас — Farago La-
 dislas: 156, 161.
 Фейс Герберт — Feis Herbert:
 59, 68.
 Франко Ф., (еспанський) ген.:
 94.

 Хандога Матвій: 52.

Харамбура Иван: 35, 178.
Химинець (з дому Кедюлич)
Маруся: 87.
Химинець Юліян: 80, 87, 88, 157.
Химій Атанасій — Chimi Anas-
tassius, o.: 189, 200.
Хромчак Тома: 199.

Цегельський Льонгін: 150.
Цеглинський Микола: 46.
Цимбалістий Микола: 34, 35.

Чагарин В.: 67.
Чемберлен Невил — Chamber-
lain Neville: 79, 82.
Чемеринський Орест: 86, 93, 95.
Черватюк Володимир — Czer-
watiuk: 34, 107, 127, 132, 157.
Черчіль Винстон — Churchil: 82.
Чиж Ярослав: 46, 118, 128.
Чіано: 91.
Чопик Ганна: 199.
Чучман Сидір, сотн.: 86, 95.

Шайрер Виліам — Schirer Wil-
liam L.: 82, 157.
Шаловал Олександр, полк.: 47.
Швець Павлина: 196, 197.
Швець Петро: 192, 196.
Шевченко Тарас: 176, 177.
Шлопак Григорій — Shlopak
Gregory: 160, 163, 167, 168, 170,
189, 196, 200.

Шлопак Ігор: 167.
Шлопак Катерина: 168, 170.
Шмагала Дмитро: 34, 41.
Шпур Мирон: 200.
Штуль-Жданович Олег, ред.: 6.

Яковлів А., проф.: 96, 159.
Яра (дружина сотн. Ріко Ярого):
97.
Ярій Ріко, сотн.: 86, 92, 97, 98,
99, 100, 101, 159.

Armstrong John: 161.

Barker: 119.
Bishop Donald G.: 69.
Bluey Olga: 186.

Blyznak Nicolas: 76.
Bodnar T.: 76.
Bridges Harry: 123.
Brown C. B.: 200.
Buchak Bohdan: 76.
Bukata Walter: 76, 80.

Campbell (mrs): 189.

Didocha H.: 76.

Emche Jimmy: 187.

Gawroda Nancy: 163, 178.
Grysiak Helen: 186.

Haluska Mary: 186.
Halychyn I.: 76.
Huryn C. (mrs): 76.
Hussar John: 76.
Hutak Jakob: 76.

Iwaniuk Wm.: 76.

Kuhn Fritz: 123.

Mahonic Helen: 187.
Matthews: 124, 125, 126, 127.
Miller Arthur: 160.

Nolan: 119.

Oberwinder Helmut: 123.
O'Connor: 119.
Olesh Bohdan: 189.
Onyschuk E.: 76.
Osgood Nancy: 185.

Perkins Frances: 123.
Protzyshyn: 125.
Prychan Michael: 76.

Shirer William L.: 157.
Skalchuk: 200.
Skaskiw Walter: 186.
Symic Eve: 190.

Todd Laurence: 110.

Wilson Vylla Poe: 163, 170.

Yaworsky Carolin: 187, 190.

З М І С Т

	Стор.
Передмова	5
Від автора	9
Вступ	13
ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ — АМЕРИКАНСЬКЕ ЗАПІЛЛЯ ОУН. ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД	19
ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ НОВОТВОРУ	
Підготовча праця О. Сеника-Грибівського	21
Перший З'їзд ОДВУ	25
Завдання ОДВУ	28
ОРГАНІЗАЦІЙНА РОБОТА	
Творення нових Відділів	33
«Вістник ОДВУ»	37
Летунський вишкіл	39
ОБСТАВИНИ ПРАЦІ	
Бурхливе десятиліття	43
Опозиція і прихильники	46
ПРОТЕСТАЦІЙНІ АКЦІЇ	
Польська «пацифікація» — вбивство Перацького	55
Вістрям проти комунізму	58
Примітки	67
НА ПЕРЕЛОМІ: 1938-1940	71
В тіні роттердамської трагедії	73
Лицем до Закарпаття	78
В Карпатській Україні	88
Інформаційна робота	102
В холодному Вашингтоні	106
У фокусі Комітету Даеса	115
Під обстрілом — наша реакція і наші друзі	128
Справа відношення до поляків	136
Поглиблення розбіжностей	143
Примітки	157

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ У ВАШІНГТОНІ — 1939	163
Український новотвір у столиці ЗСА	165
Яку ж організацію?	171
Настала війна	181
Нові імігранти і розріст громади	192
Примітки	200
Показник імен	202
Зміст	207

190231

\$1300